

Lipóczy Ákos

ÉKSZER TEGNAP ÉS MA

Doktori értekezés
MOME / 2011
Témavezető: Bánfalvi András

BEVEZETÉS

DLA kutatási témám címe „Ékszer tegnap és ma”, témavezetőm Bánfalvi András. A feladatvállalás meghatározásánál arra törekedtünk, hogy olyan doktori kutatómunka és tervezési feladat szülessen, ami egyrészt gazdagítja tárgytervezői tudásomat, másrészt beletesz valamit az ötvösszakma közös kosarába. Az 30 ékszertervezővel készített interjúsorozat megszólaltatja az ötvösség tegnapját, hogy megérthessük jelenét, továbbgondolhassuk jövőjét.

A hangarchívum nem csak doktori disszertációm alapja, hanem kiindulópontja lehet további kutatásoknak, melyek feldolgozzák az ember és az ékszer viszonyát, átláthatóvá tehetik a magyar, 20. századi ötvösség-fémművesség történetét, alakulását, helyét a design világában. A beszélgetések tartalma segíthet átgondolni, megfogalmazni a szakma 21. századi identitását, jellegzetességeit, értékeit.

Az interjúsorozatra épülő szakmai kutatásom az ékszerre fókuszál. Az ékszer fogalmának értelmezése mellett az elméleti munka célja, hogy kijelölje gyakorlati DLA feladatvállalásomat. A doktori disszertáció humánétológiai, néprajzkutatói, szociológiai, tárgytörténeti sajátosságok alapján vizsgálja az ékszerfunkciók kialakulását, az ékszer szerepét az emberek életében, helyét a többi tárgy között.

INTRODUCTION

The title of my doctoral dissertation is "Jewellery then and now", my doctoral advisor is András Bánfalvi. Regarding the choice of subject for my doctoral research and design project, we focused on defining a theme that may broaden my perspective as an object designer and contribute to the metal design profession as well. I created an interview series with 30 jewellery designers on the history of our profession in order to fully comprehend its present and determine its future.

The audio archive, the core of my doctoral dissertation, may also serve as a starting point for future research that focuses on the relationship between jewellery and mankind, offering insight into the history and development of Hungarian metal design in the 20th century as well as its role in the world of design. The content of these conversations may help us comprehend and define the identity, characteristics and values of our profession in the 21st century.

My professional research focuses on jewellery, based on my interview series. Apart from defining and interpreting the concept of jewellery, the fundamental aim of my theoretical study is to outline my DLA design project. My doctoral dissertation investigates the evolution of jewellery functions, the role jewellery plays in our everyday life as well as its relationship towards other objects based on human ethological, ethnographic, sociological and object history related characteristics.

1. AGYAR

Az okok, amelyek az ékszer készítéséhez és viseléséhez vezettek, mélyen gyökereznek. Minél archaikusabb társadalmat vizsgálunk, az ékszer alapvető funkciója annál tisztábban látszik. Abban, hogy eleink mikor, miért, milyen ékszert vettek fel, a természetes ösztönök mellett a legösszetettebb, csak az emberre jellemző tulajdonságok jutottak kifejezésre.

A kíváncsiság, hogy melyek ezek a tulajdonságok, és miért alakultak ki, hogyan vált az ember emberré, sodort a humánétológia felé. Dr. Csányi Vilmos etológussal az emberi természet és az ékszerkultúra kapcsolatáról beszélgettem. A fejezetben bemutatom melyik állatfaj miért kapott a természettől „ékszert”. Sorra veszem, hogy a természet milyen ösztönös jeleket, viselkedésszisztemeket használ. Pontosítom az emberi és az állati kommunikáció közötti különbségeket.

A fejezet második felében az emberi kultúrához kapcsolódó tárgy- és eszközkészítés kialakulását követem nyomon. Azokat a folyamatokat mutatom be, amik az alapvető ösztönökből kiindulva a tárgyalkotó emberi gondolkozás kifinomulásához vezettek. Kutatom hogyan lett az ékszer az emberi kommunikáció szavak nélküli záloga, rítusok és hagyományok a viselet elvehetetlen részei.

1. TUSK

The reasons that led to the making and wearing of jewellery are deeply rooted in our society. The more archaic the examined society, the more apparent the fundamental function of jewellery becomes. Apart from being instinctual, the reasons and occasions when our predecessors wore a certain type of jewellery were acts of expressing qualities that are only characteristic of humans.

My curiosity regarding these specific characteristics, why they developed and how mankind evolved led me to the field of human ethology. Dr. Vilmos Csányi and I discussed the relationship between jewellery and human nature. In this chapter I explain why certain breeds of animals received their own "jewellery" from Mother Nature. I discuss the instinctive signs and behavioural systems created by nature and give a precise account of the differences between human and animal communication.

In the second part of the chapter, I focus on the evolution of object and tool creation along the course of human history. I explain the processes, which stemming from fundamental instincts, led to the refinement of object creation. I examine how jewellery became the token of non-verbal communication. Rituals and traditions are an organic part of traditional ethnic clothing.

1.1 ÖSZTÖNÖS

Az állatvilág „ékszerei”

A természet egyes fajokat gazdagon „felékszerezett”. Évmilliókon keresztül hihetetlen leleménnyel alkotott tökéletes tarajokat, irizáló pikkelyeket, színes tollbokkrétát, pettyes, csíkos, foltos bundát... Mi csupasznak születünk, itt-ott vagyunk csak szőrösök. Vannak köztünk fekete, sárga, vörös és fehér bőrűek. A férfi és a női külalak között van eltérés, de ha ezt a paradicsommadár kakasa és tyúkjá közötti kontrasztal vetjük össze, a különbözőség kicsi. Mióta eszemet tudom, csüggök a természetfilmeken. A színek, az alakzatok forgataga lenyűgöz, keresem a bennük rejlő tanulságot, ideát, funkciót, szépséget. Beszélgetésünk során Csányi Vilmos pontosította az állati és az emberi kommunikáció fogalmát. Beszél az állatvilág evolúció során kialakult jelrendszereiről, amelyek különböző célokat szolgálnak. Megkülönböztetés, rejtőzködés, elrettentés, párválasztás, hierarchia. Eljutottunk a „csupasz majomig”, az emberhez, aki nem csak ösztönösen, hanem tudatosan használ jeleket, jelrendszereket. Sárral festi be a testét, tollat tűz a hajába...

Az, hogy az állatokon nekünk tetsző mindenféle formájú, színű csápok, nyúlványok, bokkréták, pamacskok, tarajok és egyebek vannak, egy szabályozó rendszernek a részei. Semmi közük nincs ahhoz, amit mi az esztétikáról, szépségről és egyebekről tudunk. Félrevezető, ha azt hisszük, hogy az állatvilág „ékszere” a toll, mert szép színes, sőt az se helyes, ha azt gondoljuk, hogy felborzolásával tudatosan kommunikálnak egymás között.

„Az etológiai definíció szerint: A kommunikáció az állat olyan viselkedési aktusa, ami megváltoztatja egy másik állat magatartásának valószínűségi mintázatát

olyan módon, hogy az a kommunikáló állat számára, sok eset átlagában, adaptív értékű.”¹

Amikor a pávakakas széttárja a farktollait, az nem kommunikációs szándék. Ő párosodni akar. Nem azért jelez, mert akkor odajön hozzá a pávatyúk, akivel turbékolgatni lehet. Ő nemzeni szeretne és annak az az előzménye, hogy a hátsó tollkoronája önkéntelenül szétterül. Itt nincs tudatos szándék, nincs kommunikációs intenció, csak ösztönösség. Az állati kommunikáció nem „beszélgetés”, hanem egyes életfolyamatok szabályozása, az egyedek közötti viselkedés mintázata bizonyos anatómiai jegek felhasználásával.

Az állati szabályozórendszerek megkönnyíti az egyedek felismerését és azonosítását, a csoporton belüli rangsort, szabályozza az agressziót, lehetővé teszi a verekedés elkerülését, segíti a kontaktustartást, párválasztást és még sok egyéb feladatot lát el. Mindezt úgy, hogy az állat nem tudatos a kommunikációt illetően.²

A jelzés, mint „öröklött kiváltó stimulus” befolyásolja a vevő idegrendszerét, működésbe lép az „öröklött felismerő képesség”. Ezek a magatartásformák lehetnek vizuálisak, auditívek, taktilisak, kémiaiak és termikusak, sőt néhány speciális esetben elektromosak is. A jelek többsége olyan észlelhető esemény, amely kezdettel és véggel rendelkezik. A kettő között eltelt idő akár kevesebb is lehet, mint egy másodperc (pl.: az elektromos halak kibocsátott impulzusa), ugyanakkor napokig is megmaradhat alig csökkenő intenzitás mellett (pl.: a kutya- és macskafélék territoriális szagjelzései vagy a medvék által letört ágak). Általánosan jellemző, hogy míg a kémiai jelzések meglehetősen időtálló, maradandó jelzések, a vokális és más zajkeltéssel járó jelek igen rövid idő alatt kioltódnak, lehetővé téve, hogy a rövid idő alatt bonyolult sorozatokat (trillákat, sikkantásokat, brekkentéseket...) bocsásson ki a különböző fajok egyedei. Egy fajra jellemző jelek kialakulása

Goura victoria_fotó: A. Zuckerman

alapvetően az erős genetikai meghatározottság a jellemző, például a kakukkfióka sohasem hallja a hímek hangját, mert kikelésekor már nem az „édes szülei” énekelnek körülötte, a következő évben, tehát öröklötten képes a fajra jellemző hangadásra. Néhány faj esetében azonban a környezet, elsősorban a fajtársak befolyásoló hatását figyelhetjük meg. Például sok énekesmadár fióka az apától és a közelben fészkelő többi hímtől tanulja el a fajra jellemző énekmintázat jelentős részét. Az elzártan nevelt egyedek felnőttkori éneke szinte teljesen strukturálatlan, ennek következtében képtelen a nőstényeket rávenni a szaporodásra. A nőstények szintén rendelkeznek olyan érzékenységi időszakokkal, amely alatt a halott apai ének fog majd előképül szolgálni a felnőttkori párválasztásnál. A zöld cerkóf különböző jelző vészkiáltásai nem kötöttek genetikusan meghatározott fajtájú ragadozókhöz. A ragadozó madarakat jelző kiáltást a kölykök szinte minden repülő élőlényre (néha lebegő, élettelen tárgyakra is) alkalmazhatják. Harmadik életévükre azonban gyakorlatilag tévedés nélkül csak az élőhely rájuk veszélyes ragadozó madarának felbukkanásakor riasztanak. A fejlődést a fajtársak reakcióihoz való alkalmazkodás irányítja, így fokozatosan szűkül a veszélyt jelentő madarak kategóriája.³

A „nem állandó” magatartásjelek mellett van a tulajdonságoknak egy olyan csoportja, amely igen fontos szerepet játszik a kommunikációban. Legfontosabb jellemzőjük, hogy „állandóak”, igen hosszú ideig, az egyedfejlődés, az egyedek életének meghatározott időszakában, esetleg a teljes élettartam alatt is megmaradnak (pl.: tollazat, szőrzet színe és elrendeződése). Ezeket több kutató kommunikációs szignáloknak nevezik. A paradicsommadarak élénk színű, feltűnő tollazata, a szarvasbikák agancsa rendelkezik bizonyos kommunikációs funkcióval. Vitattott, hogy ezek valódi kommunikációs jelek-e, vagy csak a kommunikáció sikerességét elősegítő tulajdonságok. Egy vagy több faj egyedei a túlélés és a

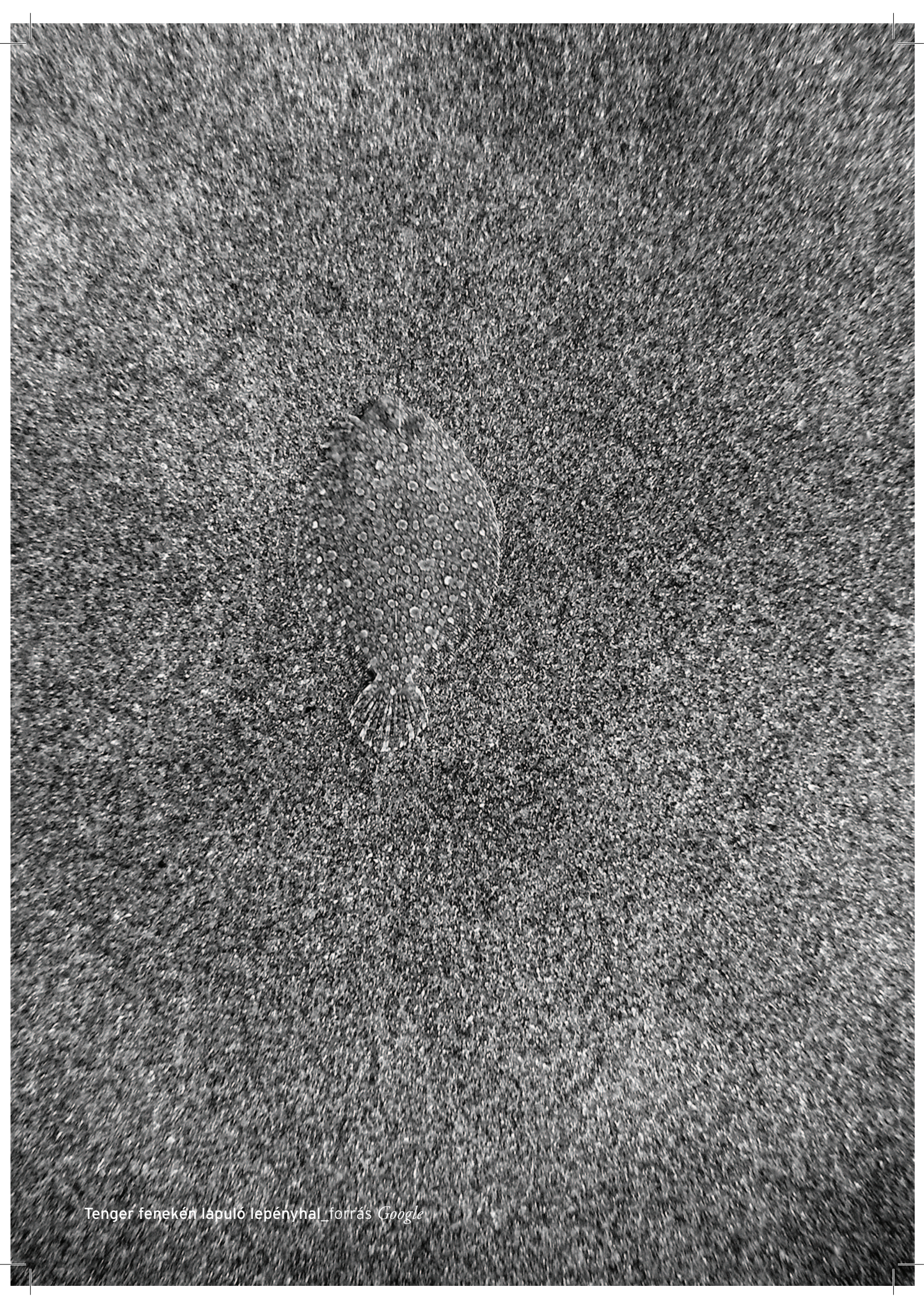
reproduktív siker növelése során közvetlen kapcsolatba kerülhetnek egymással. Ez egyrészt az érdeklentétek miatt, másrészt közös célok elérése érdekében kialakult együttműködés során valósulhat meg. Mindez feltételezi, hogy az egyedek képesek egymást befolyásolni, tevékenységüket összehangolni, ami olyan magatartások vagy más állapotváltozások segítségével történhet meg, amelyek érzékelhetők és fontosak a másik egyed számára. Ez a szabályozó rendszer olyan „kapcsolat evolúciós” folyamat következménye, amely során kialakult különböző fajok egyedeiben a jeladás és -vétel képessége.⁴

Vigyázz!

Az állatok figyelmeztető jelzései különböző célt szolgálnak, de mindig tökéletesen egyértelműek. Amikor a Budapesti Állatkert „Természet ékszerai” című pavilonjában jártam, csodálatosabbnál csodálatosabb élénk színű állatokkal találkoztam. Csillogó pikkelyű kígyóval, tűzpiros békával és persze élénk-sárga pettyes szalamandrával. Ezek az állatok nagy kockázatot vállalnak, hiszen folyamatosan ki vannak téve a leleplezésnek. Az, hogy mégis milyen előnyt jelenthetnek ezek a figyelmeztető jelzések, arra három válasz kínálkozik.

Az első válasz szerint azért van szükség jelekre az állatvilágban, hogy az egyed megkülönböztesse magát más fajoktól, melyekkel megosztja élőhelyét. Ha ez az élőhely például olyan bőségesen gazdag táplálékban, mint például egy korallzátony, akkor ott sok faj élhet együtt. A tarka színek, a bonyolult minták teszik lehetővé, hogy egyértelműen meg tudják különböztetni egymást.

A második szerint az állatnak szociális okokból van szüksége minimális energiabefektetéssel járó magatartásformákra, jelekre. Ezek a „szociális szignálfunkciók” lehetővé teszik például, hogy a nagy erőfeszítést kívánó vagy sérülés kockázatával járó konfliktusok elkerülhetőek legyenek.

A jelző magatartások evolúciója szelekciós előnyt jelent az egyed és a faj sikeressége szempontjából, hiszen szabályozza a társas kapcsolatok lezajlását. Az agresszív helyzetben szelekciós előnnyel rendelkezik az az egyed, illetve faj, amely a fizikai erőszak helyett olyan magatartásformákat alkalmaz ellenfeleivel szemben, amely „csak” jelzi az agresszív belső állapotot és a bekövetkező támadás lehetőségét: „Dühös vagyok! Menekülj, mert meg foglak támadni!” Sok fajnál rendkívül összetett „jelrendszere” van a csábításnak. Az udvarlási rítus hátterében a szexuális motiváció áll, ami az egyik legfontosabb ösztönt, a fajfentartést szolgálja. Az udvarlás intenzitása, időtartama tükrözheti az udvarló egyed képességeit, erejét, szociális pozícióját, az általa birtokolt terület méretét stb. A párválasztásnál a nőstények preferálják azoknak a jeleket és magatartásformákat, amelyek egyértelműen jelzik alkalmazójuk rátermettségét. Így biztosan kiválaszthatók a legrátermettebb géneket hordozó partnerek. A szarvasbikák agancsa a „mindennapi szarvas életben” komolyan hátráltatja, sokszor veszélyezteti viselőjét. A szarvastehenek azonban ösztönösen a legnagyobb agancssal rendelkező domináns bikákkal párzanak a legszívesebben.

A harmadik ok, amiért egy állat kirívó jelet használ, hogy ezzel figyelmezteti az ellenfeleit, hogy nem jó vele kikezdeni. Bármely faj, melynek valami „titkos fegyvere” van visszataszító a szaga, émelyítő a húsa, méregmirigyek lapulnak a bőre alatt, fájdalmas a szúrása vagy mérgező a harapása, minden kétséget kizáró jelzéssel adja hírül ezt.⁵ Stresszhelyzetekben is figyelmeztető jelzéseket használ a természet. Az izgatottság különös hatással van a szervezetre. A bőr hajszálerei telítődnek, a bőr elszíneződik (kipirul...), a légzés szabálytalanná válik⁶ (sziszegés, felfújódás...), kívülágra nyíló izzadság- könny- és egyéb váladéktermelő mirigyek aktiválódnak (árulkodó szagok...), önkéntelen széklet- és vizeletkiválasztás. A testhőmérséklet hirtelen megemelkedése felborzolja az

állat szőrét vagy tollát. Az evolúció során drámaian eltúlzott tarajok, nyakfodrok, fülfürtök, nyaktollak, állfürtök, szárnytollak és farktollak fejlődtek ki. A pózolást még hatásosabbá teszik a fölálló szőrök, tollak, amik hosszabbak és élénkebb színűek, mint a környező bunda vagy tollazat. Különösen a poligám állatoknál láthatóak ezek a szélsőséges kommunikációs szignálok.

Itt se vagyok

Az állatok nagyobbik része folyamatosan ragadozók támadásának van kitéve. Az életben maradásért mindigriadókészültségben kell lenniük. Ebben segítséget kaptak a természettől és különböző stratégiák alakultak ki a támadások elkerülésére. Például megdermedés, rejtőzködés, ha ez nem válik be, menekülni kezd a kiszemelt áldozat, majd ha leendő gyilkosa mégis sarokba szorítja, akkor harcba száll. Ez néha nem több mint üres fegyverpufogtatás, lásd a pufogó viperát, aki hangjával ejti zavarba a ragadozót, vagy a galléros gyík, amely bőrrenyőt feszít ki kitért szája köré és így tűnik rettentő hatalmas és veszélyes fenevadnak, hiszen a ragadozók is félnek a sebesüléstől, mert mindig csúcsformában kell lenniük, hogy vadászni tudjanak. Így egy vicsorgó, köpködő, karmoló, tuskéivel szurkáló, szarvával döfködő zsákmányállatot komolyan respektálnak.

A passzív védelem eszköze a páncélzat, ami megvéd az ellenségtől és a környezet kellemetlen hatásaitól. A páncél állhat pikkelyekből, szálkás tuskékből, vastag, redőzött bőrből stb. A páncélt tovább lehet finomítani, ha mintája az álcázást szolgálja. Álcára mind a vadásznak, mind a vadnak szüksége van. Az állatoknak, hogy körvonalukat eltüntessék, torzító álcára van szükségük. Ezt a hatást többféle módon érik el. Élénkszínnű foltokkal, melyek annyira magukra vonják a ragadozó tekintetét, hogy nem veszi észre azt a nagyobb alakzatot, amely hordozza. Csíkokkal, pettyekkel, amelyek az adott környezetben

láthatatlanná teszik az állatot. A mimikri az álcázás legkifinomultabb formája, elve a háttérbe való teljes beleolvadás, a részletek tökéletes utánzásával. Vannak rovarok, amik úgy néznek ki, mint egy levél, itt-ott meg is vannak sérülve és még „penészesek” is egy kicsit. Az álcázás nem azért történik, mert az állat úgy gondolja, hogy neki el kell bújni. Genetikai alapon olyan a ragadozók viselkedése, hogy ami nagyon kitűnik a környezetéből és izletes falatnak tűnik, azt „megkóstolják”. Ezért minden megfontolás nélkül kialakult egy olyan viselkedés, ami az álcázásban jelenik meg. Az embernél ez tudatos. Eldöntheti, hogy akarja-e álcázni magát vagy nem. Annak, hogy milyen álcázási módot használ semmiféle genetikai komponense nincs. Az viszont, hogy bizonyos szituációban erről gondolkodik, az ösztönös.⁷

Rítus

Az állatvilág szabályozó jelrendszerei, olyan tulajdonságokból, magatartásformákból alakultak ki, amelyek jelentést hordozhatnak a fajtársak számára. Ezt az evolúciós folyamatot Julian Huxley⁸ az etnográfiaiban leírt emberi rítusoknál tapasztalt analógiák alapján ritualizációnak nevezte el. Figyelésük a vevő számára előnyt jelenthet, hogy megbecsülhesse a potenciális jelző aktuális állapotát vagy későbbiekben bekövetkező magatartását. Az udvarlási, territoriális, üdvözléses vagy agresszív stb. rítusok összetett magatartásminták, melyek az evolúciós változások során számos előnyt jelentenek a faj egyedei számára:

- Növekszik az információ átadásának hatékonysága.
- Csökken a bizonytalanság a jelzőfunkció alakulása során.
- Lehetővé válik egy másik állat egyre hatékonyabb magatartásmintájának egyre hatékonyabb stimulálása és kiváltása, a

konfliktusok nyomán csökken a fajon belüli sérülések kockázata

- Gördülékenyebbé válhatnak a szociális és szexuális kapcsolatok, a partnerek összehangolódása.⁹

Mivel a hím magamutogatásával verseng a nőstényért és a párzásért, az evolúciós nyomás, hogy „pávaskodhassanak” a legmegkapóbb formákat, színeket, mintákat hozta létre. Némely faj dalol, megosztja táplálékát, szerelmi lugast épít, táncot lejt, elképesztő dolgokat tesz meg, hogy elnyerje választottja kegyét. A ritualizált jelzés hasonlatos a tömegkommunikációs reklámra: inkább rábeszél, mint informál. Egy paradicsommadár násztáncával úgy manipulálja a nőstényt, hogy természetesen nincs tudatában azoknak a mechanizmusoknak, amelyekkel célját elérheti, hogy a nőstény hajlandó legyen a párzásra. A „manipulátor” szerep azonban nem jelenti azt, hogy a vevő „áldozat” lenne, hisz mint egyazon fajba tartozó egyedeknek előnyös, ha befolyásolják egymást, a paradicsommadár nőstény megtermékenyül.

Amíg én élvezettel nézem ezeket a trükköket a Spektrum ismeretterjesztő tévécsatornán, az biztos, hogy egy oroszlan nem ül le gyönyörködni egy udvarló strucc násztáncában és nem mereng a zebra csíkjainak ritmusában és karmolász hasonló vonalakát a homokba. Arra sincs példa az állatvilágban, ami körülbelül hárommillió évvel ezelőtt történt. A régészek egy barlangban, melyben a nyomok szerint ősemberek éltek, találtak egy vöröses, víz koptatta kavicsot. A kődarab azért különös, mert kilométerekkel távolabbról került oda és egy emberi arcot lehetett felismerni benne. Semmi jel nem utal arra, hogy mesterségesen alakították volna ki, de a véletlen hasonlatosság annyira szembeötlő, hogy valaki lehajolt érte, és valamiért magával vitte otthonába.¹⁰ Ilyen az állatvilágban nincs, mert a természet törvényei szerint felesleges, hogy egy élőlény ilyet tegyen.

1.2 KULTURÁLT

Enni

Az ember először olyan eszközöket használt, melyeket a természetben talált. Intelligenciáját kiegészíti színes látása és fejlett térlátása. Előbbi a gyümölcsök, rovarok megkülönböztetésének, elfogyasztásának, utóbbi például az ágak közötti mozgásnak elengedhetetlen feltétele volt. Az ügyes és érzékeny ujjak, a kifinomult tapintás, hogy egy tárgyat azonnal megvizsgálunk, abból adódhat, hogy őseinknek a fákon való közlekedés közben meg kellett különböztetnie a száraz, törékeny gallyakat az épektől, a vastagokat vékonyaktól. Az élete függött attól, hogy melyik ágat ragadja meg.

Hatalmas „előrelépés” volt az emberi fejlődésben a két lábra állás. Hogy miért hagytuk el a biztonságos fákat és jöttünk le a talajra, még ma is vitatott. A lényeg, hogy kezeink szabaddá váltak. Az ezt követő sok millió év során az ember nem iszonyatos agyarakat, mintás bundát vagy mérges fullánkot kapott a természettől, hanem egyre nagyobb és jobban működő agyat. Gondolatokat.

A tárgykészítés fejlett és absztrakt gondolkodás nélkül elképzelhetetlen. Az ilyen teljesítményhez szükséges, hogy készítője előre megtervezze, elképzelje a végterméket. Elegendő türelemmel és motivációval kell rendelkeznie a kitartó és pontos munkához. Sebet már nem a kezébe akadó bottal okoz, hanem csapdát készít. Megkeresi az alkalmas faanyagot, kihegyezi a dárdák hegyét, elmegy a vadcsapáshoz. Gödröt ás és a mélyen földbe szúrja a karókat, majd elbújik, és várja munkája „gyümölcsét”. A motiváció az éhség, a táplálékszerzés. A közösség ételme elfogyott. Megbeszéltek, mit, hol szeretnének elejteni. A munkát megosztva a vadászok elmentek csapdát állítani, a többiek otthon maradtak. A verem

kiásásához ásóra, kapára volt szükség. Eszközt készítettek, hogy a legrövidebb idő alatt elvégezzék a munkát. A botok kihegyezéséhez a vadász szakócsát használt, amit egy mester készített. A tűzgyújtást és azt az ötletet, hogy a dárda hegye keményebb, ha ki van égetve, már gyerekkorában megtanulta. A vadászatot előre elképzelték, stratégiát választottak. A zsákmány elejtése így kevesebb energiát, időt vett igénybe. Kevesebb áldozattal járt. Otthon a törzs szabályai szerint szétosztották a húst, mindenkinek volt napokra elegendő ételme. A siker záloga a csoport ereje volt.

Az evésazidők során az embereknél ritualizálódott. A megfelelő időpontban, meghatározott módon kell enni. Elvileg meg tudnék enni egy nyers nyulat, de az már meg van nyúzva, be van pácolva, meg van sütvé ebédre a kedvenc receptem szerint. Porcelánedényben pácolva, mélytányérban hűtőben érlelve, serpenyőbe sülve, lapostányérba szervírozva, innen egy nagy villával kiszedem, késsel apró darabokra vágom és egy étkezővillával beteszem a számba... Olyan módon járok el, ami az éhség, a kalóriaigény kielégítésétől nagyon messze van. Ilyet semmilyen normális állat nem csinál. Ha éhes, eszik, minden rendelkezésre álló módon. Ha nem teheti, akkor küzd, hogy ehessen. A csoportok, társadalmi rétegek stb. ritualizációs változások során idővel olyan kommunikációs szignál- és magatartásformákkal rendelkeznek, amelyek alkalmasak önmaguk meghatározására, a másoktól való megkülönböztetésre.¹¹

Nemzés

Az ember, miután egy helyre hosszabb időre letelepedett, csoportot alkotott. Az emberré válás során az evolúciónak így egy új mechanizmusa jelent meg: a csoport szelekció. Az állatoknál egyértelműen az egyedek versengése szabja meg, hogy kinek mennyi utóda lesz. Ez az evolúció hajtóereje. Az ember esetében ez kiegészül azzal sajátossággal, hogy

melyik csoport marad fenn hosszabb ideig és melyik csoportnak lesz több utóda. Az embernél ez a két mechanizmus együtt játszik szerepet, az állatoknál a második folyamat egyáltalán nem található meg. Annak, hogy a csoportselekción megjelenjen, annak alapvető feltétele, hogy egy élőlénynél kimutatható legyen a fenotípus¹², vagyis a csoportban lehetőleg egyformák legyenek az egyedek, a csoportok között viszont nagy legyen a különbség. Az embert az különbözteti meg az állatoktól, hogy viselkedését nem csak a természet szabályozza, hanem a kultúra is, amelyben él.¹³ A nyelv, a hagyományok, a rítusok, a törvények. A kultúrában rögzül a csoport egysége, amit az egyén a társas élet során akaratlanul, tanulással pedig szándékosan elsajátít. A kultúra csak egy közösségben élhet. A csoportnak össze kell tartania, amihez a szociális vonzódás nem elegendő. A pusztán egymáshoz jóindulatú, de nem együtt gondolkodó és cselekvő emberek csoportja szétbomlana. Úgy tűnik, ez valódi probléma volt az evolúció során, mert egy sor olyan összehangoló jelenség fejlődött ki az embernél, ami a csoportot egyben tartja. Ilyen például a hosszabb- rövidebb ideig tartó monogám viszony, melyben a szerelmeskedés örömet szerez és erősíti a párkapcsolatot. A nő biztos lehet, hogy kedvese kötődik hozzá, a férfi pedig, hogy párja az ő gyermekével várandós.

A párválasztás kapcsán a férfiak nemegyszer óriási kockázatot vállalnak virtuskodásukkal. Számos gyűjtögető-vadász törzsben a férfivé válást egy különösen veszélyes tettel kellett bizonyítani. A bravúros teljesítmény mögött kiváló képességek húzódtak meg, amelynek „felismerése” minden bizonnyal előnyöket jelenthetett már több tízezer évvel ezelőtt is a nők számára. Biztosabb jövőt és jó tulajdonságok átöröklését jelenthette majdani gyerekeik számára. A szelekciónak ezt a formáját Darwin a természetes szelekció mellett működő, attól eltérő szelekciós hatásnak tekintette, és szexuális szelekciónak nevezte. A természetben a táplálékszerzés mellett a fajfenn-

tartás a legalapvetőbb ösztön. Az emberi kultúra egyiket sem tudja eltüntetni, de olyan módon változtatja meg, hogy a csoport életében ne keltsen zavart. Minden kultúra valamilyen formában korlátozza a szexuális tevékenységet. Ha nem korlátozná, szétesne. Mindenki egymásnak esne, úton-útfélen üzekedő, üzekedni akaró, üzekedés elől menekülő vagy az üzekedés miatt verekedő emberekbe botlanánk. A kulturális korlát ezért az ingerlő zónákat, amelyek a szexuális aktivitást kiváltják, elfedi, ruhába bujtatja. Mondhatjuk, hogy hurrá, a kultúra megoldotta, kikapcsolta a szexuális ingereket a mindennapi életből. Oda terelte, ahol a kultúra károsodása nélkül lehet intim tevékenységet folytatni. Ilyet az állatvilágban nem találunk. Minden állat, amikor szüksége van rá, hirdeti a szexualitását. Nem szégyelli magát, nyíltan, boldogan, gátlástalanul teszi, amit tesz. Az ember esetében a legelső dolog, hogy „természetellenes” módon fügefalevéllal, köténnyel vagy valamilyen módon eltakarta a „csúnyáját”. Egy ágyékkötő magunkra csomózásával egyszer és mindenkorra elváltunk az állatvilágtól. A csoportnak össze kell hangolnia a tevékenységét. Ha állandó szexuális rivalizálás van, akkor a csoport nem tud működni, de ezzel párhuzamosan azonban a közösségen belül ismét megjelenik az önös érdek. Arcot, mellet, csípőt kiemelő fortélyok, hiszen a „nagy versenyben”, ami a párválasztásról, a gének továbbörökítéséről szól a szexust, termékenységet hangsúlyozó praktikák, jelek elengedhetetlenek.

Hatalmas

Ha egy csoport előember mézsporról fehérre festette magát, akkor a csoporton belüli különbség csökkent, az agyagtól vöröslő törzshöz képest pedig megnőtt. Önmagában annak, hogy valaki kifestette magát élettani haszna nincs, de abban az értelemben fontos funkciója volt, hogy társai felismerték, megvédték, segítették. A testfestés nagyon korán

Pápua_foto: E.Lafforgue

megjelenik az emberi kultúrában, a testre kerülő jelek, öltözkébeli sajátosságok különböztették meg az egymástól eltérő törzseket, népeket. A viselet, a nyelv, a rítusok, a kultúra egésze, minden arról szól, hogy a csoportok között különbségek vannak. A csoporton belül is létrejönnek természetesen különbségek, amelyek egy-egy konkrét egyednek hasznosak. Ő több táplálékot kap, több utódja lesz, nő a befolyása, emelkedik a státusza. Az individuumnak saját érdeke, hogy ezen az egyöntetűségben belül valamilyen különbséget mutasson. Ha mindenki ugyanolyan jelet hord, akkor ez a csoporttal szembeni lojalitást hangsúlyozó jel. Ha a kiegészítő egyedi, az valami egyéni dologról kommunikál.

Egy agresszív állat felfújja magát. Vicsorog, a szőre felborzolódik, minél nagyobb, félelmetesebbnek akar látszani. Az embernél úgy alakult, hogy a csoporton belüli agresszió az állatokhoz viszonyítva hihetetlen mértékben lecsökkent, de megmaradt a rangsor. Az, hogy egy csoporton belül ki vagyok, nagyon fontos dolog. A dominancia legerőteljesebb jelzői valami korai, ösztönös viselkedésre utalnak. A férfiaknál, ha magasabbnak, izmosabbnak látszom, akkor tudat alatt azt sugallom, hogy le tudlak győzni. Egy törzsfőnöknek sem kell feltétlenül nap mint nap „megverekednie” az alattvalóival, elég, ha erre utaló jeleket hord. A hatalmas fejk, a széles vállú palást, a kézben tartott jogar mind dominanciát, státuszt kifejező jel, amire az emberek ösztönösen reagálnak.

Mondanivaló

Az ember szemében van egy fehér gyűrű, ami által pontosan tudni lehet, hogy hova néz:

„Beszédes a tekintete.”

„Sokatmondóan néz.”

„A szeme nem hazudik.”

„Az arcára van írva.”

„A szeme se áll jól.”

A csimpánz szemében ez a szembogár körüli gyűrű nagyon sötét, csak igen nehezen lehet megmondani, hogy hová néz, hiszen számára hátrány, ha a többiek látják, hogy észrevett egy banánt és hamarabb érnek oda. Az emberi közösség tagjai, ha nem is folyamatos, de állandó személyes kapcsolatban figyelik egymást. Az emberek sok mindent szeretnek együtt csinálni, igénylik egymás társaságát, sőt mindent tudni is akarnak társukról. Mit tervez, miről mi a véleménye, tapasztalatot cserélnek. A napi tevékenységek problémái, a szabadidő társas eltöltése, a folyamatos együttgondolkodás kommunikációs kényszerhez vezetett. Amikor az emberek kommunikálnak, az állatvilággal szemben nem öröklött szabályozórendszereket működtetnek ösztönösen, hanem gondolatokat, elképzeléseket, vágyakat, érzelmeket, a legkülönbözőbb dolgokat próbálnak valakivel tudatosan megértetni.¹⁴ Az ember esetében az evolúció során valódi kommunikáció jelenik meg üzenettel, adóval, vevővel, értelmezéssel. A csoport-sűrűség növekedése lehetett az a kényszer, amely ennek az új tulajdonságnak a kialakulását elősegítette. A tartósan egymás mellett élő embernek már nemcsak szexualitást, agressziót szabályozó vagy veszélyhelyzetet jelző szabályozórendszerre volt szükségük, hanem arra is, hogy társaik intencióit, gondolatait, elmeállapotuk finomabb részleteit is megismerjék. Ezt a késztetést nevezzük kommunikációs kényszernek. Ez segíti elő, hogy az egyedek akcióit igazán hatékonyan lehessen a csoport érdekében összehangolni.¹⁵

Kommunikálni tudunk testünkkel, arcunkkal¹⁶, gesztusokkal, mutogatással, hangokkal, szavakkal, bonyolult kifejezéseket fogalmazunk tárgyakra. A képzelet erejével és ügyes kezével az ember olyan bonyolult fogalmakat rögzített, festett a szikla falára, faragott fába, csontba, kőbe, amikre ha ránézett, tudta miről mesél. Boldogság, béke, szomorúság, halál, öröm, győzelem, félelem, háború, értetlenség, tabu... A Homo sapiens átlépett egy bűvös határt.

Csak az emberi elme képes rendszereket elképzelni. Pontot, egyenest, kört, síkot, mértani testeket. Megteremtette a jó és a rossz végleteit. Jóságos vagy haragvó istenekkel, démonokkal, tündérekkel népesítette be a szellemvilágot. A világ legrégebbi műalkotása egy kőbe faragott, apró alak. Rendkívül sematikus, de amit ábrázol, ma is egyértelmű. Feje, teste, keze van és áll a lábán, tehát ember. Mellei vannak, csak nő lehet. Gömbölyű a hasa. Termékenység, terhesség, anya, tisztelet, szeretet... Ha nem kövérnek látom, hanem várandósnak, akkor jólét, biztonság, gazdagság, jövő... Háromszázezer évvel ezelőtt készült ez a szobor. Ekkoriban kezdődött el az emberiség technikai és a kulturális evolúciója.¹⁷ Több elemből álló, funkcionálisan és formailag egyre jobb és tökéletesebb eszközöket készített. Hogy miért alakult ki ez a „tárgykedvelés”? Egyrészt funkcionális tartalmuk, gyakorlati hasznuk megkönnyítik az életet. Másrészt, amíg nem volt beszélt nyelv, addig nagyon sok problémát okozott az, hogy akár a legegyszerűbb fogalmakat az ember hogyan nevezze meg, hogyan mondja el a többieknek.

Van például ötven olyan ember, aki már remekül tud gondolkodni. Egy törzs. Mindenki ismer mindenkit, de nem tudnak beszélni, mert nincs közös nyelvük. Mutogatnak, mozdulatokat imitálnak, eljátsszák a szituációt. A vadász „elgesztikulálja” hogy száz kőhajításnyira van egy kiterített, döglött zebra. Tíz ember kell, hogy haza tudjuk hozni. Öten addig gyűjtsenek faágakat, mert már sötét lesz mire hazaérnek. A tennivalók kiosztását beszéddel pillanatok alatt el lehet intézni, de ha ez a kommunikációs forma nem létezik, akkor az ember csak el tudja játszani, hogy lobog a tűz, amin majd nem-sokára sütik a zebracombót. Ezekben a mimetikus, szavak nélküli kultúrákban a tárgyak jelekké váltak. Egy rítus során, ahol rengeteg tárgy szerepel nem a gyakorlati, hanem a spirituális funkció a lényeges. Bonyolult fogalmak jelképei, emlékeztetnek valamilyen történetre, memóriát segítő eszközök. Pápu

Új-Guinea szigeteken van egy furcsa szokás. A szigetek eléggé izoláltak, csónakokon érik el egymást. Kereskednek, ismerik egymást. Háborúznak... Van közöttük egy szokás. Nagy megtiszteltetés, ha egyik sziget népcsoportja értékes anyagokból készült ékszer ad a másik csoport vezetőjének. Ő hazatérve mindenkinek megmutatja és elmeséli annak a történetét, illetve, hogy miért került hozzá. Minden ilyen ékszernek története van, hiszen van olyan, ami több száz éve kering már. Lehet tudni, hogy előtte ki kapta, azelőtt kikapta, azelőttelőtt ki kapta és így tovább. Egy hosszú történet. Az ékszer csak egy-két hónapig lehet mutogatni, mesélni a történetét, mert ha tovább tartja magánál a törzs, akkor mindenféle „baj” éri. A szigetről szigetre, vándorló ékszernek a spirituális és a kommunikációs tartalma dominál. Ebben az esetben az ékszer egy történelemkönyv. Arra szolgál, hogy feldolgozza a törzs számára fontos eseményeket.

Az ember biológiai és kulturális evolúcióját nagymértékben befolyásolta a nyelvi kommunikáció kialakulása. Ezen belül a talán legjelentősebb újítás a nyelvtani, vagyis a kombinációs szabályok megjelenése. Ezt kizárólagos emberi tulajdonságnak tekinthetjük, amely alapvető oka az ember és az állatok közötti szakadéknak. Az állatok valamennyi fajánál a szabályozó magatartásformák és jelzések alapvetően korlátozott számú „kifejezést” tesznek lehetővé. Az állati kommunikációt zártnak, míg az emberét nyitottnak nevezzük. Bármely emberi nyelvet igen korlátozott számú fonéma¹⁸ kombinációjával létrehozott jelentéssel rendelkező nyelvi egységek, a szavak alkotják. A grammatikai szabályok ennek a néhány ezer szónak a kombinációjával gyakorlatilag végtelen számú közlés megfogalmazását teszik lehetővé.

Vitatott kérdés, hogy a nyelv kialakulásakor a nyelvrendszert használó populációk, törzsek, népcsoportok rendelkeztek-e szelekciós előnnyel a többiekkel szemben. Sikeresebbek voltak-e szaporodás szempontjából, hatékonyabbak voltak-e

Pápua_fotó: *E.Lafforgue*

az erőforrások megszerzésében, a természetes környezet kihívásaival szemben, az utódok felnevelésében, a halálozás csökkentésében, az egymás segítésében azok az embercsoportok, amelyek egy „szimbolikus, nyitott, kombinatorikus kommunikációs rendszerrel” rendelkeztek. Mivel a nyelv, a szavak, a mondatok, a grammatikai szabályrendszer nem fosszilizálódtak, így ezt csak valószínűsíteni lehet.

A saját nyelv használatának társadalmi, kulturális következményei is lettek. A közös nyelv erősíti a „mi”-tudatot, az összetartozás érzését, növeli az idegenekkel, a másként beszélőkkel szembeni gyanakvást. Fokozottabbá válik az elkülönülés, amely mérsékeltebb lehet a korábban levált „rokon” csoportokkal és erősebb a másként beszélőkkel szemben. Az izoláció mértékétől és hosszától függően nő a különböző csoportokba tartozók közötti genetikai távolság is. A szelektív párválasztás hatása nyomán párhuzamosan nőnek a csoportok és populációk közötti genetikai és nyelvi különbségek. Kialakulhatnak a dialektusok, majd idővel a különbségek eltérő nyelvek leválásává fejlődhetnek.¹⁹

Az, hogy az ember képes saját kultúrát létrehozni, olyan sikeres tulajdonságnak bizonyult, hogy meghódította az egész bolygót és megteremtette a maga mesterséges környezetét. Miután „megszelídültünk”, a populáció szabályozása a kultúrára marad. Mítoszokban megfogalmazott válaszok arra, hogy „kik vagyunk, honnan hova megyünk”. Mondákban, mesékben, szólásmondásokban hiedelmek, tanácsok, tapasztalatok. Tárgyakban, eszközökben hagyományok, tradíciók, szokások. Funkciójuk, hogy mindenki megértse, ne kérdőjelezze meg a közös cselekvés indítékát, logikáját, értelmét, hanem részt vegyen abban. A hagyományok az adott népcsoport értékrendjét, világszemléletét tükrözik. Népművészetük jellegzetes vonásai magukban hordozzák a társadalom, a közösség életének sajátosságait. Kik, hol, milyen körülmények között élnek, miben hisznek, mivel foglalkoznak, milyen szokásaik vannak.

A népszokás a közösség működését és fejlődését irányító szabály, mely a gyakorlatban él. A társadalom fejlődésével, a kultúra változásával a közösség életét irányító és szervező szokások is rugalmasan változnak. Egyesek kikopnak a használatból, mások megerősödnek, megint mások újonnan bekerülnek a közösség életébe. A rítusok, liturgikus bemutatók olyan szokásokat, megértéseket, szabályokat, normákat alapoznak meg, amelyek szerint a közösségen belül viselkedni kellene. A szokás be nem tartása többnyire a közösségből való kizártságot vagy megszégyenítést eredményez.²⁰ A hagyományok, szokások által minden kultúra igyekszik megfogalmazni, megmutatni, megkülönböztetni saját magát. A rítusok során, bizonyos népszokások kapcsán tárgyakra sűrített jelek segítik a mondanivaló megértését, megerősítését. Elvont fogalmak, hiedelmek érzékelhetővé tételét. Minden kultúra népszokásai között találunk az emberi élet nagy fordulópontjaihoz kapcsolódó, mindennapokból fakadó vagy ünnepekhez fűződő szokásokat, tárgyakra fogalmazott jeleket, legyen az születés, evés-ivás, munka, szórakozás, párválasztás, együttélés, betegség, elmúlás, túlvilági „élet”...

2. FÜLÖNFÜGGŐ

Az ékszer funkcióit tekintve összetett „használati tárgy”. Minden közösség életében szerepe, tradíciója van. Következtetni lehet belőle egyes korok, kultúrák, népcsoportok életmódjára, szokásaira, gondolkodására. Kifejezi, megmutatja az emberek egymás közötti viszonyait. Lehet jel, jelkép, ami fel nem tett kérdésekre „válaszol”. Utalhat viselője életkorára, családi állapotára... Megkülönböztető jele a hétköznapiaknak és az ünnepnapoknak. Státuszsimbólum, az identitás, vallási hovatartozás kifejezője. Mágikus és gyakorlati funkciót tölt be az emberek életében. Idomul az testhez, jelen van az öltözködésben, népviseletben.

A Fülönfüggő című fejezet Balogh Jánosné Horváth Terézia néprajzkutatóval készített interjú alapján mutatja be az ékszer jellegzetességeit, szerepét a magyar népviseletben.

Vizsgálódásom során a 19. századi Magyarország paraszti kultúrájának ékszerviselési szokásait veszem sorra. A fül ékességeit illesztettem bele a néprajzkutatók által taglalt ékszerfunkciók sorába. A fülbevaló a mai napig változatlan formában fennmaradt, de jelentéstartalma, funkciója folyamatosan változott, majd teljesen átalakult. Személyes élményeimen keresztül bemutatom, hogy egy pici fülönfüggővel mi mindent adhatunk a külvilág tudtára – tegnap és ma...

2. EARRING

In terms of functionality, jewellery is a very complex “functional object”. It has its own specific role and tradition in every community. It refers to the lifestyle, customs and way of thinking that are characteristic of a specific era, culture or ethnic group. It expresses and reflects the relationship between people. It can be a sign, a symbol that answers unasked questions. It can refer to the age and family status of its wearer. It can differentiate between ordinary days and special occasions. It is a status symbol, the expression of identity and religious belief. It plays a practical and magical role in the life of humans. It adapts to the body, it is present in our appearance, in our traditional ethnic attire.

Based on the interview with ethnographer Terézia Balogh Jánosné Horváth, the chapter titled Earring portrays the characteristics and role played by jewellery in Hungarian traditional ethnic clothing.

Within the framework of my research, I examine the various jewellery related ethnic traditions found in 19th century Hungary. I included ear accessories in the list of jewellery functions analysed by ethnographers. To this day, the earring has maintained its original form, yet its inner content and function have changed continuously and significantly over time. Through my personal experience I portray the possible contents a small earring can communicate towards the outside world - then and now...

2.1 ÓVATOSAN AZ IKSZEKKEL!

A magyar népművészeti jelek, jelképek, szimbólumok jelentéstartalma történetileg és helyrajzilag egyaránt nagyon differenciált. A 20. századra legtöbbször a hiedelemhátterük homályosodott el. A Néprajzi Múzeumban kiállított délnyugat-dunántúli tejesfazekak nyakára felfestett kereszt az én szememben csak díszek, pedig a címke elolvasása során kiderül, a „tejröntás” elhárítására szolgálnak. Az X, mint hagyományos motívum sok helyen felbukkan a magyar népművészetben. Az András-keresztet formáló X Krisztus jelképe. A görög X a Khrisztosz, 'Fölkent' szó első betűje, Isten halandó fiának, Jézus személyének, nevének szimbóluma. A magyar írástudatlan parasztasszonyok nevük helyett X-et öltöttek a textilnemű megjelölésére. Ha a tulajdonos már megjelölte holmiját, akkor ez annak a jele, hogy félti tulajdonát. A lopás megelőzése érdekében mágiához folyamodik, az alkalmazott jelet a hit erejével további óvó-védő tartalommal tölti fel. Csupa ikszekből álló hímvarrással, keresztöltéssel díszíti, védelmezi ruháját. A németeknél az X a Hexenzauber, a boszorkányosság elhárítását, a szemmel verés kivédését szolgálja. A keresztöltést néhol Magyarországon boszorkányöltésnek hívják.²¹

Egy másik vitrinben megakad a szemem egy gyűrűn egy nagy vésett X-szel. Pompás! Ez biztos azt jelenti, hogy valami óvó-védő talizmán lehet. Csálódnom kellett. A vitrin mellett olvasható kiírásból kiderült csak egy ügyes bajai ötvös dekoratív gyűrűje, aki felelevenített egy sok évszázados hagyományt. Kevés munkával, csinosabbá, eladhatóbbá tette portékáját. Nagy sikerrel! Divatot teremtett a város vásárcsarnokában, amit a többi ötvös utánozni kezdett, és megszületett egy helyi új stílus.²² A jelből dísz lett. Ezzel szemben a tradicionális magyar népi ékszerek egyedisége a hozzájuk kapcsolódó

hagyományokban, történetekben, emberi magatartásformákban, érzelmekben rejlik. Láthatatlanul hordott a hit erejével, erős belső tartalommal felruházott, soha le nem vett jelek, vagy éppen praktikus, gyakorlati szerepet betöltő eszközök. Viselőjük ragaszkodik hozzá, kapaszkodik belé, hisz benne. Bőrére érzi, megsimítja, megcsókolja. Bekattintja, rácsípteti, kifűzi, összehúzza, begombolja vele ruháját. Legnagyobb ajándékként gyermekének adja, vagy magával viszi a sírba.

„A magyar népviseletekhez tartozó ékszerek anyagukkal, formájukkal, díszítményeikkel, viselési módjukkal, a bennük rejlő jelentéstartalommal túlmutatnak a leglátványosabb funkciójukon, az ékesítésen. Az ékességek ugyanis jelölő szerepüknek megfelelően utalnak viselőjük életkorára, családi állapotára, vagyonosságára és társadalmi rangjára. Mutatják vallási, nemzetiségi, foglalkozási hovatartozást, az ember életének vagy az év menetének különleges alkalmait. Az ékszerviseléshez sokféle óvó, bajelhárító és gyógyító erőbe vetett hiedelem kapcsolódik, így az ékszerek »mágikus« szerepe sem elhanyagolható. Gyakorlati szerepük azonban az ékszerek közül csak a ruházathoz szorosan kapcsolódó funkcionális elemeknek, az öltözködéssel kapcsolatos ékszereknek van.”²³

A Magyar Néprajzi Múzeumban 2005-ben megrendezett Magyar népi ékszerek című kiállítás válogatást adott azokból az ékszerek nevezhető, a testre vagy a ruhára kerülő női és férfiékszerekből, amelyeket a 19. és 20. században viseltek a magyar parasztok, pásztorok, valamint a falusi és mezővárosi társadalom kisiparos és más olyan rétegei, akiknek hagyományos volt az öltözködésük.²⁴

A tárgyakat Horváth Terézia formai jegyek alapján, Katona Edit funkciók szerint a következőképpen csoportosította:

Balogh Jánosné Horváth Terézia:
ÉKSZERFORMÁK

I. Önálló ékszerek:

1. A fej ékszerei

- A női hajkonty ékszerei
- Fülbevalók

2. Nyakékek

- Nyakláncok
- Gyöngynyakékek
- Rózsafüzérek
- Különleges nyakékcsőngők

3. A deréktáj ékszerei

4. A kar és kéz ékszerei

- Karperec, karkötő
- Gyűrű

II. Ruházathoz szorosan kapcsolódó díszítőelemek:

1. Díszítők, szíjcsatok és szíjvégrögztők

2. Kapcsok

3. Gombok

Katona Edit:
ÉKSZERFUNKCIÓK

I. Díszítő szerep

II. Jelölő szerep

- Életkor, családi állapot jelölése
- Hétköznapok, ünnepnapok jelölése
- Vallási hovatartozás jelölése
- Identitás jelölése

III. Mágikus szerep

IV. Gyakorlati szerep

2.2 CSECSERE

A fülönfüggő, a csecseré²⁵ az egyetlen olyan ékszer a magyar népi kultúrában, amelynek viselete a test deformálásával, a fül átszúrásával járt. A füllyukasztatásnak különböző, de mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak. Egyrészt a test „nyílásait” ajánlatos mágikus erejű tárgyakkal elzárni a rossz szellemek elől. Másrészt a fülnek, mint kiálló testrésznek a díszítése, megjelölése hangsúlyos szerepet kap, hiszen a rajta-benne lévő ékszer együtt kommunikál az arccal. Villogtatása, megcsörrentése, rezegtetése a kommunikáció tudatos, vagy akaratlan része.

A „fej ékszerei” közül a fülbevaló egy olyan népi ékszer, ami a mai napig változatlan formában fennmaradt, de jelentéstartalma, funkciója folyamatosan változott, majd teljesen átalakult. Egyik, vagy mindkét fülünk díszítése visszanyúlik a honfoglalás előtti időkbe. A 11–12. században az egyszerű emberek karikára húzott, átfúrt agyaggolyót, a gazdagabbak gyöngyöt hordtak. A 13–15. században már kevesebben hordják ezt az ékszertípust, inkább csak azoknál a népcsoportoknál találjuk meg ezt a szokást, akik később jöttek Magyarországra keletről. A 14–17. században pedig még kevésbé volt jellemző a magyar földön élők viseletére a fülönfüggő. A kendő eltakarta a füleket. Az ékesség a 18. században kezd el csillogni ismét az első alföldi gazdák lányainak a fülében, itt volt a legpolgáriasultabb a viselet. A fülbevaló a 19. századra a nőies megjelenés szükséges velejárója lett.

I. Cicoma / Díszítő szerep

„Szép az a leán, akinek függő van a fülében.”²⁶

„A legtöbb magyar vidéken a paraszti szépségideál szerint a viselet elemeinek összjátéka az arcot, a

vállat, a derék karcsúságát és a széles, kidomborodó csípőt hangsúlyozta. A régiesebb, parasztosabb, a 19. században általános női öltözet típus esetén az ingvállra öltött feszes mellények és a föléjük rétegződő, gondosan hajtogatott vállkendők, mellkendők redőzött, hullámos felülete a nyakra szorosan simuló gyöngy- és láncviseletnek kedveztek. A mindenkori helyi ízlés szerint megkomponált fejviselet és a szoros nyakékfélék, lencsealakú fülbevalók keretezték az arcot.”²⁷ Fülönfüggőt lehet hordani parádéból.²⁸ Az érzékiség játékszere a rábaköziek reszketőnek nevezett függője, ami minden mozdulatnál kacéran zizegett, felhíva viselőjére a figyelmet. A szigetújfalusi svábok szerint a karika alakú fülbevaló megszépíti az arcot és szép formát ad a füleknek. A pusztavacsi szőkék pedig kék kövű, a barna hajúak piros kövű fülbevalót vettek a búcsúban, mert színben ez állt jól nekik.

Az ékszer szerepe itt a díszítés, hogy odavonzza a tekintetet, a lányok magukba bolondítsák a legényeket. Külcsín, ami arra szolgál, hogy a falubeli lány megfeleljen a közösség által elismert szépségideálnak. A gazdag, híresen díszesen öltözködő lányokat még fülbevalójuk viseléséről is felismerték és emlegették, például „a nagy aranyfüggőjű” Minda lányokat²⁹. Vigyázni kell viszont a cicomával, mert Hódmezővásárhelyen a nagy csüngős fülbevaló az örömlányok ismertetőjele volt.³⁰

„Az illat csábító erejével a magyar parasztság olyan formában nem éltek, mint a jómódú nemes és polgár hölgyek, akik nyakukban remekművű illatszeres üvegcséket viseltek, sem olyan jó szagú ékszeranyagokat nem használtak általánosan, mint egyes cseh községekben, ahol szegfűszegfűzerek kerültek a menyasszony nyakára. A magyar leányoknak, asszonyoknak illatosításul a kezükből ünnepnap elmaradhatatlan élővirág szolgált.”³¹

Pest megyei lányok_fotó: *Balogh Rudolf (MFI), 1926*

II. Jegy / Jelölő szerep

„Már nem eladó, rajta van a foglaló!”³²

Úgy gondolom, hogy az ékszer legfontosabb funkciója az, hogy jelöl, kommunikál. A parasztöltözetek szimbolikája a közösség által szabályozott módon, a környékbeliek által tökéletesen értelmezhető módon vall viselőjéről. Ebben a jelrendszerben az ékszerek az öltözékkel egymást erősítve hívták fel valamire a figyelmet, vagy önálló tartalmat kaptak. A jegyajándék jelöli nősülési szándékunk komolyságát. Magyarországon a 18. században ruhát, lábbelit, kést³³, fátlyoltút adott a legény szerelmének. Később kendőt, pénzt, kontyvasat, lázsiás-nyakéket, dél-alföldi pénzes nyakbavalót, melybe beépítették a feleségvásárlás emlékét őrző ezüst jegypénz fémérmeit.³⁴ A 19. században a fejkendő mellé már gyümölcs, édesség, gyűrű³⁵ is dukált. A 20. század elején feleségre váltható jegyként aranyból készült gyűrűt, kísérőgyűrűt, néha órát, nyakláncot, karkötőt és fülbevalót³⁶ vitt a lányos házhoz a módosabb vőlegény.

A vagyonosságot és a vele járó tekintélyt is demonstrálhatják az ékszerek. Ezzel a lehetőséggel, akkor és most is, a legnagyobb nyíltsággal él az ember. A gazdagságot jó esetben az ékesség minőségével, rosszabb esetben méretének növelésével, halmozásával, zsúfolásával lehet kifejezni.

A módos gazdák felsőruháira rakott gombok, csatok, kapcsok, láncok értékükben messze meghaladták a ruhadarabét, amit idővel elnyű az ember. Az ezüst, arany örök érték, a családi kincseket nemzedékről nemzedékre lehet örökíteni. A szegényebbek a módosabbak ékszereinek formáját követve, olcsóbb anyagból, alpakkából, rézből, bronzból, ónból készült kiegészítőkkel tették „gazdagabbá” ruházatukat.³⁷

A kincsek a 20. század hajnalán már csalókéak. A gyanús sziporkázó rubintos fülbevaló már korántsem biztos, hogy köves. Leginkább „üvegköves”, később „műanyagköves”.

Ékszerekkel jelölni lehet a hétköznapok és az ünnepnapok közötti különbséget. Az Alföldön, igazodva a városi példához, előbb a katolikusok, majd a reformátusok kezdtek el hétköznap egyszerűbb ezüst, vassármag pedig arany fülbevalót hordani. Az ékszerek ugyanakkor az egyes felekezetekhez való tartozást is szimbolizálják. Hangsúlyozzák a vallásosságot. Keresztes fülönfüggőt a katolikus gyülekezet tagjai viseltek. A reformátusok ékszerein a kereszt, a horgony, a szív a hit, a remény és a szeretet jelképei.

Egy ékesség nem csak arról árulkodik, hogy viselője melyik faluban lakik, hanem arról is, hogy melyik szűkebb társadalmi vagy foglalkozási körnek a tagja. Jelöli az identitást. Ha egy faluban különböző nemzetiségűek élnek egymás mellett, ékszerekkel is egyértelművé teszik hovatartozásukat. A vegyes lakosságú Bajaszentistvánon például a magyarok piros ékkövet viseltek fülbevalójukban, a bunyevácok kéket.³⁸

Az emberi életút jelölésében is finom és árnyalt jelrendszer az ékszer. Széken a két-három éves kislányok, két-három soros apró, piros, öntött üveg gyöngysort kaptak. Hét-kilenc évesen ötsoros nyakék járt a lányoknak. A serdülő, eladósorba került nagylányok már tizenöt sor izzó piros gyöngyfűzért viseltek nyakukban. Idősebb nőkhöz már csak öt-tíz sor sötétvörössel és feketével kevert nyakbavaló volt illő. A meglett korú asszonyok pedig hatsoros éjfékete gyöngyöt viseltek. Turán 1917 és 1937 között így határozta meg a közösség íratlan szabálya a gyöngy nyakék viselésének korhatárát:

„Ha olyan lánya van az asszonynak, aki már kocsmába jár, akkor számít öregasszonynak. De az igazi öregség 50 év körül kezdődik, amikor a kalárist leteszik a nyakról.”

Ahol a viselet részévé vált a fülbevaló, ott idős korban levették a csüngőjét, hogy szerényebb legyen az ékszer. Ez jól mutatja az idősödő nő belső értékrendjének változását, ahol a szépség, a cicoma sok

más evilági dologgal együtt a háttérbe szorul. Az elmúlás tudatában a földi hívság elsikkad, az idő asszonyok egyszerű feketébe öltöztek.

„A pólyába tett fülbevaló az arany lencse.”³⁹

Az ékszer nagyszerű ajándéktárgy. Időtálló, trezonális tárgy. Keresztelőre a csecsemő keresztanyjától kapja az első pár fülbevalóját. A másodikat a bérmaanya adja majd bérváláskor. Ez is arany, de már köves. Az ajándékozás egy formája az örökbe adás. Erősíti az emberi kapcsolatokat, a családi összetartás jelképe. Felsőnyéken a nagymamák fülbevalójukat odaajándékozzák lányunokáiknak, hogy ők is olyan szép kort éljenek meg, mint ők.

III. Öltözékrendezők / Gyakorlati funkció

A szépség bonyolult esztétikájához szorosan hozzátartozott az öltözékhez illő ügyes mozgás, amelynek ritmusát, főként a járásét és a táncét hangsúlyozták néhol a lányok lábbelijére szerelt csörgő karikák, a férficsizmák táncsarkantyúi, valamint a férfimellények vagy -ujjasok zörgős pitykéi. A 19–20. században a magyar népviseleteknek már sok táji változata élt egymás mellett, amelyekhez sokféle ékszeregyüttes tartozott. A paraszti férfiviseletben a különböző öltözködéstípusok egyike a derék tájékát, másika a vállat hangsúlyozta. Ezeknek a törekvéseknek az érvényesítésére az öltözékrendező ékszereket használtak. Melyek a jelölő, díszítő szerepen túl gyakorlati funkcióval is bírtak. Ezek legkarakteresebb példái a férfi népviseletben találhatóak, ahol az ékszerek zöme szíjcsat, szíjvégrögző, kapocs és gomb.⁴⁰

Derék

A régebbi tendencia, a deréktájék kiemelése a keleti magyar népviseletben maradt fenn. Kalotaszegen, a legények hosszú, fényes rézgombokkal kivert bőr-

övet kerekítettek duplán a derekuk köré, egy részét hátrafelé ívesen, hetykén lelógatva. Az egykori mezővárosban, Széken az 1970-es, 1980-as években a férfiak még népviseletben jártak az ünnepeken. A keresztben redőzött, bő ujjú ing fölé öltött posztómellényen jellegzetesek az egyszerű, ritkásan felvarrt sárgarézgombok. Házi posztóból varrt, ellenzős zárású csizmanadrágjukat vagy bő szárú vászongatyájukat derékszíjjal rögzítették. Ebben az időszakban már rövidebb volt az öv, csak egyszer érte körül a derekat, s külön csatlakoztattak hozzá egy, a mellény gombjaihoz hasonló díszgombokkal díszített toldalékot, amelyet lazán még egyszer körülvezettek, végét a nadrágszíjba akasztva. A sárgarézgombos toldalékszíjat a legények konfirmálásakor kapták, és csak nősülésükig viselhették. Ez az ékszerezés viseletelem azonkívül, hogy régiesebb módon a derék tájékát hangsúlyozta, ugyanakkor a legény nőtlenségét is jelezte.⁴¹

Váll

A nyugati és a központi területeken az újabb ízlésvilág szerint az erőt sugárzó széles váll látványa számított férfiasnak. Ennek az eszményképnek az elérését ékszerekkel is elősegítették, amikor az amúgy is karcsúsított szabású ujjasok és mellények mellrészén a zsinórdísz és a csillogó, csupán díszítő fémpitykéket fölfelé szélesedő sorokba rendezték. Még szembetűnőbbé vált a váll szélessége, ha több sorban is elhelyeztek ilyen ékességeket egy-egy ruhadarabra. Szintén a vállasság látványát erősítette a felső kabátféléknek, a mentének vagy dolmányoknak, esetleg a ködmönnek és nem utolsósorban a hosszú szűrnek az az általánosan kedvelt viselési módja, amikor nem bújtak be az ujjába, hanem csak panyókára vetették. Ezáltal vízszintesre feszült a nyakban a ruhadarabok két szárnyát összefogó zsinór, lánc vagy szíj. Funkcionális férfiékszerek az ünnepi, díszített cifraszűr szíjának bőr vagy más, olcsóbb anyagú

Két férfi posztókabátban, subában_fotó: Gönyey Sándor, 1925

záróelemei, csatjai, szíjvégrögztői, illetve a kismesi divatot őrző, finomabb posztójú mente nyakán az ötvösművű ezüst díszláncos kapocs.⁴²

Heves megyében Besenyőtelek lakóinak egy része rangjára büszke kismemes volt. E családok férfitagjai a 20. század elejéig hagyományos öltözetükkel is kifejezték előkelőbbnek tartott származásukat. A finom posztóból készült ruhadarabjaikat, a mellényt és a dolmányt értékes 19. századi, egri, jellegzetes helyi ötvösmunkákkal zárták és díszítették. A lentről fölfelé egyre szélesebb, közvetlenül záródó ezüstlemezkapcsok a más vidékről nem ismert, hosszúkás formájukkal, drága megoldásként a zsinórozás és a zsinörgombosítás fémutánzataiként alakulhattak ki. A mentét ezenkívül a nem felöltött, hanem vállra vetett viselési módhoz illően, öntött ezüst tagokból álló mentekötő, mentelánc is ékesítette, amely kiegészítette a kapocspárokhoz a vállat hangsúlyozó hatását. Besenyőteleken a kevésbé tehetősek csak a gyakrabban viselt mellényüket látták el költségesebb és mutatósabb lapos kapcsokkal, míg dolmányukra csak szolidabb ezüstgombok kerültek. Az apáról fiúra öröklődő, értékes, gazdagságot sugárzó és társadalmi rangot jelző ékszerekkel felszerelt díszruhákat minden hónap első vasárnapján templomba menetelkor és különleges, ünnepélyes alkalmakkor öltötték fel.⁴³

IV. Hit / Mágikus szerep

Az ékszerek funkciói közé tartozik, hogy a megfoghatatlan hit, babona, varázslat hordozói. A talizmánok szerencsét hoznak, megóvnak a bajtól. Vadállati agyarak, karmok, négylevelű lóhere, patkó, holdsarló, fűgét mutató kéz, köldökzsinórdarab, szilánk a Megváltó keresztfájából...

A rontás elhárítására, az észak-, közép- és dél-európai néphittel megegyezően nálunk is az életerőt jelképező piros vérszín tartották a leghatásosabbnak. A magyar parasztek piros gyöngyös karkötőt

vagy legalább piros fonalat, pántlikát kötöttek a védtelen csecsemő csuklójára.

„Hogy aztat bámulják, ha megnézik a gyereket, mert ha erősen ránéznek, akkor megigézik a gyereket.”⁴⁴

Van, ahol a bal kézre teszik, van, ahol a jobbra. A korabeli ábrázolásokon gyakran a kis Jézus mindkét csuklóján piros korall gyöngykarot volt látható. Az emberek a korallt az ókor óta piros színe és ágacska formája miatt termékenységvarázslónak, bajelhárítónak tartották. Nemespátrón, amikor a 20. század elején divatba jött a fülbevaló, akkor a piros szín átvételével megkapta a karkötő bajelhárító szerepét. A bajai ötvösök is árultak piros kövű babafüggőt.

„A kicsiknek piros szömös fülbevalót tettek a fülükbe, hogy megóvja a rontástól.”⁴⁵

Gyógyítás

„Jó, ha kislánynak van fülbevalója, mert akkor nem lesz beteg.”⁴⁶

A középkortól kezdve azt bizonygatták az európai orvosok, hogy a fül és a látás élessége összefüggésben van. A betegségeket pedig a felesleges nedvek okozzák, melyet le kell csapolni. Ennek egy módja a setaceum, a gennyhúzás. A beteg testén átszúrtak egy bőrredőt és zsinórt húztak bele. A sebet addig hagyták nyitva, amíg elég váladék nem folyt ki, vagy szepszisben meg nem halt a beteg.

„Az arany lehuza a vért.”⁴⁷

A korabeli orvosi praktikákat alapul véve az egyenesen gondolkozó parasztember könnyen összefűzte a dolgokat. A szomszédom nagybátyjának a Doktor Úr azt mondta, hogy valami összekötő belső járaton keresztül, a fülön át tisztul le a szem. Lám,

amikor kilukasztom a fületem és fülbevalót teszek bele, akkor az levedzik. Tehát fülbevalóval, drága orvos nélkül is nagyszerűen lehet gyógyítani szembetegségeket. A gennyes-véres szemgyulladást, a csipásodást, a csúzos szemfájást... Sőt, a reumás fejfájást, az orrbetegségeket, a fülfájást, egyszóval minden leveses dolgot. Mezőkövesden, Békéscsabán a gyógyszerfülbevalót, akárcsak a betegséget, titkolták, kendő alá rejtették. A bukovinai fájós szemű nők „Istensegítsen cérnát”, Mezőkövesden kenderfonalat kötöttek az átszúrt cimpába. A sükösdiek a gyengén látás javítására az opálkőre esküdtek, ami leginkább az októberben születettekre volt jótékony hatású, de egy picit természetesen mindenkinek finomítja a látását. A többség viszont azt vallotta, hogy a „csúzfüggő” anyagának színaranynak kell lennie, mert az tisztítja igazán a fejet, és megőrzi a szem fényességét. A fülbe akasztott aranylencse visszaadja szemlencse élességét.⁴⁸

Amíg a nőknél a nyavalyák gyógyítására szolgált az ideiglenes fülbevaló, addig a férfiak a betegség megelőzése céljából állandóan nemesfémet hordtak az egyik fülükben. Területenként változóan különböző életkorban kapták meg fülbevalójukat a férfiak. Mezőségen, Melegföldvár környékén igézés ellen már a kislíúnak ezüstgombot tettek a fülébe. Máshol meglelt férfiak kaptak aranylakodalmukra arany fülbevalót, hogy ne gyengüljön a szemük világa. A szabadban, a vízen, pásztorkodásból, halászatból, nehéz fizikai munkából élők fokozottan ki voltak téve a megbetegedéseknek. Ha a kenyérkereső ágytakaró esett, azt az egész család megsínylette. A dunai halászsoknál, városi hordároknál egy idő után foglalkozásukra utaló jellé vált ez a betegség ellen óvó-védő fülbevaló, ami lehetett a nőihez hasonló beakasztós, karika, illetve csavaros. Ha mégis bekövetkezett a baj, akkor a betegség gyógyításakor a férfiember sem úszta meg a fül újbóli átlukasztását, ahogy a malacok sem Orosházán. Ami bevált az emberek gyógyításánál, azt a becses híznál is

alkalmazták. A beteg disznót lefotgták és fülét árral keresztülszúrták. Az így nyert sebbe bedugták a „tályogyökeret”⁴⁹, hogy kétfelől egy picit túllógjon. Ez gyulladásba hozta a környező szöveteket, megdagadt a környéke, begyúlt, majd kifakadt.⁵⁰ Mindenki örülhetett, mert kifolyt minden rossz lé, ami belülről emésztette a malacot. Nem csoda, hogy Mezőkövesden a férfiak titkolták bajukat.

„Volt olyan is, aki czirok seprűből nyírt egy olyan darabot, mint a fülcimpa vastagsága és beleszúrta és aszt nem nagyon lehetett látni.”⁵¹

Csanádpalotán az idős Gercsó János bácsira a „selymes Gercsó” nevet ragasztották a falubeliek, mert gyötrő fejfájása miatt már ki se vette a selyemfonalat a fél füléből. De miért csak az egyik fülükbe illesztettek a férfiak óvó-védő tárgyat? Velünk született szimmetriaigényünk miatt köt kompromisszumot? Magyarországon a 19. század elejére a préselt félgömb, lencse alak lett a közkedvelt, amihez már a gyógyító erő hiedelme párosult. Ezt a korabeli orvostudomány szerint, a keresztező idegpályák mintájára, a beteg szemmel átellenben lévő fülbe kellett akasztani. Vele párhuzamosan a karika, melyhez a betegséget megelőző, óvó erő társult, zsugorodni kezdett, a bal fülbe vándorolt.⁵² A korabeli hiedelem szerint ennek az volt az oka, hogy bal oldalon van a szívünk, így ezen az oldalon minden hatásosabb. A népművészetben a 19. század végére a férfifülbevaló már nem igazán díszítő ékszer, hanem hiedelemhez kapcsolódó diszkrét eszköz. Fél fülben hordott, apró, ezüstkorong egy menetes szár végén.

2.3 M. CS. / P. V. / L. Á.

Általános iskolában Maszler Csabi kifúratta az egyik fülét, és ezüstkarikát tett bele. Az apja vette neki születésnapjára, akinek egy valóban hatalmas karika lógott a fülében. Nagy Diósgyőr-drukker volt, sokat jártak meccsre. Csabi az 5/c mikroközösségében valahol középen álldogált, de a fülbevaló egészen új szintre emelte. A vagány, cigizős, csókolózós fiúk zárt körébe. Csabi példáján felbuzdulva az osztályban hihetetlen fülvérfürdő vette kezdetét. A lányok nagy szakértelemmel döfték át benyálazott biztostúvel az ötödikes fiúk izgalomtól, majd fájdalomtól izzó bal fülét. Nem a jobbat, „mert az buzis”. A friss sebbe cérnát kötöttek, hogy ne forrjon be a lyuk, amíg bele nem illesztik az ezüstkarikát. A divathullám lendületes anyai és apai pofonok által hajtva gyorsan végigfutott az osztályon. A nyolcadikos fiúk sem nézték tétlen a sok velük azonosulni akaró begyulladt fülű dedókat. A karikát kicserélték aranyra vagy lövettek egy strasszt is a fülükbe.

Nekem soha nem volt fülbevalóm, már nem is lesz, de vágytam rá. A fülben hordott ezüstkarika számomra az irigylésre méltó erő, hatalom, bátorság, lazaság szimbóluma volt. Különösen, amikor megnéztem a Hegylakó című filmet, amiben Sean Connery spanyol halhatatlan kardvívó mestert alakít, fülében egy rendkívül impozáns, férfias igazgyöngyfüggővel. Viszont szüleim meglátásában, sulykolt szavaik szerint a fülbevaló egyet jelentett a szipuval, a motorozással, az idétlen zenéssel, a lányossággal. Idővel bennem is a viszolygás váltotta fel a vágyódást.

A következő fülkarikával kapcsolatos élményem 1996-ban a Magyar Iparművészeti Főiskola felvételijén ért. A velem szemben mosolygó Péter Vladimir bal fülében egy aranykarikát vettem észre. Ezt tizennyolc évesen nem tudtam mire vélni. Azt hittem

hogy motorozik, vagy szereti a Depeche Mode-t. Rosszul gondoltam. Rosszul olvastam a jelet. A tanár úr 1980-ban, 33 évesen kanyarított fülébe egy aranyerlit. Saját elmondása szerint ennek két oka volt. Az egyik, hogy a bal füle csak „díszfül”, mert alig hall rá. A másik az, hogy ekkorra lett szakmailag elismert ember, és kezdték egyre jobban hívni ilyen-olyan bizottságokba, amit már akkor sem szeretett. Ekkor, akinek karika lógott a fülében, az a dolgozó társadalommal szemben álló, gyanús embernek tűnt. Renitensnek, lázadónak, alternatívának. Ezt a leplet ő szívesen magára kanyarította. Ez egy ideig működött, aztán sajnos egyre több férfinak csillogott valami a fülében.

Idővel a karika is közhellyé vált, és ma csak úgy mást jelent, mint a következő divathullám, a fülben hordott Mercedes-logó, Nike-pipa, Adidas-jel, Cannabislevél, LEGO kocka, régi bakelitlemezből lézerral kivágott gitár, fültágítótitan gyűrű. A férfiak fülében látható ékszer funkciójának változása egy példa arra, hogy egy tárgy hogyan kap az idők folyamán más és más jelentést, és hogyan adja át az eredeti szokás, funkció, és forma valami újnak a helyét. Hogyan billen ki, oldódik fel a hagyomány az idő múlásával. Az élet, a kor, a kultúra változásával hogyan vesznek el, értelmeződnek át és hogyan tűnnek fel új jelek.

Ramírez mester / Sean Connery – *Hegylakó c. film, 1986*

3. CSORBA

A 20. században Magyarországon a társadalmi értékek, értékrendszerek folyamatos változása sodró. Ahhoz, hogy megértsük azokat a jelenségeket melyek tárgyokban tükröződnek vissza, összefüggéseiben kell ismernünk a történelmet. Klaniczay Gábor történésszel készített interjúm során olyan kérdésekről beszélgettünk többek között, hogy szerinte miért hordunk ékszert. Miért és hogyan különböztetheti meg magát egyik ember a másiktól? Mikor, hol, miért, hogyan lett egy ruhából viselet, a viseletből divatáru? Hogyan alakult át, változott meg az öltözködéskultúra hazánkban a 20. században?

A világháborúk utáni Magyarország 1945-öt követő két és fél évtized öltözködésének bemutatása rávilágít olyan összefüggésekre, amelyek megmagyarázzák tárgyi világunkat, így ékszerviseleti, öltözködési kultúránkat. Azt a kort mutatom be, amikor megbillentek Magyarországon a hagyományos értékrendek, összekeveredtek, majd egymásban feloldódtak az addig párhuzamosan élő világok. Felelevenítem hogyan, mikor, miért öltözik át a falusi ember divatos városi mintára. Az öltözködés tekintetében mit diktált a szocialista erkölcs, a 60-as években mi volt a helyes közösségi magatartás? Miért nézett értetlenül egymásra a Csorba család három generációja. Csizmában dülöngélő dédapám, munkásbakancsban álló nagyapám és akkor még tornacipőben toporgó édesanyám.

3. CSORBA

It is easy to become entangled in the continuous change of social values in 20th century Hungary. In order to comprehend the phenomena that are mirrored by the objects surrounding us, it is important to be familiar with historic correspondences. In my interview with historian Gábor Klaniczay, we discussed questions related to why we wear jewellery. How and why do people distinguish themselves from one another? When, where, why and how did clothing become attire, and attire become fashion? How did Hungarian clothing culture change and evolve over the course of the 20th century?

Examining the clothing tendencies in Hungary in the two-and-a-half decades following WWII allows us to comprehend the correlations within our object-based world, and thus our jewellery and clothing culture as well. I portray an era in which traditional values shifted, blended until the formerly parallel worlds merged into each other. I discuss how, when and why rural people began to reflect urban patterns in their clothing. What was deemed suitable attire according to socialist morals and what was regarded as appropriate community behaviour in the 1960s? Why did three generations of the Csorba family look at each other incomprehensibly: my great-grandfather in boots, my grandfather in work shoes and my mother wearing sneakers?

3.1 VETKŐZÉS

Egy ember felvesz egy követ, fehérre meszeli, majd lerakja két birtok határán. A kő fehérsége kirí a mező zöldjéből. Aki elmegy mellette tudja, miért van ott. Itt vége van a portának, ez már a szomszéd földje. A kő tartalmat kapott. Egy meghatározott fogalmat jelöl, állandó jelentéssel bír: határ. Bármilyen természeti képződmény vagy ember által előállított tárgy jellé válhat, ha olyan információt közöl, ami túlmutat saját egyediségén, konkrét rendeltetésén. Ha Thészeusz hajójának vitorlája hazaútban Pireusz felé fehér, akkor győzött a harcban, ha fekete vitorlákat vontak fel, akkor veszített. Bár egy vitorla a hajó meghajtását szolgálja, itt az életre vagy a halálra utaló jel.

Egy jel tartalmát, olvashatóságát társadalmi értékrendszerek, hagyományok, szokások biztosítják. Csak azok a tárgyak, ruhadarabok, ékszerek váltanak ki erős érzelmi kötődést, melyek hosszú időn keresztül változatlan értékekkel bírnak. Ebből következik, hogy minden, ami a divattal együtt gyorsan változik, nehezen vált ki az emberekben kötődést. Nincs idő arra, hogy a viselő testéhez, a csoport társadalmi szervezetéhez hozzájön.⁵³ A kulturális szignálok a kommunikáció társadalmi szabályozásához járulnak hozzá, és mint ilyenek a társadalmon belüli kölcsönös viszonyok rendjének biztosítékai. Egy ritkaságszámba menő felvételt találtam a Néprajzi Múzeum: Boldog képek kiadványában⁵⁴, ahol kártyázásban eladósodott falusi férfiakat láthatóak facsipesszel az orrukon. Tökéletes megoldás a megkülönböztetésre, elrettentésre, büntetésre, megszégyenítésre, nevelésre, figyelmeztetésre. Kirívó jel, amitől nem csak az orruk zsibbadt el fájdalmasan, de nevetségessé is váltak a közösség szemében. Azon túl, hogy senki nem ül le velük kártyázni, a falu jelképesen kiközösíti őket arra az időre, amíg az adósságot ki nem fizetik.

Egy adott társadalom kulturáltsága szervesen összefügg a rá jellemző kommunikációs folyamatokkal, a nyelvekkel, egyéb jelrendszerekkel, szokásokkal, viselkedési módokkal. A társadalomra jellemző kommunikációs folyamatok a kultúra kifejezői, a kultúra viszont kódja a kommunikációnak. A kulturális szignálok egyik hangsúlyos szerepe az öltözködésben, a viseletet kiegészítő tárgyakban, ékszerekben van. Az öltözködés jelrendszere minden ismert társadalomban kitüntetett, bár sohasem egyedüli terület a társadalmi különbségek és összetartozások kulturális jelek segítségével történő kinyilvánítására. Ennek praktikus oka van. A viselet az a kulturális jel, ami minden emberhez, minden környezetben, az ő külön megnyilatkozása nélkül is hozzárendelhető. Ezért a viseletek alakulásában meghatározó módon érvényesültek a megkülönböztető jelek elrendeződésénél ható szociológiai és kulturális sajátosságok.⁵⁵ Egy népviseletbe öltözött falusit szemlélve, ha ismerjük a jelrendszert, leolvashatjuk a velünk szemben álló jellemzőit. Kicsoda, micsoda? Hol lakik? Mennyi idős? Mi a foglalkozása? Milyen családból származik? Vallási, felekezeti hovatartozása? Anyagi helyzete? Hajadon? Házas? Özvegy?... stb. Üzenetet közvetít a szövet színe, minősége, szabása, motívumai, új vagy viseltes volta, a rajta lévő kiegészítők, ékszerek formája, szimbólumai, anyaga, megmunkálása, s a testen, öltözéken való elhelyezése. Ha például egy hajadon leányanyát arra kényszerítenek, hogy a férjes asszonyok öltözékében járjon, mindenki tudja, hogy mi történt vele: házasság előtt lett várandós. Legyen ez az új ruha bármennyire szép, drága, finoman hímzett, kényelmes, ebben az esetben a szégyent fejezi ki. Arra, hogy a viselet tényleg egy meghatározott társadalmi fogalomkörre utaljon, hogy valóban egyértelmű jel lehessen, arra a hagyományos szokások és a társadalmi szankciók nyújtottak biztosítékot.

Hamiskártyások_fotó: *Lauvrik János, 1940*

Eisernes Kreuz - 1914

Megszólás, kinézés, kiközösítés... Mihelyt ezek meggyengülnek és nem számítanak, összeomlik a rendszer. Az emberek egy meghatározott csoportjával történő azonosulás igénye mindig a legerősebb motiváció egy jel átvételére.

A népi, polgári hagyományok, a kultúra, az identitás alakulása, alakítása Magyarországon mély nyomokat hagyott. A kultúrák nagy keveredése nem csak az embereket, hanem az ideákat is összekeverte. Ebből persze sok jó is, rossz is származott, új kulturális kombinációk jelentek meg, új eszmék, új divatok indultak hódító útjukra. Ismeretlen kihívással szembesültünk. Melyik eszme jó vagy rossz? Milyen módon a legjobb vetni, aratni? Hogyan temessem el meghalt hozzátartozómat? Melyik vallás tanításait kövessem? Hogyan építkezzem? Mit és mivel egyek? Milyen ékszert vegyek fel?

Radír I.

A család a világ vetülete. Anyai ágon egy Sátoraljaújhely melletti zsákfaluból, Vilyvitányból származok. A Vitányból kivezető úton jobbra fordulva Széphalomba, Sátoraljaújhelybe, balra fordulva a Károlyi-kastélyig, a füzéri várig, a Hutáig, Telkibányáig juthatunk. A község sokáig a Vitányiak jobbágyfalva volt, majd a család kihalása után a királyi kamara lett a tulajdonos. Utolsó birtokosa gróf Károlyi István a volt. A térség nagyon sokáig a magyar kulturális élet központja volt. A parasztok, mesteremberek, földesurak, nemesek, városi polgárok békésen megéltek egymás mellett, ki-ki a saját kultúrájában. A kor jelképe az uralkodópár volt, Ferenc József⁵⁶ és közkedvelt felesége, Erzsébet királyné, „Sisi”. A korszakot a liberalizmus politikája jellemezte, például hazánkban vezették be a világ első nemzetiségi törvényét⁵⁷. Az ország a következő évtizedekben az ipar, kereskedelem, a tudományok, művészetek, a társadalmi élet minden területén hatalmas mértékben fejlődött. Buda, Pest és Óbuda

egyesítésével⁵⁸ létrejött az új főváros, Budapest. A polgárság gyarapodása mellett azonban az iparosodás túl gyorsan lezajló gazdasági és társadalmi átalakulásai a paraszti osztály tömeges elnyomordását eredményezték. A nincstelenek jelentős része a városokba vándorolt és a rohamosan fejlődő magyar gyáripar munkaerejét adva, a munkások növekvő osztályába illeszkedett be. Az elnyomordó falusiak másik része zsellér lett a kapitalizálódó mezőgazdasági nagybirtokokon.⁵⁹

Dédnagyapám, Csorba Miklós 1904-ben született. Amíg ő azt tanulta az apjától hogyan kell kaszálni, a Károlyi fiú mellé apja külföldi nevelőnőt fogadott, hogy megismertesse csemetéjét az európai társadalmi élet normáival. Mind a két család tette, amihez értett. A Károlyiak „kazinczyban”⁶⁰ irányították az északkeleti régiót, Csorbáék vászongatyában, házilag szőtt ingben, csizmában művelték a földet. Tehenet tartottak, voltak lovaik, gyümölcsösben szilvát termesztettek. Gazdálkodtak, jól éltek, tehetősnek számítottak a faluban.

Egy szokványosan induló nyári napon ezt az idillt néhány pisztolylövés a messzi Szarajevóban végleg és visszavonhatatlanul lerombolja. Bécs és a Monarchia Galíciától Tirolig felbolydul. 1914. június 28-án kitört az I. világháború háború. A több generáció óta közvetlen háborús élményeket nem szerzett német birodalom lelkesedése osztatlan és bizakodó. Általános a vélemény, hogy meg kell büntetni a szerbeket. Már alig egy héttel a hadüzenet után, 1914. augusztus 5-én, József főherceg felesége, Augustia főhercegnő védnökségével megalakul egy társadalmi szervezet, amelynek az a célja, hogy a háborús költségekhez hozzájárulva adományokat gyűjtsön a civil lakosságtól. A Gyorssegély Augustia Alap első intézkedése a „Gold für Eisen” – Aranyat vasért – mozgalom meghirdetése volt.⁶¹ A felajánlásért cserébe egy vasgyűrűt vagy vaskereszt – Eisernes Kreuz – kitűzőt kaptak „Gold gab ich für Eisen” (Aranyadományom vasért) felirattal. A támogatás széles körű

volt, a „vasékszer” jelkép lett. Viselésével bizonyították az adakozók hazafiságukat, míg, aki továbbra is aranyat hordott, az hírnevét, becsületét veszítette.

Csorba Miklós gyerekként ácsingózva nézte, ahogy a faluban csukaszurke egyenruhás katonák férfiakat toboroznak. Feldgrau lett az új katonai uniformisok színe, mely jelképe lehet a minden eddiginél gyilkosabb háborúnak. A korábbi harcokhoz a férfiak felékesítették magukat. Ezek a parádés jellegzetes uniformisok segítették a közelharcban felismerni az ellenséget, annak státuszát, rangját, a hadseregben betöltött szerepét. A nemesség feladatai közé tartozott a katonai tudás. A hősök nem elbűjni, hanem kitűnni akartak. Az új háborúban ez a feltűnés értelmetlen halálhoz vezetett. Károlyi Mihályné visszaemlékezéseiben olvashatjuk:

„Az egyik válogatott huszárezredet úgy vetették harcba, mintha még mindig a tizenkilencedik századbeli hadviselés módszerei volnának érvényben: kék atillában, piros nadrágban indultak rohamra, a kivont kardokon szikrázott a napfény és az orosz gépfegyverek úgy kaszálták le az egész ezredet, mint az aratók az érett gabonát.”⁶²

Az I. világháborúban Magyarország Ausztria és Németország szövetségeseiként, idegen érdekekért kényszerült több százezres emberáldozatra az orosz és olasz frontokon. Az Osztrák-Magyar Monarchia vereségének közeledtével kitört az őszi-rózsás forradalom⁶³, Károlyi Mihály vezetésével polgári demokratikus kormány alakult. A királyság intézménye megszűnt⁶⁴, és kikiáltották a Magyar Népköztársaságot. A volt Magyar Királyság területét a köztársasági kormánynak nem sikerült egyben tartania. Az ország jelentős része francia, román és szerb ellenőrzés alá került. Ez a Károlyi-kormány bukásához vezetett, és az ország még magyar kézen maradt részében a kommunisták ragadták magukhoz a hatalmat⁶⁵. A több irányból szorongató túlerő-

vel szemben a kommunista hadvezetés is vereséget szenvedett. Magyarország egész területét megszállták a világháborút megnyerő antantországok csapatai. A trianoni békeszerződés értelmében hazánk területének több mint kétharmada és magyar nemzetiségű lakosságának majdnem egyharmada a környező országokhoz került. Az 1910-ben még 20 886 487 fős ország lakossága 1918-ra 7 615 117 főre esett vissza.⁶⁶

Vílyvitány faluhatára országhatár lett. Fehér oszlopok jelzik meddig tart Magyarország és honnan kezdődik Szlovákia. Az iparosodás kezdetével a termelés fokozása mindenütt munkaerőt kívánt. A világháborút követően a város elkezdte magába szippantani a szegény sorsú falusiakat. Leginkább a fiatalokat. Ők lesznek az elsők, akik városias gesztusaikkal akarva akaratlanul gyengíteni kezdik a falusi tradíciót. A vidékről felkerült ember ösztönösen alkalmazkodik az új környezethez. Új szokásokat, új mozdulatokat, új szavakat használ, új ruhát vesz fel. Falujába visszatérve, a kölcsönvett ismeretlen szokások, jelek, tárgyak lassan elterjednek. A háború után a nincstelenség elől menekülve Vitányból elkezdenek szállingózni az ifjak Kanadába dolgozni. Dédapám is kiment embertelen körülmények közé kikötői rakodómunkásnak, hogy a családot eltartsa. Miklós annyi pénzt küldött haza a tengerentúlról, hogy idővel a család földeket vett. A nagy gazdasági világválság azonban hazakergette a tengerentúlról dédapámat. Ha már hazajött, akkor meg is nősült, 1932-ben megszületett a nagyapám, Csorba Lajos.

Radír II.

Magyarország kormányzója Horthy Miklós⁶⁷ lett. A politikai vezetés hivatalosan meghirdetett célja a volt Magyar Királyság területeinek újraegyesítése, a területi revízió lett. A gazdasági recesszió hatására Magyarországon megerősödtek a szélsőségek, a politikai vezetésen belül is megindult a jobbratulódás.

Magyarország a magyar területi revízió politikáját támogató két országgal, először a fasiszta Olaszországgal, majd a legfontosabb gazdasági partner náci Németországgal kereste az együttműködést. Ez meg is hozta a várt eredményt. 1938-ban a Felvidéken, 1939-ben Kárpátalján, 1940-ben Erdélyben, 1941-ben pedig a Délvidéken valósult meg részleges újraegyesítés. A tengelyhatalmak szövetségeseként Magyarország belépett a II. világháborúba.⁶⁸

Víly és Vitány férfiai, bár nem akartak, ismét hadba vonultak a németek oldalán, hogy meghódítsák Európát. Bakancsban, majd talpukra kötött kartonpapíron. 1940-től szinte minden országban anyagtakarékosági előírások szabták meg, mennyi anyagot lehet egy ruhára felhasználni.⁶⁹ Meghatározták a szoknyákon lévő hajtások számát, a ruhaujj bőségét, a gallér, az öv szélességét. A hímzéseket, a szőrmék alkalmazását megtiltották. A ritka szöveteket ruhajegyre árusították. A bőrrel is spórolni kellett így magas, parafa talpú cipőkben jártak az emberek. Ugyancsak a korszak jellegzetességei voltak a feltűnően nagy turbánok és a hatalmas kalapok, mert takarékosági előírásokban véletlenül nem szóltak a fejfedők előállítására fordítható textíliamennyiség-ről, illetve háború alatt ritkábban jár fodrászhoz az ember lánya. A városi hölgyek igyekeztek alkalmazkodni a háborúhoz.⁷⁰ A kalapot díszítő tolltűzék katonásan, kicsiny, csinos, kettős zászlóval egészítették ki. Sokan ápolónőruhát öltöttek, és várták a frontról érkező első sebesült szállítmányokat.⁷¹

Magyarország belpolitikájában is teljesítette Németország követeléseit. A zsidó, illetve zsidó származású lakosságot törvényekben fosztották meg állampolgári jogaiktól, több százezer embert hurcoltak a német koncentrációs táborokba, ahol többségük értelmetlen kínhalált halt. Vítányban a mai napig számon tartják kik voltak, akik bújtatták, kik voltak, aki feladták a zsidókat és kik voltak, aki menekülést ígértek nekik, majd az erdőből új kabátban, bőrönddel a kezükben tértek vissza.

944–45 telén a háborús front fokozatosan átvonult egész Magyarországon, a szovjetek kiűzték a németeket és megszállták az országot. A II. világháborúnak Magyarországon mintegy félmillió polgári és katonai áldozata volt a származásuk miatt haláltáborokban megölt százezreken kívül. Az ország infrastruktúrája elpusztult, a nemzeti vagyon döntő részét a németek és a szovjetek elrabolták. Valamennyi visszacsatolt terület elveszett, a magyar nyelvű, kisebbségi lakosság súlyos megtorlást szenvedett el a szomszéd országokban.⁷² Falun mindenki szegény lett. Ellenségnek, honvédnek egyaránt az ő szalonájukra fájt a foga. Hermina dédanyám pengeorru, pengeszájú, pengetekintetű asszony lett. Miklós dédapám „árnyéka” hazatérve a frontról soha nem mesélt a háborúról, hadifogságról, hogy felejtsem, inkább ivott.

3.2 ÁTÖLTÖZÉS

Egy falu életére folyamatosan hat a történelem, a történelmi ideológiák. Török, osztrák, német, szovjet. A megszálló vagy belesüpped a meghódított kultúrába, vagy saját szája íze szerint próbálja formálni a kultúra berendezkedését. Szokásait, kimunkált viseleti szimbólumait mindenki számára kötelezővé teszi. A hagyományos jelek tilalma a felszámolni kívánt társadalmi rend megtörésének eszköze. A tradíciók őrzése, a nemzeti öntudat továbbélésének záloga. Népviseletben járni szembeszegülés az uralkodó nemzetiséggel. Vitányba a városi módi beszűremkedésével a fiatal lányok körében a magas szárú csizma helyett a cipő és a zokni kezdett vonzóvá válni. A falusiak az új divat elleni tiltakozásuknak csendesen hangot adva, egyszerűen nem voltak hajlandóak tánra kérni a cipőbe öltözött lányokat. A világháborút követően a falu asszonyai még népviseletben jártak. Ing, rékli, mellény, blúz, pendely, alsószoknya, felsőszoknya, kötény, fejkendő. A faluban a hagyományos paraszti társadalmakra jellemző női szerepfelfogás lényegében nem változott meg: gyereknevelés, háztartás vezetése, munka a földön. A paraszti családokban a mezőgazdaság ciklikussága révén, szokások által finoman szabályozott, a férfi, a nő és a gyerek testi adottságait figyelembe vevő kötelező érvényű munkamegosztás volt. Tavasszal szántás, vetés. Nyáron kapálás, kaszálás. Ősszel betakarítás. A tél a használati tárgyak javításával, készítésével telt. A ruhákat házilag szőtt lenvászonból készítették. A divatnak a falun ekkor még semmi jelentősége nem volt. A létfenntartás napi gondjai mellett az öltözködés a városokban is mellékessé vált. A bombázások miatt nem volt hová, nem volt mit felvenni. A textilipart csak a mindennapi élethez szükséges infrastruktúra helyreállítása után építették újjá. Ameddig nem voltak gyárok, addig szemé-

lyes és használati tárgyak terén a hadi események veszteségeit nem tudták pótolni. Egy pár cipőért jobban lehetett élelmet kapni, mint pénzért. A megmenekített javak a cserekereskedelem értékes darabjaivá váltak. Az 1945–46-os hiperinfláció alatt Miklós dédapám tüzet rakott, és sírva szórta lángokba a család vagyonát. Lángoltak a milpengők, a bilpengők.⁷³ A „felszabadulást” követően pedig az állam mindent elvett. A Csorba családnak maradt egy tehene, betakarításkor meg két mázsa terményt kellett fejenként beszolgáltatni. Nem is lett több testvére nagyapámnak. Lelkileg összetörték. Az addig irigyelt, módos Csorba Miklós elment pásztornak, gimnáziumban taníttatott fia csemetét ültetett az erdőben.

Az ország lendületes újjáépítése és néhány éves többpárti parlamenti demokrácia után a Szovjetunió által támogatott kommunisták vették át a hatalmat, és az országban egypártrendszer alakítottak ki.⁷⁴ A nehézipar fejlesztésével a vas és acél országa lettünk.

Csorba Lajos nagyapám már nem szeretett kapálni. Nagy terveik voltak. Elvette feleségül a falu másik egykor tehetős családjának lányát, Petercsák Terézt. Felszálltak a vonatra, és meg sem álltak Kazincbarcikaig. Nagyapa csizma helyett bakancsot húzott, és a hőerőműben dolgozott, mint lakatos. A munkásnak, a munkásnőnek többé nem volt gondja az öltözködéssel. Kaptak munkásruhát. Az ötvenes években az öltözködés erőltetett egységesítése is a társadalmi változásokat volt hivatott kifejezni. Politikai és ideológiai elvárássá vált, hogy a külső megjelenésben is kifejezésre jusson a régi paraszti vagy polgári világgal való szakítás. Az egyenlőséget fejezi ki, ha mindenki overallt, munkásruhát, lódenkabátot vagy egyszerű vászonruhát hord. A közel egyformán öltözködő tömegben már nem lehet megkülönböztetni ruházata alapján senkit, így a ruházat elveszti társadalmi pozíciót jelző szerepét.⁷⁵ Az uniformizálás a munkásrétegek egyes csoportjainak öltözködéssel kapcsolatos értékeivel is szembeállt. Korábban a jobban kereső szakmunkások öltözetének számos

olyan darabja volt, amely viselőjének saját társadalmi csoportján belüli elitpozícióját hangsúlyozta. Így presztízsveszteségként élték meg, hogy kalap helyett micisapkát kellett feltenni, hogy az egyszerű vászonöltöny helyett még munkahelyen kívül is munkásruhát volt célszerű hordani.⁷⁶ A munkásruha az egyenruhával lett egyenértékű.

A női munkavállalás lassan általánosan elfogadottá vált, ami befolyásolta a nő szerepét a családon belül. A családcentrikus női szerep átalakult. Nagymamám háztartásbeliből keresővé vált. 1955-ben megszületett édesanyám, Mária. A több műszakos munka mellett nem tudtak vele mit kezdeni Barcikán. Az egész család visszatért Vilyvitányba, hogy a dédnagyanyámra bízzák és Sátoraljaújhelyen keressenek munkát. Nagypám az Elzettben⁷⁷ lett „kiégett” hegesztő, nagymamám pedig nagyothalló varrónő a Herukonban⁷⁸. Keze munkáját a konfekcióipar több tízezer sorozatokban készülő termékei őrzik.⁷⁹

A nők beletörődve kapkodják el a rossz minőségű, ízléstelen, lehetetlen színű, fantáziátlan mintájú ruhákat mielőtt elfognak. Vigaszt a felmagasztalt, puritán munkáserkölcst nyújt. Az erőszakos, mesterkéltséggel emancipációs propaganda üzenete szerint a tökéletes nő a társadalom dolgozó tagja. Gyárban darukezelő vagy egy termelőszövetkezetben traktorosként dolgozik. Nagyszüleimnek eszébe se jut falun gazdálkodni. Ebben nagy szerepe volt az ötvenes évek parasztellenes politikájának. A parasztszó elmaradottságot, kulturálatlanságot kifejező pejoratív értelmet kapott. A parasztság úgy próbált védekezni, hogy gyorsan megvált a paraszti lét külsőségeitől. A hagyományos viselet darabjai ekkortól már csak múzeumba valók. A kivetkezés, átöltözés hulláma az ötvenes évek végétől indult el. A 25 év alatti generációk tagjai gyakorlatilag kivétel nélkül konfekcióruhába öltöztek, a lányok, szakítva a korábbi hagyományokkal városi frizurát készítettek maguknak. A falusi lányok még a tradicionális színkombinációk szerint, de már az olcsó városi divatnak

megfelelően, műanyag fésűvel tűzik fel hajukat.⁸⁰ Példájukat hamarosan a középkorúak többsége és az idősebbek egy része is követte. Elsősorban az árnyalt jelrendszer tűnt el. Az öltözködés átalakulásával a korhoz, nemhez, társadalmi csoporthoz, valamint a valláshoz kötődés kifejezése veszett el. A korábbi viselet teljes vagy részleges megőrzéséhez csak a legidősebb, többnyire az első világháború előtt született női generációk tagjai ragaszkodtak. Ilyen volt Tóbiás Erzsébet dédnagyanyám is, akire anyukámat bízta. Olyan sokáig élt, hogy még én is emlékszem rá. Mindig feketében járt, kendővel a fején, mindent ő irányított. Tojást, répát, babot árult a sátoraljaújhelyi piacon.

A földművelésre, állattenyésztésre hangolt tradicionális falusi élet elhalkul, feloldódik a rohamtempóban fejlődő, iparosodó nagyvárosi zakatolásban. Az erőszakos téesszervezés és az iparosodás túlhajtása lehetetlenné tette a hagyományőrző közeparaszti réteg fennmaradását, és ezzel együtt elkezdett felbomlani a falusi közösség. A nagyvárosban boldogulást kereső „vidéki”, „falusi” ember nincs felkészülve arra, hogy mérlegeljen, és a kultúrájába építse, vagy éppen elutasítsa a rázúduló újdonságokat.⁸¹ A hatvanas években egyre inkább erősödött az átöltözési hullám, az számított maradinak és kulturálatlannak, aki még népviseletet hordott: divat lett a városi ruha. Sok lány és fiatalasszony nem saját belső igénye vagy ízlése miatt hagyta el a viseletét, hanem a többiekétől való lemaradástól félve, tehát egy kialakulóban levő, új közösségi normához akartak igazodni.⁸²

Magyarország tárgykultúráját, öltözködését döntően befolyásolta a szovjet hatalom, a tömegigény, a tömegtermelésben termelt tömegcikkek. Az 50-es, 60-as évek kelet-európai „elszürkülésének” okait nem pusztán nincstelenségre, a hiánygazdaságra lehet visszavezetni. Az ötvenes évek első felében a divat is politikai kérdéssé vált. Az egyik cél az volt, hogy a társadalmat külsőségekben egységesítsék,

uniformizálják. Az egyén, az egyéniség, az egyediség elhalványul, megszűnik.

Az 1956-os forradalom a magyar nép egyedülállóan bátor kísérlete volt a rákényszerített sztálinista diktatúra és a szovjet megszállás lerázására. Nagy Imre lett a miniszterelnök, aki a népfelkelés sodrában szakított a Varsói Szerződéssel, kikiáltotta Magyarország semlegességét, és visszaállította a többpártrendszert. A forradalmat szovjet csapatok verték le, és új kormány alakult Kádár János vezetésével. Visszaállt a kommunista egypártrendszer.⁸³

1956-ot követően a puritánság, mint kötelező ideál fokozatosan vesztett jelentőségéből, az egyéniség vállalása egyre kevésbé minősült politikai kérdésnek. Csak egyes kirívó esetekben próbáltak meg szabályozni a „szocialista erkölcs” és a „helyes közösségi magatartás” elveire hivatkozva. A változásokban jelentős szerepe volt a modern tömegkommunikáció gyors térhódításának, az ifjúsági szubkultúrák megjelenésének.

A divat lehet szellemi áramlat, művészeti irányzat, tömegműfaj, politikai viselkedés... A divatot a hagyományos viseleti szimbólumrendszerrel szembeállítva úgy lehet megfogalmazni, hogy a divat a jeleket nem a jelek által tartalmazott szimbolikus érték miatt veszi föl, hanem a jeleket valamiféle időleges értékkel, gyorsan változó helyi értékkel ruházza fel. Egy olyan jel, amit kevesen használnak, nem feltétlenül a tartalma, hanem ritkasága miatt vonzó. Ekkor kiszámítható mechanizmus szerint bizonyos csoportok elkezdik az unikális jeleket viselni, a csoporttal azonosuló követők is magukra öltik a jeleket, majd őket is utánozni kezdik... Az emberi együttélés sajátossága, hogy az egyén egyrészt hasonlítani, alkalmazkodni akar másokhoz, másrészt szeretne különbözni, eltérni, másnak mutatkozni, mássá válni, mint a többiek. A külső kihangsúlyozásával az egyéniség van prezentálva. Lehet a divatot az egyéniséghez, vagy az egyéniséget a divathoz igazítani. A divat vagy úgy hordoz kommunikációs tartalmat,

hogy elfogadom és azonosulok vele, vagy úgy, hogy elutasítom és lázadok ellen.

Dédi szerette volna édesanyámat régi értékrendek alapján felnevelni, de azt se akarta, hogy hátránya származzon falusias neveltetéséből. Anyukám külsőségekben városiasabb lett a városiaknál, bár a létrát még a mai napig lábtónak hívja. A faluban elsőként hordott miniszoknyát, trapéz nadrágot, ami dédnagyanyám szerint se nem szoknya, se nem nadrág, itt a falun csak a sarat lehet feltörölni vele. A család arra a következtetésre jutott, hogy jobb, ha a belőle már nem nevelnek parasztot, minimum agrármérnököt. Édesanyámat beírátták a sátoraljaújhelyi Mezőgazdasági Szakközépiskolába. Nagypámhoz hasonlóan anyu se szeretett kapálni. A nyári gyakorlaton Lipóczki Laci töltötte fel helyette a krumpლისort, miközben ő fürdőruhában napozott. Apu Miskolcra jött igazi jampec volt. Hosszú, hullámos hajjal, hatalmas barkóval, tréningruhában mosolygott a kapa mögül édesanyámra. Mosolya csak akkor hervadt le, amikor elment bemutatkozni a dédinek, aki fejét csóválva végignézett rajta és azt mondta: „Jányom, ez egy huligán! Eszedbe ne jusson hozzámenni!” 1978. május nyolcadikán megszülettem. Mint általában a gyerekek, nem öltözködtem, hanem öltöztettek.

Anyu, Apu - 1976, Miskolc

3.3 ÁKOS-MÁKOS

Divat okozta fájdalmaim, hogy sose volt olyan vastag, kék, műanyagtalpú hótaposóm, mint Bari Attilának, BMX helyett Skolnyik biciklit kaptam, már mindenkinek volt hajtogatható gumi Rózsaszín párduca csak nekem nem, úrhajós kvarcjáték helyett teniszezőst kaptam, már mindenki látta a Csillagok háborúját mire megnézhettem...

Nem értettem, hogy hétfőn miért nincs tévéadás, híradó helyett két rész Vízipók Csodapók. Hallani hallottam, amiről a Panorámában beszélnek, de nem értettem mit jelent, hogy az államszocialista geopolitikai rendszert fenntartó Szovjetunió katonai és gazdasági válságban van, ami kihathat a térség többi kommunista államára. Az 1989-ben bekövetkező magyarországi rendszerváltás legfontosabb politikai aktusa a Harmadik Magyar Köztársaság kiáltása volt Budapesten, 1989. október 23-án.

Miskolc, Acélváros, Diósgyőr-Kilián, kisdobos nyakkendő, hittan, úttörőnyakkendő. A rendszerváltás-kor még fülbevalóra vágyó, kékköpenyes általános iskolás voltam. Emlékszem, valamit bemondanak a hangosbemondóba, nem is figyelek rá, mert éppen kötelező mászkos testnevelésórán. A tanári kar kényszeredetten ünnepel. Az ellenforradalom mostantól forradalom, de nem magyarázzák meg, hogy miért. Lehet jelentkezni cserkésznek, orosz helyett angolt tanulni, a taxisblokádnál forgalommal szemben biciklizni. A vasgyári Gábor Áron Kohóipari Technikumból Gábor Áron Művészeti Iskola Szakközépiskola lesz. Ügyesen rajzolok és szeretek legózni. Szüleim javaslatára ötvös szakra jelentkezem, mert az egy jó szakma. Elszakadt nyaklánc, eltört karkötő, követ vesztett gyűrű mindig lesz, amit meg kell javítani. Arany, ezüst, drágakövek = pénz = biztos megélhetés. Acélbetétes bakancs, kantáros farmer, kockás ing. Metallica, Guns and Roses, Kispál és a

Borz. „S” betű kalapálása alumíniumból, orros ék reszelése, szakítószilárdság-próba, Rencsicsovszki Béla fémipari szaktanár. Könyvtározás, kiállítások, színház, irodalom, Kiss Árpádné osztályfőnök, irodalomtanár. Ötvös-fémműves szakma, iparművészet, tárgytervezés, „finomhangolás” Demcsik Attila fémműves tervező. Anker, pancer, kolié, erli, kaboson, buton, szoliter, Juhászné Szalay Edit ötvös és aranyműves. Csomópont, rajz, design, Fata György formatervező.

Budapest, MIF, MIE, MOME⁸⁴. Formatervező Tanszék, fémművesség szakirány, Tárgyalkotó Tanszék, fémműves szak, Péter Vladimir tárgytervező művész, Bánfalvi András designer és ékszertervező; UDK Berlin, Diploma, MOME Doktori Iskola: Ékszer tegnap és ma, Moholy-Nagy László Formatervezési Ösztöndíj...

Kiállítások sora: Budapest, Prága, Pozsony, Kassa, Bécs, Párizs, Helsinki, Berlin: DesignMai, London: 100% Design, Torinó, Milánó: iSaloni...

Munkahelyek sora: Deatti Stúdió⁸⁵, Filmefex⁸⁶, Wladis⁸⁷, Sterling⁸⁸, EFEB⁸⁹, D24⁹⁰, Defo⁹¹, Kolbászból kerítést⁹², MOME⁹³, PreMOME⁹⁴, Generátor Stúdió⁹⁵, LIPI Design Stúdió⁹⁶...

click here:

www.lipidesign.com

4. TIZENHAT KÉRDÉS

Érdekel az ékszer. A szakma. Kíváncsi vagyok, hogy ékszertervezők, ékszerkészítők, ékszerről gondolkodók, mit mondanak az ékszerről? Hogyan látják múltját, jelenét, jövőjét? A felkért harminc ékszertervező közül huszonkilenc vállalkozott az interjúra, fogadott bizalmába. Belehettem műhelyekbe, beszélhettem alkotókkal. A beszélgetésekből megismertem hosszú évtizedekre visszamenőleg szakmám képviselőit, s a kort, amiben éltek. Az előre megfogalmazott 16 kérdésre adott válaszokban rengeteg tapasztalat, vélemény, életerzés, hangulat, korosztályi differencia, gondolat került merevlemezre, melyet meg lehet hallgatni, elemezni, értékelni lehet.

Azért, hogy a kutatás alkalmas legyen tartalomelemzésre, felkerestem dr. Horváth László szociológust, hogy adjon tanácsot, hogyan kell egy ilyen típusú felmérést elvégezni. Az írás - a társadalomtudományi kutatás módszertanának ismertetése mellett - személyes motivációmot mutatja be. Kikkel, miről, miért, hogyan, milyen eredménnyel végeztem el a kutatást.

A Tizenhat kérdés című fejezetben felteszem az ékszertervezőknek a 10. kérdést:

„Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?”

4. SIXTEEN QUESTIONS

I am interested in contemporary jewellery; in the profession. In jewellery designers, makers, thinkers. I am curious about what people have to say on the subject of jewellery in Budapest, Hungary, in the 21st century. 29 out of 30 people agreed to the interview, honouring me with their trust. I had the opportunity to peek into workshops, to converse with designers. These conversations granted me insight into the past decades of the profession, into the era in which they lived and worked. The predefined 16 questions were answered with many different experiences, opinions, emotions, moods, age differences and thoughts, which can be listened to, analysed and interpreted.

In order to pursue research that is suitable for content-based analysis, I turned to sociologist Dr. László Horváth for advice on how to correctly conclude such a survey. This writing, apart from presenting the methodology of sociological research, is an imprint of my personal motivation. How, why, with whom and with what success I pursued my research.

In this chapter, I ask jewellery designers question number 10:

“What role does jewellery play in our life, and where is its place among other objects?”

4.1 MIÉRT?

Az interjúsorozat készítését megelőzően írtam egy rövid bevezetést, amit minden beszélgetés előtt felolvastam a megkérdezett ékszertervezőknek, ékszerkészítőknek. Ebből kiderül a személyes motivációm, a feladat és a cél. Igyekeztem, hogy olyan hangvételű legyen ez az írás, hogy oldja a situációt, elfeledtesse a mikrofont, a bekapcsolt magnót. Tartalma lehetőséget ad, hogy arra reflektáljon a velem szemben ülő és beinduljon egy közvetlen beszélgetés.

Előhang

Névjegykártyát kellett készítenem.

Lipóczki Ákos

...?

Hát igen, a diplomámban az áll, „fémműves tervező”. Valaki, aki ha fémekről van szó, mindent tud az anyagról? Valaki, aki bármit megtervez és elkészít, de csak fémből? Sajnos, ezt nem merem a nevem alá írni.

Lipóczki Ákos

ötvös?

Ha meg kellene mondanom, hogy nevezem a szakmát, amit tanulok, művelek, ha tartanám magam a hagyományokhoz, azt mondanám ötvösség. Tehát ötvös vagyok? Úgy érzem nem. Az én szememben „igazi” ötvösök azok voltak, akik régen, egy műhelyben dolgoztak, mint „mesteremberek”.

Bronzöntő, cizellőr, rézműves, ezüstműves, aranyműves, ékszerész...? Ezekhez a szakmákhoz könyvek egy kicsit, de egyik megnevezést sem írnám: „Foglalkozása: _____” után.

Mit is tanultam, akkor ennyi ideig?

Nagymamám egyszerű asszony. Rábökött a Nők Lapjában egy szecessziós Lalique-ékszerre és megkérdezte tudok-e ilyet készíteni. Mondtam nem.

Ezután kezdtem el gondolkodni, hogyan feleljek legközelebb arra, mihez is értek igazán.

Így amikor később a testvérem nekem szegezte a kérdést, hogy te mit tanulsz az egyetemen, azt feleltem neki, hogy látom egy tárgyon, hogy az jó vagy rossz. Ez kissé nagyképűen hangzott, de van benne valami.

Ma úgy gondolom, az a legfontosabb, hogy mesterem az egyetemen gondolkozni tanítottak meg. Öt éven keresztül tervezni tanultam, hogy tárgyakat, ékszereket készíthessek. Tehát odabiggyesztettem a nevem alá, hogy:

Lipóczki Ákos

tárgytervező

A névjegykártya elkészült. Egy kiállítás jóvoltából emberek kezébe, majd zsebébe, tárcájába vándorolt. Eltelt egy-két hét. Már egészen más dolgok foglalkoztattak, mikor megcsörrent a telefonom.

„X. Y. vagyok, ettől meg ettől a televíziótól, ilyen meg olyan adás szerkesztője. Műsorunkban szívesen bemutatnánk bútorait, belső enteriőrbe tervezett tárgyait. Azt szeretném kérdezni, hogy van-e stúdiója, műhelye, ahol meglátogathatnánk Önt?”

Részemről, pár másodperc döbönt csend.

„Elnézést, de azt hiszem, nem én vagyok a legalkalmasabb ember erre az interjúra. Ékszereket készítek. Ha érdekli Önöket, gyűjűket tudok mutatni.”

Pár másodperc zavarodott csend a vonal túloldalán.

„Valószínű valamit félreérthettem, de itt tartom a kezemben a névjegykártyáját, amin az áll Lipóczy Ákos tárgytervező.”

Széthullás, magyarázkodás, értetlenkedés...

Kíváncsi vagyok, hogy mások, akik életének már régóta része az ékszer, az ékszertervezés, az ékszerkészítés, hogyan definiálják önmagukat? Ha én szeretnék velük interjút készíteni, milyen az ő „verbális” névjegyük?

Szeretem az ékszert, gondolkozok róla, alkalomadtán készítek is. Ahhoz, hogy e tevékenységből valamit folytassak, tudomásul vegyek vagy valaminek ellentmondjak, ismernem kell a történetét. Jelenét. Ezt legjobban azok tudják elmondani, akik alakították. Ki, mit, mikor, hol, miért, hogyan, miből, kinek, minek...? A magnóra vett szavak fogják adni a leghitelesebb alapot egy tanulmányhoz, melyben, törekedve az objektív megfogalmazásra, leírom következtéseimet, véleményemet a felidézett 30-40 évről. Mindenkinek ugyanazokat a kérdéseket teszem fel, hogy a rögzített beszélgetések összehasonlíthatóak, elemezhetőek, összegezhetőek legyenek. Az interjúkkal az a szándékom, hogy bárki meghallgathassa a megkérdezettek válaszait. Történeteket, tapasztalatokat, személyes hangot, melyből meg lehet érteni a jelent, a múltat és tovább lehet gondolni a jövőt.

Tehát, ékszer tegnap és ma, holnap...

4.2 KIKKEL?

Azokkal a alkotókkal készítettem interjút, akik a szakma képviselőinek azon részéhez tartoznak, akiket a Magyar Alkotószövetség Országos Egyesülete „ötvösként” tart számon.

MAOE Névsor (készült: 2000. 11. 16.)

Leválogatási szempontok:

X-Cím-Orsz = H

CímX = X

Főtevékenység =

Tevékenység = Ötvös

Mind/Él/megHalt = É

(A megadott szempontoknak megfelelt: 164 fő)

Tizenkét oldalnyi név címmel, telefonszámmal. Sok. Tovább kellett szűkíteni.⁹⁷

Kiválasztottunk tehát a társadalomtudományi kutatáshoz szükséges 30 főt (az egész 1/5-ét). Olyan embereket, akiket összeköt az ékszer. Megkeresésük sorrendjének felállításakor, fontos szempont volt, hogy az egyes blokkokban (10 fő) mindig legyen egy-egy generációt, szakterületet, érdeklődési területet képviselő személy, így az elkészült anyag minden fázisában képet ad a nagy egészről.

1. Égi Marcell ⁹⁸
  2. Egri Zoltán ⁹⁹
  3. Engelsz József ¹⁰⁰
  4. Fördős László ¹⁰¹
  5. Holló István ¹⁰²
  6. Jajesnica Róbert ¹⁰³
  7. Jermakov Katalin ¹⁰⁴
  8. Juhász Árpád ¹⁰⁵ (feleségével, Kürtössy Magdával készített interjú¹⁰⁶)
  9. Katona Katalin¹⁰⁷
  10. Kecskés Orsolya ¹⁰⁸
  11. Kiss Éva ¹⁰⁹
  12. Koleszár Arany ¹¹⁰
  13. Kopcsányi Ottó ¹¹¹
  14. Kótai József ¹¹²
  15. Lőrincz Réka ¹¹³
  16. Lugossy Mária ¹¹⁴
  17. Máté János ¹¹⁵
  18. X (nem vállalta az interjút)
  19. Nagy József ¹¹⁶
  20. Orlai Balázs ¹¹⁷
  21. Papp László ¹¹⁸
  22. Pölöskei József ¹¹⁹
  23. Péter Vladimir ¹²⁰
  24. Preininger Adolf ¹²¹
  25. Sáray Ákos ¹²²
  26. Soltész György ¹²³
  27. Stomfai Kriszta ¹²⁴
  28. Suszter István ¹²⁵
  29. Tóth Zoltán ¹²⁶
  30. Varga Miklós ¹²⁷
-
31. Bánfalvi András¹²⁸ (beszélgetés Janáki István építésszel és doktoranduszhallgatóival)

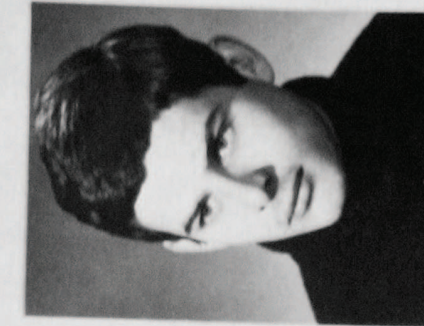
Hódvay Ágnes

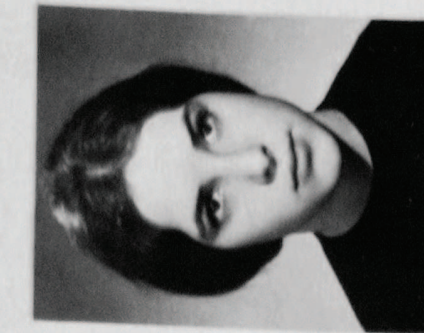
Keresztes Sándor

Hoffmann Dániel

Korcsik Pál

Makóczy Ilona

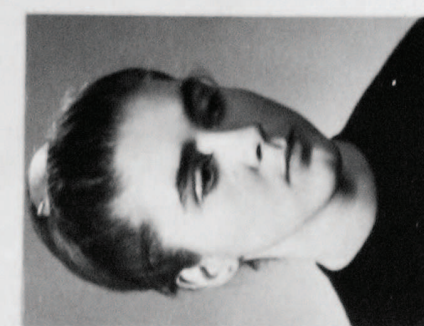
Szemayné Orsolya

Kiss Éva

Péterfávos

Hamba Judit

Fülöp Fülöp

Br. Kunin

Cserencsák

Csécsé Eleve

Hászló

B. Cs.

4.3. MIRŐL?

A kérdések megfogalmazása meglehetősen sok időt vett igénybe. Minden művésznek ugyanazokat a kérdéseket tettem fel, ezért pontosnak, egyértelműnek, átfogónak kellett lenniük. Ez fontos, hiszen csak így lehetséges a későbbi objektív tartalomelemzés. Azért, hogy kiderüljön helyesek-e a kérdések, próbainterjút készítettem. Ezt követően a kérdések csiszolása mellett, számos „riporter” hibámat is korrigáltam. Hallgatni, amikor valami nem várt érdekes téma vetődik fel, hagyni megnyílni a beszélgetőtársat, rákérdezni az érdekességekre, észrevétlenül visszaterelni a beszélgetést a medrébe.

Legjobban az elutasítástól és a hamiságtól félttem, hogy a megkérdezettek esetleg azt mondják, amit hallani akarok, vagy ami szerintük értelmesebbnek, komolyabbnak mutatja őket. Akit megkerestem, majdnem mindenki vállalkozott az interjúra, és mindenki egyéniségéhez híven válaszolt kérdéseimre. Az elkészült hanganyag szomorú értéke, hogy az időközben elhunyt Engelsz József, Pölöskei József, Soltész György gondolatait is őrzi.

Vannak összetett kérdések, elgondolkoztatóak, pár szóval megfelelhetők. Fontos tényező az idő. A feltett kérdésekre elvileg egy óra alatt „lehet” válaszolni, de ez összesen két alkalommal sikerült. Nem ritka a három-négy óra hosszúságú beszélgetésmaraton. Nevek, évszámok, történetek művészekről, iskolákról, sorsokról, tárgyakról, a világról.

30×16 kérdés, 30×16 válasz.

1. Hogyan hangzik az Ön verbális névjegye? Név, személyes adatok, iskolái, út a szakmához...
2. Hogyan definiálja önmagát, a mesterségét, a szakmát, amit művel?
3. Szakmája milyen rokon területeivel foglalkozik, foglalkozott eddig? Szándékában áll-e „kirándulni” más-más műfajokba?
4. Tanulóévei során mikor, hol, mit és kitől tanult? Kik, mik voltak, vannak Önre hatással?
5. Mikor kezdett el ékszerekkel, ékszertervezéssel, ékszerkészítéssel foglalkozni, és mi motiválta? Mikor készítette el az első ékszerét?
6. Az ékszerrel való foglalatossága alkalomszerű vagy folyamatos?
7. Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?
8. Mi érdeklí legjobban az ékszerben, és az általa felvetődő kérdések közül?
9. Hazánkban az ékszerek Ön szerint milyen életérzések, gondolatok, tervezői szempontok stb. alapján jöttek létre?
10. Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?
11. Véleménye szerint a hagyomány és az innováció milyen módon él a XX. sz.-i ékszerben, az Ön ékszereiben?
12. Saját ékszereit hogyan írná le? Kinek, miért, hogyan, miből készíti el őket? Milyen sorsot szán ékszereinek?
13. Milyen kiállításokon, fórumokon képviselte, képviseli magát?
14. Az Ön által létrehozott ékszerekről milyenek a reflexiók? Voltak-e, vannak-e a szakmának teoretikusai, kritikusai?
15. Visszatekintve mikor, hogyan és miben változott a „szakma”, s milyen további utat szán önmagának?
16. Végezetül, van-e olyan dolog, amire nem kérdeztem rá, gondolatok, amiket szeretne, hogy elhangozzanak?

4.4. HOGYAN?

Tartalomelemzéssel.

„A tartalomelemzés olyan társadalomkutatási módszer, mely az emberi közlések tanulmányozására alkalmas.”¹²⁹

Tegyük fel, hogy engem az érdekel a legjobban, hogy egy múzeumban melyek a népszerű alkotások? Megállhatok egy műtárgy előtt, hogy összeszámoljam az arra járó nézőket vagy elég megnézni, melyik tárgy előtt milyen kopott a padló. Így képelem én is a munkám feldolgozását, elemzését. Megkeresni a leggyakrabban előfordulót, majd összefoglalni, elemezni, leírni azokat. A tartalomelemzés csak rögzített kommunikáción végezhető el. Nagy előnye, hogy nincs szükség hozzá egy kutatási stábra, nem kellene hozzá különleges felszerelések, csak rengeteg idő. Az elemzés tárgyául szóba jöhetnek könyvek, újságok, festmények, fotók, hangszalagra vett, digitalizált beszélgetések. A munka elején az alábbi lépéseket kell elvégezni:

a) Meg kell állapítani az elemzési egységet.

Ékszerrel kapcsolatban álló alkotók hangszalagra vett kérdésekre adott válaszai:

„7. Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?”

„10. Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?”

b) Meg kell határozni az alapsokaságot, amelyből a mintát vettük:

- Mennyi lesz a vizsgálat időtartalma? – 2 év
- Hány beszélgetést kívánunk vizsgálni? – 30 db
- Kikel, mikor készítettünk interjút? – ötvösökkel,

fémművesekkel, ékszertervezőkkel, ékszerkészítőkkel, designerekkel, oktatókkal, 2004–2010

c) A rögzített szóbeli anyagot kódolással osztályokba kell sorolni:

„A kódolás az a folyamat, amikor a nyers adatokat – akár manifeszt, akár látens tartalmat – standardizált formára hozzuk.”¹³⁰

Tegyük fel regényeket vizsgálunk aszerint, hogy melyik mennyire romantikus. Ha a közlések felszíni (manifeszt) tartalmát „kódoljuk” akkor elég összeszámolni, hogy a regényekben oldalanként hány-szor fordul elő a szerelem szó. Ha egészen pontosak akarunk lenni, akkor használhatunk több szót. Csók, ölelés, simogatás...

Ez egy megbízható, egyszerű módszer, de érvényessége kétségbevonható. Egészen biztos, hogy a „romantikus regény” kifejezésben valami gazdagabb jelentés rejlik, mint amit a szerelem szó előfordulásainak száma takar. Megtehetjük, hogy a közlés mély, rejtett, mögöttes jelentését kódoljuk. Az előbbi példánál maradva elolvashatnánk több regényt, és ezután törnénk pálcát a felett, melyik a romantikusabb. Ebben az esetben a belső tartalom meghatározásánál a kutató megítélésére vagyunk utalva. A dilemma megoldása, hogy melyiket használjuk, ha mindkét módszert alkalmazzuk. Én is ezt teszem. A szórószóra begépett interjú szövegében, az egyes kérdésekre adott válaszokból kiemelem azokat a szavakat, mondatokat, összefüggéseket, amik a beszélgetés sarokkövei. Ezeket összeegyeztetem az ugyanerre a válasza adott feleletek kódjaival. Az így kapott fogalmakat összevizsgálom, standardizálom. Szerkesztek köréjük egy táblázatot, a rubrikákba behúdom a strigulákat, a végén összeszámolom és megkapom az eredményt. Ezekre támaszkodva a választott témáról viszonylag objektív elemzést lehet írni.

d) Összeszámolás

A tartalomelemzés adatainak értékelésének, feldolgozásának „fogyaszthatónak”, a kódolás vég-eredményének mindenképpen számszerűnek kell lennie. Ahhoz, hogy egy teljesen objektív dolgozatot írjak „Ékszer tegnap és ma” címmel, végig kell elemezni bizonyos kérdésekre adott válaszok tartalmát. Ha például az elemzési egységek az ötvösök, és ugyanazon kérdésekre adott válaszaiknak tartalomelemzése útján kívánjuk megfejteni az „ékszer fogalmát”, akkor az eredeti feljegyzések beszélgetésekre fognak vonatkozni. Az „ékszer fogalmát” majd az egyes válaszok tartalmának egyesítése alapján elemezhetjük, összegezhethetjük.

A harminc ékszertervezővel készített interjú ott sorakozik ábécé sorrendben számítógépem merevlemezén. Digitalizált, tisztított, MP3¹³¹ formátumban az >DLA_ekszertegnap es ma< mappában. A válaszokban sűrűsödik a szakma gondolkodása, ékszertervezéshez fűződő viszonya. Bár a mondatok hangjegyzése kifejező, mégis a legtöbb tartalommal nekem bírnak. Rögtön felsejlenek, a rec gomb lenyomása előtti, utáni és a stop gomb megnyomását követő élmények, képek, szituációk, érzetek, történetek. Finom süti, műhelyhideg, mosolygás, nikotinos bajusz, rossz házszám, kézlegyintés, ebéd...

Számomra az egyik legérdekesebb kérdés a tizedik volt, melyből megismerhettem, hogy az elméleti szakembereket követően (humánitológus, néprajzkutató, történész) az ékszertervező:

„Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?”

4.5 TIZEDIK KÉRDÉS (interjúkivonatok)

01. Égi Marcell

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Úgy gondolom személyesebb viszony fűzi az ékszerhez az embert, mint a többi tárgyat. Természetesen kötődhetünk egy motorhoz, egy autóhoz, egy laptophoz is annyira, hogy még nevet is adunk neki. A mi első kocsinknak is volt neve: Sára, a sárga Wartburg. Az ékszer alapvető funkciója a tetszés, a figyelemfelhívás, az ajándékozás, hogy kitől kapom, milyen emléket ébreszt bennem. Az önkifejezés eszköze. Jel, amivel magamról valamit állítok, mutatok.

02. Egri Zoltán

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

(Elfelejtettem feltenni a kérdést.)

03. Engelsz József

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Az önző emberi test megpróbálta bizonyos fokig nemesíteni az értékeit azzal, hogy felhívta a figyelmet egy csuklóra, egy karra, egy szép kézre, egy fülre. Eleinte nem a nők hordtak ékszert, hanem a férfiak, nagy szerepe volt az egyéniség kialakításában, a férfiasság megmutatásában. Ma elmennek, és kegyetlenül kivetováltatják magukat. Borzasztó, ha belegondolok milyen csúnyák, durvák és agresszívak. Régen ezt helyettesítette az ékszer, a páncél, a fegyverzet. Mindig nagy szerepe volt az ékszernek. A nők vonatkozásában pedig bizony-bizony sokat

emelt, sokat tett a női szépségért. Nagy lehetőséget adott számukra, hogy díszítsék magukat valamivel. Gondoljon arra, hogy a textil is képes ékszerré válni... Milyen csodálatos dolgokat hoztak létre az egyszerű parasztemberek is. Amíg az iparművész egyedi dolgot hoz létre, a népművészetnél egyfajta egymásra rakódás van. Egy kicsit mindenki hozzátesz. Óriási szerepe van az ékszernek. Ezt még így soha nem gondoltam végig. Érdekes, az ember ilyenekkel nem foglalkozik. Az ékszer fölhívja a figyelmet, sok mindenre felhívja a figyelmet.

04. Fördös László

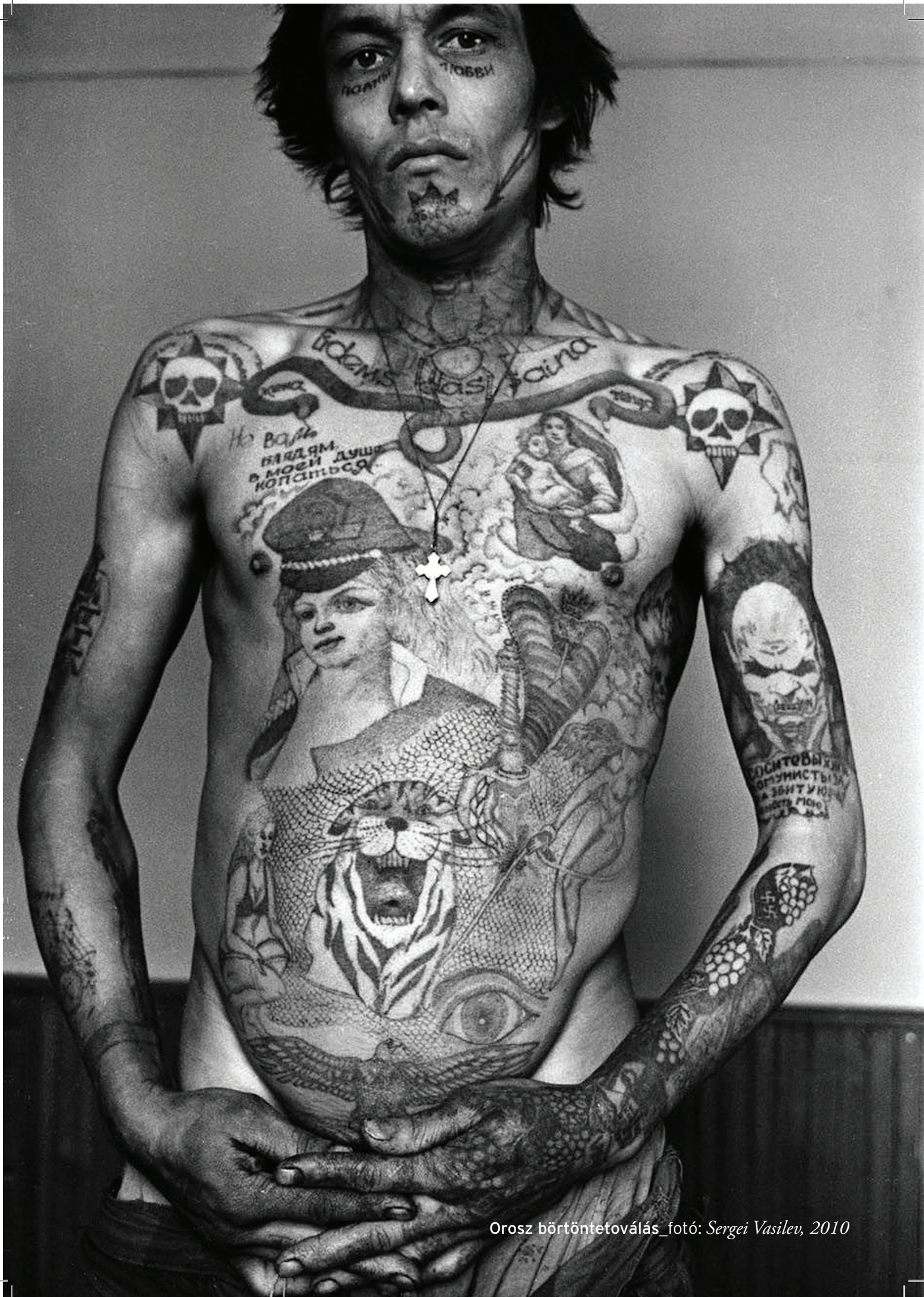
Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Az ékszernek nagyon sokféle funkciója van. Az emberek sok célból vásárolnak ékszert. Van, aki azért vesz egy nagy briliánt, mert úgy gondolja, hogy ha most azt megveszi kétmillió forintért, az hat év múlva már hármát ér amiben lehet, hogy csalódnai fog. Ő banknak használja az ékszert. Tezaurálja benne a pénzét. Vannak személyes tárgyak, ékszerek, amik kifejeznek valamit. A jegygyűrű azt, hogy valaki hozzátartozik egy másik emberhez. Azért is csodálatos az ékszer, mert számtalan funkciója van. Sok okból választhatják az emberek. Van, ami hatalmi jelvény, van, ami azt fejezi ki, hogy milyen gazdag vagyok, hova tartozok: egy klubba vagy egy iskolához...

05. Holló István

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Engem alapvetően taszítanak az ékszerek. Felesleges hülyeség a műfaj, de mindenféle érdekességre képes, ha ütközik más és más tartalommal. Feleslegessége ugyanakkor vonz is. Ami miatt mindig is jelen volt az ékszer, hogy érték. Nem bankban tartották, hanem magukon hordták vagyonukat az

Orosz börtöntetoválás_fotó: *Sergei Vasilev, 2010*

emberek. Ez fontos funkció, ami ma már szerintem aktualitását veszítette. Bankkártyán kényelmesebben lehet hordani a vagyont. Mindenféle félreértésekhez vezethet az a furcsa misztikum, hogyha valami arany, akkor már ékszer is. Szerintem ez nem így van. Az anyag ilyen szempontból nem meghatározó. Úgy vélem ezzel sokan vannak így abból a bizonyos névsorból, amit nálad láttam.

06. Jajesnica Róbert

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Most lehetne nagy szavakat használni..., de tudja a nagyobbik fiam lebénult. Ezt a karláncot ő készítette, mindig rajtam van. Rá van forrasztva a kezemre. Rájöttem, hogy az ékszerhez mindig kell személyes kötődés. Olyasmi, mint a ragaszkodás nagyanyáink ékszeréhez, ami megszűnőben van, mert már nem építenek olyan házat, aminek padlása és pincéje van. Ha a mai fiataloknak dolgozatot kell írniuk, hogyan emlékeznek nagyszüleikre, ott állnak nullán. Van egy olyan sláger: „...vedd fel a cipőt, amit nagyanyád hordott...”. Ezt ma felejtsük el, mert minden azonnal ki van hajítva. Ha előállít az ember egy olyan viselhető valamit, amit ékszernek hívnak, akkor már nem is az a cél, hogy ezt valakinek a gyereke vagy unokája örökölje, hanem csupán, hogy egy ember hordja és szeresse.

07. Jermakov Katalin

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Egyértelműen a személyes tartalom, a gondolati töltés áttemelése, illetve az a fajta kommunikáció, amit az ékszer az emberek között jelent. Azt hiszem minden egyes tárgynak ez a feladata. Nekem különösen fontos, hogy a tárgy magáról beszéljen, ne kelljen hozzá hosszú magyarázatokat fűzni. Sok-

szor egy-egy nemzetközi ékszerkiállításon, illetve vásáron kerültek bemutatásra a tárgyaim. Érdekes tanulmány figyelni azokat, akik megállnak a vitrinek előtt. Milyen nációba tartoznak, milyen stílusú ruhák jellemzik potenciális vevőimet. Egészen furcsa végleteket láttam. Skandinávtól olaszokig, spanyol tinitől a nyolcvanéves amerikai hölgyig. Úgy gondolom, nagy igényünk van arra, hogy emberközeli tárgyat birtokoljunk, hogy ebben az elidegenedett, gépekkel irányított és kontrollált társadalomban valami személyes tartalommal telített ékszerünk legyen. Hiszem, hogy nagy a feladatunk ebben a témában. Próbálok optimista lenni.

08. Juhász Árpád (feleségével, Kürtössy Magdával készített interjú)

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

(Nem lett feltéve a kérdés.)

09. Katona Katalin

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Milyen szerepe van? Biztos, hogy kell, mert különben nem születne ennyi ékszer. Visszatekintve, az emberi kultúrában mindig jelen volt és szerintem jelen is lesz. Ez egy örök dolog. A nők mindig is szerették magukat díszíteni, sőt most már ismét feléled az, hogy a férfiak is.

10. Kecskés Orsolya

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

(Elfelejttem feltenni a kérdést.)

11. Kiss Éva

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Közlök valamit magamról azzal, hogy milyen ruhát, milyen cipőt hordok, milyen táskát veszek a kezembe. Most, hogy már nagymama vagyok, eljátszom azzal, hogy a buszon nézegetem az embereket. Eltűnődöm azon, hogy ez a „néni” nálam fiatalabb, de nekem mégis „néni”. Rájöttem, hogy a néni attól „néni”, a bácsi meg attól „bácsi”, ahogyan viselkedik. Az ember különböző ruhákban különféleképpen viselkedik. Előfordul, hogy valakinek reprezentatív szerepben kell tetszelegnie. A férfiaknál jó megoldás az öltöny, mert abban el lehet rejtőzni. Egy nőnek ez nehezebb. Az ékszer olyan dolog, amivel tulajdonképpen meg lehet úszni, hogy kiöltöztek. Az is elképzelhető, hogy egy hétköznapi ruhához felveszek egy ékszert, és ezzel megjelölöm az alkalmat. Megtiszteltem. Az ékszeren keresztül közlöm magamról, hogy ki vagyok. Milyen vagyok hétköznap, milyen vagyok vasárnap, vagy mit jelent nekem ez a mostani alkalom.

12. Koleszár Arany

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Fontos dolog, szerintem minden benne van. Tömöríti egész életünket és világunkat. Közvetlen kapcsolat a világgal, érzéki kapcsolat, de nem direkt módon, az már bántó. Ahogy egy kavicsot szeret az ember a markában tartogatni vagy nézegetni. Az ékszer közvetlenül vele van, állandóan hordhatja, a világgal kapcsolja össze. Más élet nincs csak ilyen érzéki élet, testben való lét. Ehhez tartozik. Szerintem mióta az ember létezik, mindig díszítette magát.

13. Kopcsányi Ottó

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Ha egy hölgynek ajándékot választ az ember, akkor arany- ezüst- vagy platinaékszert vesz. Valami szépet. Ez fontos szerepet tölt be az öltözködésben. Sajnos a mostani fiatalok nem hordanak minőségi ékszert, egyrészt nincs rá pénzük, másrészt inkább „hobódolgokat” viselnek. Nincs értékmérőjük. Ha valaki vesz egy elegáns ruhát, és operába megy, oda illik valami ízléses darabot felvenni. Az ékszer ünnepelesen öltöztet. Az Operába látni szép ékszereket, de azokat sajnos nem biztos, hogy Magyarországon gyártják.

14. Kótai József

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Sokrétű szerepe van: figyelemkeltés, értékmegőrzés. Jelzés, bizonyos jelek a felmutatása. Ehhez társadalmi kérdés kapcsolódhat. Például a nyolcvanas években Németországban volt egy hullám, amikor mindenki fehéraranyékszert készített, hogy ne látszódjon aranyonak. Miért? Hogy le ne szakítsák róla az utcán. Ha ilyen problémák vannak a társadalomban, ezek befolyásolják szakmánkat. Amíg Budapesten ilyenek a közbiztonsági viszonyok, addig hova vesz fel valaki egy ékszert? És ha fel is vette, tart-e ott a közízlés, hogy észreveszi? Ez nagyon nehéz kérdés ám... Egy szép nőt megnéz az ember, de megnézi az ékszert is. Már jártam úgy, hogy egész vadul pillantottak vissza rám, mert szakmailag megnéztem valakin egy nyakéket. Szinte azt olvastam ki a szeméből, hogy jajj, ez a csibész mikor akar engem leütni, vagy leakasztani a nyakamból ezt a vacakot? Egy olyan milió hiányzik, ahol ez a nézelődés elfogadható. Van egy aranyóráam, amit évente kétszer teszek fel, de nem merem elvinni itthonról.

Újévkor ott van a zsebemben és pompázok vele. De eszembe sem jut, hogy elvigyem az Operába. Ennek valamikor rendbe kellene jönnie.

15. Lőrincz Réka

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Hol a helye? Nem tudom... engem felvidít, hogy nincs ilyen, hogy „Hol a helye az ékszernek?”. Felvidít, hogy az ékszer nem olyan, mint egy szemétlapát, aminek pontosan tudom, hogy hol a helye. Maga a fogalom alakul, vándorol. Olyan, mint egy buborék, amit felfújsz, összevissza szál, ha jön egy szellő, akkor erre megy, ha jön egy pöff, akkor arra megy, ha pedig durrantópöff jön, akkor kipukkad és nincs tovább, de akkor fújok egy újat és megint lesz. Ha ma megkérdezel X-et mondok, ha holnap Y-t, de nem lehet belém kötni, hogy nincs véleményem róla. Például van olyan ékszer, ami mint tárgy szép és önmagában ékeskedik, de nem biztos, hogy az embert ékesíti. Van olyan ékszer is, ami pedig ronda görény, de egy szép testrészünkre tesszük, hogy kiemeljük vele. Mondjuk a szempilláspirál anyaga sem szép, de ha magamra kenem, hogy a szemem így meg úgy csillogjon, akkor nem lényeges, hogy a szempilláspirál festéke szép volt-e vagy sem, mert csinos lettem tőle. Ha azt mondom, hogy az ékszer arra jó, hogy ékesíti az embert, akkor a szempilláspirál anyaga is ékszer, ez pedig egyáltalán nem biztos, hogy ebben a formában igaz... Hál' istennek, hogy erre nincs egyértelmű válasz, mert akkor itt unatkoznék életem végéig!

16. Lugossy Mária

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Kiemelje egy nőnek a szépségét, fölhívja a figyelmet bizonyos dolgokra. Az ősi funkciójától, mágikus, gyógy-

gyító szerepétől az ékszer réges-rég elszakadt. Egy fogat feltenni vagy amulettet viselni... Tudom, hogy a fülkarikák bizonyos helyre elhelyezve befolyásolják az idegvégződéseket, hatnak az egész szervezetre. Gyógyító hatásúak tudnak lenni. Érzem az ékszer az öncélúságát, hogy lényegében közvetlenül nem szolgál semmit. Nem csak jó irányba befolyásolhatja az embert, státuszszimbólum, a gazdagság jelképe lehet, olyan dolog, amire nem érzem, hogy szükség lenne.

17. Máté János

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Bosszant, hogy a mostani gazdagok egyáltalán nem törekszenek arra vagy nem fogják fel azt, hogy egy megtervezett, számukra készített ékszer sokkal többet ér, mint amit megvesznek a „Karát” boltban. Ez borzasztó dolog. Átfordult az érték abba az irányba, hogy valaki milyen autóból száll ki, milyen uszodája van, amibe esetleg soha életébe még csak bele se megy. Nagyon eltorzult az ízlés.

Moszkvában voltam egy tanulmányúton és véletlenül betévedtem egy Eszkimófaragások című kiállításra. Egy életre szóló élmény volt. Eszkimóhoz fa és csont csak akkor kerül, ha a tenger kidobja, odasodorja azt. És, hogy egy-egy gyökérdarabból mit hoztak ki... Micsoda fantáziák, álmok – szinte pszichológiai látomásokat csináltak abból a maradék anyagból, az odasodort fából, csontból vagy zsírkőből...

18. X

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

(Nem vállalkozott az interjúra.)

19. Nagy József

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Lassan a széfben van a helye. Az igazán szép ékszereket nem is hordják. Föl sem veszik. A többi ékszer az mind divatékszer. Vannak szép, sok százezer forintos aranyékszerek. Arany nyakláncok, amik jól néznek ki, de még ilyet nem láttam senkinek a nyakában. Egy ilyet felvesznek az operába operaestre, vagy valami hasonló helyre. Ha megnézi a nőket, mindenki ékszer nélkül jár. Vagy csak egy karkötő van rajta, vagy nem is tudom mi. Nagyon-nagyon alkalmivá vált az ékszer. Felveszik egy ruhához, megjelennek, majd utána elteszik. Egy ékszer a hétköznapokban hordhatatlan. Ma a sportos a divat. A rohanás, az autóba ki-be ugrálás. Nincs kényelmes kávéházba járkálás, nincs üldögélés. Nem érnek rá arra, hogy ékszerben mutogassák magukat az emberek. Ez megszűnt. A hangzatos ékszerek alkalmivá váltak. A leggazdagabb ember sem díszel ékszerben, kivéve, ha nem annyira procc, hogy telerakja magát arannyal. Nem tudom, hogy egy jó ízlésű ember hord-e egyáltalán ékszert. Csak amikor kell. Mivel hétköznap nem szokott hozzá az ékszerviseléshez, így lehet, hogy már másor sem veszi fel. Egy nő képes egy szép ékszert méltányolni, tudja értékelni és fel is tudja venni. Megtalálja az alkalmat, hogy felvegye. Szép ékszert lehet ma is csinálni, ami dinamikus, nem nagyon komplikált, kifejező és attraktív. Nem ágas-bogas, tehát hordható, nem akad bele semmibe, a hétköznapokon is tudják hordani. Nagyon drága anyagokból kellene készíteni, hogy legyen értéke. Kövel, de annak is nagyon drágának kéne lennie, hogy jól el lehessen adni.

20. Orlai Balázs

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Kétfelé kell választani a dolgokat. A mai ékszerek 99,99999%-a státusszimbólum, értékmegőrző, ajándék, jelzés, valami... Itt arról a hatszázezer tonna aranyról van szó, amit Magyarországon az emberek a nyakukban hordanak. Kivéve a valamilyen módon személyessé tett ékszert. Unokatestvérem foga, báránőm hajtincse..., és van az a 0,00001%, amit mi, vagy az általad meginterjúvolt alanyok készítenek. Annak, amit ők csinálnak a realitáshoz, a mai magyar szellemi állapothoz semmi köze. Teljes elbeszélés egymás mellett. Az a mennyiségű ember, aki ezt az egészet fölfogja és pénzt hajlandó érte adni nagyon vékonyka réteg. Aki ezzel nem hajlandó szembenézni, az vagy a homokba dugja a fejét, vagy álmodozó. Ugyanakkor ezzel a tudattal nem lehet tervezni. Amikor én az ékszerrel kapcsolatba keveredtem, mindig valami felfokozott érzellemmel találkoztam. Egyrészt anyaga és funkciója miatt az ékszernek van egy mágikus, borzasztó erős érzelmeket gerjesztő tulajdonsága. Ez akkor működik, ha bele van pumpálva a tárgyba a megfelelő mennyiségű gondolat. Biztos, hogy ez a szellemi energia a legfontosabb alkatrésze az ékszernek, amit ugye nem látunk, csak érzünk. Odanyúlunk érte és magunknak akarjuk. Borzasztó fontos dolog az ékszer-nél, hogy a belső tartalom mellé szakmai tudás legyen rendelve. A kettő együtt egész biztos robbanni fog.

21. Papp László

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Az ékszer mai helyzete ugyanúgy más, mint a zenének, a színháznak, az irodalomnak, a szobrászatnak. A 19. század közepével bezárólag az ékszer mindig jelentett valamit, nemcsak azt, hogy nekem mennyim van. Sok népréteg, sok nézet, sok vallás... A különböző nemzetek, nemzetségek, törzsek kialakítottak bizonyos szokásokat. Ezek vegyültek másokéval,

de az, hogy valaki teljes jelentés nélkül hordana ékszeret nem volt jellemző. Amit ma majdnem egyedül pozitív módon az ékszerműfaj mellé lehet állítani az az, hogy megvalósítja magát. Az ember énjének van szüksége ilyen tárgyakra, mert ettől ő láthatóvá válik másoknak, megmutatkozik. Ágát hord egy bőrön vagy egy cizellált darab aranyat, ami be van öntve műanyagba és nem látszik, hogy cizellált arany. Nőknél és újabban a férfiaknál is az ékszer ékesít. Korosztályhoz való tartozást jelöl, vagyoni jelző szerepe is van. Jellemző a több gyűrű. Vastag jegygyűrű mellett nagy, köves gyűrű vagy hatalmas pecsétgyűrű monogrammal, ami felesleges, mert olvashatóan van rajta a két kezdőbetű, amivel nem lehet pecsételni. A szépítés kategóriát erősíti, hogy van egy háttérpar, ami mérhetetlen mennyiségű ékszernek nevezett valamit állít elő, ami áraival letöri azt, hogy én leülhessek és hajlítsak egy gyűrűsínt.

22. Pölöskei József

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

A természeti népektől a világ leggazdagabb rétegéig az ember hord valamit a testén. Ezt a valamit nyugodt lélekkel nevezzük ékszernek. Van, amit talizmánként van, amit kegytárgyként van, amit gyógyító hatása miatt és van, amit kizárólag azért hordanak, hogy csillogjanak. Minél visszább megyünk az időben, minél primitívebb népek viseletét vizsgáljuk, annál díszesebben öltözködnek. Hat hétig dolgoztam Indiában. Megfigyeltem, hogy amennyivel szegényebb egy asszony, annyival több karkötő van a karján vagy a lábán. Csontok bőrszíjon, rézkarika stb... Egy kaszttal feljebb már nem volt rajta annyi dísz, de az már ezüst, meg valami nemesebb anyag volt. A következőn csak egy ékszer volt, de abból megvehetett volna egy egész falut. Az embereknek szükségük van arra, hogy ékítsék magukat. Természetes igény. Nézze meg, a közértben a

pénztároshölgynek minden ujján van gyűrű.

Miért?

Mert szereti.

23. Péter Vladimír

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

(Feldolgozás alatt.)

24. Preininger Adolf

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Az ékszer tulajdonképpen esztétikai dolog, attól függően, hogy az ékszer karkötő, gyűrű vagy fülbevaló megszabja funkcióját, a tervezést és azt, hogyan készíti el az ember.

25. Sáray Ákos

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Az ékszer funkciójának szerintem nem kellene változnia. Az ékszer egy árukkodó jel. Van olyan, ami direkt módon árukkodik, és van ami indirekt módon. Direkt, ha az illető el akar magáról árulni valamit, amikor felvesz egy ékszert. Indirekt, amikor nem tudja, hogy elárul önmagáról valamit. Tovább lehetne bonyolítani a dolgot, hogy kinek mi a direkt és mi az indirekt, mert valószínűleg számomra más és a laikus számára is más. Az ékszernek van egy különös sajátossága, ami a testhez való kötődés.

26. Soltész György

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Az ékszer zömében díszítő, információt hordozó tárgy. Olyan, mint az állatvilágban a színes toll. Van egy tartalmi, egy figyelemfelkeltő funkciója. Mondanivalót hordoz. Ha az ember megnéz valakit és lát rajta egy ékszert, arról rögtön gondol valamit.

Az egyénre nagyon jellemző, hogy milyen ékszert hord, eleve meghatározó tud lenni. Ez nem függ az intelligenciától, a végzettségtől. A jogar és az országalma egy jel, ami olyan információt hordoz, ami kötődik az emberekhez és az egész országnak fontos. Van, aki azért gyűjt, vesz ékszereket, mert értéket képez. Soha fel nem veszi, vagy csak a másolatát hordja. Egy széfben tartja. Ez is jelöl valamit. Amikor Caanes-ban felvonulnak a színésznők három testőr kíséretében, és az újságírók tippelnek rá, hogy ez most a hamis, vagy a valódi. Az ékszerek elmondják az emberről, hogy kicsoda.

27. Stomfai Krisztina

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Hol a helye a többi tárgy között? Nálunk speciel a dobozban. Milyen szerepe van életünkben? Hogy egy klasszikust idézzek: „Az ékszernek őrző, védő funkciója van.”

Ezt én mondtam egyszer egy nyilatkozatban, amin annyira elkezdett nevetni az operatőr és a stáb, hogy le kellett állítani a felvételt...

Az ékszernek ma már sajnos csökkenő jelentősége van. Érdekes, hogy amikor látod az afrikai menekülteket a tévében, mindenkin van valami ékszer. Nem arany gyémánttal, hanem madzagon lógó kavics. Ezeknek biztos lehet, valami őrző-védő funkciójuk. Ez sokáig megvolt az európai kultúrában is. Még az én anyukámnak is volt korall karkötője. Innen eljut-

hatunk a tárgyokban lakó szellemig. A barokk kori és későbbi festményeken is látható, hogy ahol csecsemő vagy egészen kis gyermek van ábrázolva, mindenkinek van a karján korall karkötő, ami megvéd a betegségtől, a rontástól. Ez nem csak babona, van benne valami igazság, mert a korall hő hatására a láztól elhalványul. Így jelez. Kihalóban van a nyakadban hordani valakinek a fényképét, annak a személynek a hajtincset elzárva tartani, akit szeretsz. A díszítés és a gazdagság mutogatásán kívül ezekben a tárgyokban személyes tartalom van. Ez kihagyhatatlan. Erre legjobb példa a karikagyűrű, aminek a mai napig ugyanaz a jelentése. Körbeér, ami a végtelenséget szimbolizálja, holtomiglan holtodiglan. Párban vannak, neked is van, nekem is van. A kívülálló számára jelzi, hogy foglalt... Nagyon kevés ilyen ékszertípus maradt meg. Van olyan ékszer, ami tényleg a gazdagság fitogtatásáról szól, gyémánt, platina... Ez engem hidegen hagy. Van még a filléres divatékszer. Azt hiszem az ékszer mindig is része volt a divatnak, ami korunkban felgyorsult, multikultivá vált, ma nincs egységes korstílus.

Az a típusú ékszer, amivel mi próbálunk foglalkozni az egyedi, tervezett, személyes ékszer, amit én kifejezetten szeretek csinálni. És hát az ékszernek nagyon szép dobozokban van a helye.

28. Suszter István

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Erre nem tudok igazán válaszolni, mert ezt a nők jobban tudják. Közülük általában mindenki szereti az ékszert. Az ékszerekről kialakult a köztudatban egy vélemény, hogy ki mit tart annak. Azt hiszem a nők nagyobbik része igen konzervatív, ha ékszerrel van szó. Eleve arany. Kötődik az anyaghoz és a formájának is kell valamit ábrázolnia. Lehetőleg hagyományos módon. Kígyó, lófej, kagyló, bármi. Elég kevesen vannak, akik befogadnak és fölvesznek egy

soha nem látott, merész ékszert. Tényleg a nők tudják igazán megmondani, hol foglal helyet az ékszer a többi tárgy között. Én csak készítem, aztán, ha akad olyan, akinek tetszik, akkor annak örülök.

Azt gondolom, hogy az ékszer alkalmi dolog. Viszont azt tapasztalom, hogy a nők többsége állandóan szereti hordani az ékszert. Ha van egy ékszere, annak éjjel nappal rajta kell lennie. Ezzel szemben én azt mondom, hogy persze van olyan ékszer, amit nem lehet állandóan hordani, de olyannak is kellene lenni, ami alkalomszerű. Olyan, mint az esküvői ruha. Úgy gondolom, olyan ékszereket készítek, ami alkalmi. Olyat, ami kicsit kincs is. Birtoklom. Bent van a fiókban, néha előveszem nézegetem, néha fölveszem színházba, fogadásra, estélyre vagy valahová.

29. Tóth Zoltán

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

A rangjelző szerepét kevésbé tartom fontosnak, azt hogy ékít, díszít azt már sokkal inkább. Én olyan ékszert szeretnék készíteni, amit későbbi tulajdonosa szeret a kezébe venni, megnézni, körbeforgatni, tanulmányozni, kitalálni, elolvasni a benne rejlő történetet.

Olyan kis tárgyat, amit szeret, vagy szeretne birtokolni majdani tulajdonosa. Hogy miért? Mert valami újfajta látványt nyújt neki, újfajta felületet, plasztikát kap, amivel eddig még nem találkozott. Mindamelllett, hogy nekem élvezet ékszert készíteni, azt szeretném, hogy ezt a jó érzést a többi ember is megérezhesse. Az lenne az igazi, ha egy kis ünnepe lenne az ékszer. Hogy reggel jó felkelni, ujjamra húzni a gyűrűt, nyakamba akasztani a nyakláncot. Örömet okozzon, hogy rajtam van az a tárgy, amit szeretek. Ez lehet az ékszer legfontosabb funkciója.

30. Varga Miklós

Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?

Az ékszereket az különbözteti meg az én számomra minden más használati kiegészítőtől, hogy kincsképző szerepe van. Ez az ékszer kritériuma. Az elmúlt 20-30 évben hatalmasat fejlődött az öntéstechnológia. Ott tartunk, hogy én is csak mikroszkóp alatt merek véleményt mondani, hogy ez most kézzel készült vagy öntött, hogy milyen technológiával is készült. Az árképzés terén viszont mindenki megtartotta azt az árfekvést, amit az egyedi, kézzel készült, nagy értékű ékszerek képviselnek.

Most jött el az idő, amikor a nagyközönség rájött, hogy ő kérem szépen be van csapva. Már régen nem ékszert vesz, hanem ideológiát. Most visszavág a vevő és elzárkózik az ékszervásárlástól. Ezt visszafordítani csak mi tudjuk. Minden erőmet megfeszítem, hogy ezt az összes fórumon képviseljem, és tegyem, amit tudok. A boltban tanítani kell az embereket, hogy mi a különbség a között, amit én készítek, meg az olcsó tömegtermék között. Ez egy óriási árverseny, ahol az extraprofit ott képződik, ahol a tömegárut egyedi áron lehet eladni. Az egyedi árun soha nincs nyereség, mert nem lehet annyit realizálni az árban, amit ma a rezsik és a háttérértékek követelnek. Nem is beszélve arról, hogy a fejlesztéshez is pénz kell. Ezeket gondolom az ékszer szerepéről, meg a mi szerepünkről.

Kódolás

10. kérdés: Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszereknek, s hol a helye a többi tárgy között?

01.

Személyes tárgy **J**

Dísz **D**

Figyelemfelhívó szerep **J**

Emlék **J**

Önkifejező eszköz **J**

Ajándék **J/É/D**

Jel **J**

02. –

03.

Figyelemfelhívó szerep **J**

Egyéniség kifejezője **J**

Nemiség jelzője **J**

Női szépség kihangsúlyozása **J/D**

Díszítés **D**

04.

Anyagi érték **É**

Befektetés **É**

Személyes tárgy **J**

Valaminek a kifejezőeszköze **J**

Emlék **J/É**

Hatalmi jel **J**

Státusszimbólum **J**

Vagyoni helyzet jele **J**

Társadalmi hovatartozás jele **J**

Csoporthoz tartozás jele **J**

05.

Vagyontárgy **É**

Tezaurálható tárgy **É**

„Mozgatható” tőke **É**

06.

Személyes tárgy **J**

Örökség **J/É/D**

Érzelmeket kiváltó tárgy **J**

07.

Személyes tartalommal rendelkező tárgy **J**

Gondolati töltéssel rendelkező tárgy **J**

Kommunikációs eszköz **J**

08. –

09.

Női, férfi dísz **D**

10. –

11.

Öltözék-kiegészítő **J/F**

Manipulálás eszköze **J**

Hétköznapi, ünnepnapok jelölése **J**

Kommunikációs eszköz **J**

Alkalmak megtisztelése **J/D**

Jel **J**

12.

Tömöríti egész életünket és világunkat **J**

Közvetlen kapcsolat a világgal **J**

Kommunikációs eszköz **J**

Dísz **D**

13.

Ajándék **J/É/D**

Értékes alapanyagból készült tárgy **É**

Szép **D**

Alkalmi viselet **J/É/D**

14.

Figyelemfelkeltő eszköz **J**

Értéktörző tárgy **É**

Jelzés J

Társadalmi, kulturális jel J

Alkalmi viselet J/É/D

15.

Változó tartalommal bíró fogalom J

Önmagában ékeskedő alkotás D

Emberen ékeskedő tárgy D

Figyelemfelkeltő eszköz J

Ékesség D

16.

Női szépséget kiemelő eszköz J/D

Figyelemfelkeltő tárgy J

Mágikus tartalommal rendelkező tárgy J

Hit gyakorlásának eszköze,(amulett) J

Státusszimbólum J/É

Gazdagság jelképe J/É/D

17.

Érték É

Státusszimbólum J/É

Önkifejezés eszköze J

18. –

19.

Befektetés É

Tezaurálható tárgy É

Divatékszer J/D

Szép tárgy J/É/D

Forintosítható érték É

Nemesfémalkotás É

Alkalmi viselet J/É/D

Nőiesség kelléke J/D

Kifejezőeszköz J

Attraktív tárgy É/D

Mindennapi viselet J

Drága alapanyagokból készített tárgy É

Eladható alkotás É

20.

Státusszimbólum J/É

Értékmegőrző É

Ajándék J/É/D

Jelzés J

Személyes tárgy J/É

Érzelmeket „gerjesztő” eszköz J

Mágikus szerep J

Gondolati tartalommal bíró alkotás J

Szellemi energia kivetülése J

Szakmai tudás tárgyiasulása J

21.

Jelentéstartalommal bíró tárgy J

Identitás jele J

Hagyományok, szokások jelei J

Önkifejezés eszköze J

Kommunikációs eszköz J

Női, férfi ékesség J/D

Korosztályhoz való tartozás jele J

Vagyonjelző szerep J/É

22.

Megkülönböztetés eszköze J

Talizmán J

Kegy tárgy J

Vizuális hatás D

Dísz D

Hordozható tőke É

Vagyonosságot jelző tárgy J/É

Ékesség D

23. –

24.

Esztétikai dolog D

25.

Árulkodó jel J

Direkt és indirekt módon kommunikáló jel J

26.

Dísz **D**

Információt hordozó tárgy **J**

Kommunikációs eszköz **J**

Egyéniséget kifejező tárgy **J**

Érték **É**

Önkifejezés eszköze **J**

27.

Óvó-védő tárgy **J**

Babona, hit gyakorlásának eszköze **J**

Jel **J**

Emlék **J/É**

Dísz **D**

Gazdagság jelzője **J/É**

Személyes tartalommal bír **J**

Párkapcsolat szimbóluma **J**

Kor, aktuális divat hordozója **J**

28.

Nemesfém alapanyag **É**

Hagyományos figurális dísz **D**

Alkalmi viselet **J/É/D**

Mindennapi viselet **J**

Kincs **É**

Gyűjtemény **É**

Alkalmi tárgy **J/É/D**

29.

Rangjelző **J**

Ékesség **D**

Rejtett tartalommal bíró tárgy **J**

Birtoklási vágy valami új után **J/É**

Örömet okoz a hordása **É**

30.

Kincsképző szerep **É**

Standardok

10. kérdés: *Mit gondol, életünkben milyen szerepe van az ékszernek, s hol a helye a többi tárgy között?*

J=Jel: 96

É=Érték: 43

D=Dísz: 34

5. ÉKSZER

Az interjúsorozat tizedik kérdése alapján összeállított kódok és standardok összesítését követően körbejárom az ékszerfunkciók közül a megkérdezett ékszertervezők által legmeghatározóbb fogalmat: jel.

A fejezetben az ékszer legfontosabb szerepével, a kommunikációval foglalkozom. Az ékszer, mint kulturális szignál nem tud anélkül feltűnni, hogy ne sugározza valamit viselője személyiségéről, hogy ne tükröződne benne a világ, a kor, a kultúra, a társadalom melyben született, hogy ne árulkodna a tervezőről, a készítőről, aki megalkotta.

Az Ékszer című fejezetben felteszem az ékszertervezőknek a 7. kérdést:

„Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?”

5. JEWELRY

Based on the codes and standards compiled in reference to question number 10, I analyse the most significant concept related to jewellery functions: sign.

I address the most important role of jewellery: communication. As a cultural signal, jewellery cannot appear without conveying something about its wearer, without mirroring the world, era, culture and society in which it was born, without hinting at its designer, at the person by whom it was created.

In this chapter, I ask jewellery designers question number 7:

"What jewellery do you design and create?"

5.1 JEL

Ha valaki kíváncsi rám, egy kiállításon munkáimon keresztül képet kaphat rólam, ha találkozunk egy megbeszélésen, véleményt alkothat a személyemről, ha meghívom ebédre talán megismerhet, ha barátokká válunk akkor pedig kiismerhet. Az ismerkedés során számos olyan kulturális szignál segít minket, melyek kommunikálnak a másik személyiségéről. Hogyan öltözöm, mivel eszem, milyen tollal írok, milyen a noteszem, a táskám, a kölnim, milyen ékszer van rajtam... Az ember személyes környezetében előforduló jellegzetes tárgyak értéke abban is rejlik, hogy kommunikálnak, jelentést hordoznak. Segítenek az ember életében kiigazodni abban a bonyolult hálóban, mely a közösségi élet sajátossága. Ki nem mondott szavak, olyan jelek, melyek fontos üzenetet továbbítanak tulajdonosuk, viselőjük személyiségéről, kulturális-társadalmi hovatartozásáról, identitásáról, közösségi életéről, életkoráról, családi állapotáról, foglalkozásáról, státuszáról, anyagi helyzetéről... A kulturális, társadalmi szignál statikus jelzés, mely az embert különböző szituációk során folyamatosan jellemzi. Kisebb részük spontán, öntudatlan megnyilvánulás, nagyobb részük tudatosan vállalt, gondozott, megtervezett jel. A tudatos jelzés használatban az egyén számításba veszi, hogy a „megmutatott” jel hogyan fog a vele kapcsolatba kerülő partnerére hatni, sőt úgy igyekszik változtatni a személyes jelrendszeren, hogy az a kívánt hatást még inkább elérje. A különböző jelek a kölcsönös viszonyok beállításához adnak támpontokat, tehát szélsőséges esetben lehetnek a ráhatás, a manipuláció eszközei is.

Az emberek életében a kommunikáció és a kultúra elválaszthatatlan egymástól, hiszen a kultúra a kommunikációs folyamatokban jut kifejezésre. A szocializáló közösség és az egyén szűk életközös-

sége határozza meg, hogy milyen valakinek a viselkedése, kommunikációs stílusa. Ezen túlmenően viszont marad egy olyan széles mezsgye, ahol saját döntésünk alapján választunk kulturális szignált, viselkedésmódot. Tacsokót sétáltatok, vagy havanyéz pudlit. Betűröm az ingem a nadrágomba vagy sem. Kint vagy bent hordom a keresztet a nyakamban. Amikor két ember „interakcióba” kerül egymással, egy ideig csak a verbális kommunikáció során lehetne információt szerezni a másiktól. Sok szituációban azonban erre nincs idő, a helyzet gyorsabb reakciót igényel. Ekkor jut szerephez a kulturális szignál, ami mivel tudatosan választott jelekből áll – frizura, ruha, ékszer, névjegy stb. – plusz információt árul el rólam, segítve vagy éppen nehezítve a kapcsolatfelvételt.

Kulturális szignál például lakásunk berendezése, amely sok jellel ad a belépő vendégek számára valamilyen képet a lakás tulajdonosairól. Hozzánk belépve rögtön a konyhába érünk, ahol fehér IKEA Faktum kétajtós konyhaszekrény fogad minket. A sötétbarnára pácolt Björkudden étkezőasztalon vázába tett levendulacsokor, körben szecessziós székek. A falon „Szép a huszár ha felül a fekete lovára” feliratú örökölt falusi falvédő. A konyhába szorult a dolgozószobám is, ahol az íróasztalon egy 19 colos Flatron Samsung monitor díszeleg, előtte egy zöld összevissza vágdosott OLFA vágólap, rajta Moleskine határidőnapló, Ford slusszkulcs. A konyha másik sarkában áll a brettasztalom, rajta akkurátus rendben a szerszámok és egy állványos fúró. Ha épp most nyitna rám valaki egy egyszerű szürke Springfield kapucnis felsőben és Tezenis fekete tréningnadrágban fogadnám. A hajam rövid, 3 milliméteresre vágott borosta keretezi az arcomat. Vékonyított, zöldesen irizáló lencsésű, keret nélküli Vista Light szemüveg van az orromra biggyesztve. Csuklómon Swatch óra. Bal kezem gyűrűsujján titán jegyűrű, design: Bánfalvi András. A gyűrű a házasságban megerősített vonzalmam látható szimbóluma, eszembe jut róla Szandra, az esküvőnk.

Ha ránézek, magam előtt látom Andrást, miközben rádiót hallgatva, órákig reszeli műhelyében ülve a gyűrű peremét. Ha pedig zavarban vagyok, öntudatlanul birizgálni kezdem, le-fel csúsztatom a gyűrűt az ujjamon, forgatgatom, pörgetgetem, kapirgálom a rajta lévő vésést. Izgatottságom öntudatlan jele.

A kulturális szignálok tehát megteremtik a kommunikáció kereteit, meggyorsítják a kapcsolatteremtési folyamatokat, útjelzők a mindennapi viszonyok kusza hálójában. Átfogó rendszerként szabályozzák a társadalmi együttélést, és mivel legtöbbször a mindennapi élet személyes szférájában vannak jelen, jelentős a lélektani szerepük.¹³² Szorosan kapcsolódnak az ember életéhez, személyiségéhez, testéhez. Intim módon, érzelmi szálakkal kötődnek viselőjükhöz. Az ékszertervezésnek kell tárgynak és jelnek tekintenünk. Kulturális szignál, aminek alapvető funkciója, hogy kommunikál. Nem tud anélkül feltűnni, hogy ne sugározza valamit viselője személyiségéről, hogy ne tükröződne benne a világ, a kor, a kultúra, a társadalom melyben született, hogy ne árulkodna a tervezőről, a készítőről, aki megalkotta. Ki, milyen utat választott a szakmán belül? Milyen lehetőségek voltak-vannak az ékszertervezésben, készítésben? Ki, miért, kiknek tervez ékszert? Az ékszerbe milyen gondolatokat sűrítettek, és azok hogy találták meg helyüket a közösség életében?

A válaszok az ötvösökkel készített az interjúsorozatom hetedik kérdésre adott feleleteiben olvashatóak:

„Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?”

5.2 HETEDIK KÉRDÉS (interjúkivonatok)

01. Égi Marcell

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Nagy szériában gyártott termékeket, 4-5 véve dolgozom tervezőként a Goldwear cégnél. Ötvösmesterek mellett dolgozom, mint tervező. A két oldal más, bár elvileg ugyanazt csináljuk, ékszereket, de a gondolkodás, a hozzáállás teljesen más. Az cég oldaláról szempont, hogy iparilag mennyire gyártható, s mennyire eladható az ékszer. Ebbe bele kellett tanulnom. A mi ékszereink úgy épülnek fel olasz mintára, hogy alkatrészekből lehet őket összerakni. Nyers öntvényekként áruljuk a darabokat, amit az ötvös vagy a mi katalógusunk alapján, vagy a saját fantáziája szerint rak össze és ad el a vásárlóknak.

02. Egri Zoltán

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Mikor a Magyar Állami Pénzverdében dolgoztam tízezerszámra készítettem tervezetlen ékszereket, később százsámra tervezetteket, és mint tanár bábáskodtam ezerszámra tárgyak megszületésénél. Hosszú időn keresztül kerestem magamat. Belecsúsztam historizáló dolgokba, egy kicsit eklektikus, hagyománytisztelő, kulturális „izék” voltak ezek az ékszerek. Aztán néhány évvel ezelőtt formailag, eszmeileg megtaláltam magamat. Engem már nem érdekel, hogyha jó, kellemes, okos, anyagszerű és becsületes a tárgy. Jobban vonz egy „tisztegtelen” alkotás, ami esetleg új irányt jelöl ki, a kísérletezés. Ékszerrel való foglalatosságom, ha nem is sűrű, de folyamatos.

03. Engelsz József

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Néha én is megfertőződtem, és mindenáron valami újat akartam készíteni, nem bírtam magammal és készítettem valami gyűrűt... Elképesztő elképzeléseim voltak, szinte „sírtak” az aranyművesek, akik kiviteleztek őket. Cizellált vagy forrasztott ékszereket készítettem aranyból. 14-esből és sárga aranyból, mert annak van tartása és kevésbé kopik. Az ékszer a pénzcserélés egyik lehetősége volt.

04. Fördős László

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Egyedi tárgyakat készítek, amiket formakísérleteknek tartok. Azt szeretem, hogyha kiválasztanak egyet az ékszereim közül, de van néhány olyan gyűjtőm, akinek készítek megrendelésre ékszereket.

A gyári aranyáru – amit én nem nevezek ékszernek – elönti a piacot. A választék nagy, a minőség változó. Akadnak olyan ékszergyárak, cégek, amelyek jó formatervezőket használnak. Ha valaki ékszer akarna készíteni, rábeszelném, hogy tervezzen személyre szóló, sajátos ékszer. Az ékszer nagyon személyes tárgy, így minden igényt, akármekkora lesz is a kínálat, nem lehet kielégíteni. A másik lehetséges terület a designékszer. Nem tudom mennyi időbe telik, amíg a magyar vásárló nyitott lesz a modern, design ékszerre. Néhány magyar ékszertervező talán megél ebből, de azt azért látom, hogy az ékszertervezésen kívül mindenki foglalkozik valami mással is.

05. Holló István

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

A gyűrű az, ami nagyon érdekel. Készítettem marokékszereket, amik határesetek. Gyűrűk is, meg nem is. Voltak köztük nagyon egyedi, ezüstékszerek elefántcsont- ébenfabetéttel kombinálva. Készítettem

belőlük kisszériás darabokat, galéria-műfajú tárgya-kat. Hogy mi érdekel az ékszerben? A határ, a határ-eset, az ékszerfunkció, a hordhatóság, ugyanakkor, hogy legyen valami másik rétege az ékszernek, ami információt hordoz. Galériákban próbáltam értéke-síteni az ékszereimet, sok kudarccal. A galériázást azért hagytam abba, mert láttam, hogy csak nagy kompromisszumok árán tudnám eltartani magam ebből a műfajból. Most hagyom magamban tisztulni a dolgokat és egy teljesen más, kamara-műfajként művelem az ékszerkészítést.

06. Jajnesica Róbert

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Ha összejön egy ötletmennyiség, akkor kitakarítom a műhelyem – az ezüsttel azért vigyázni kell – és nekilátok, legyártok tíz-húsz darabot. Minden mun- kám a megélhetésből fakad. Fontos szempont szá-momra, hogy a tárgy, amit készítek eladható, sok- szorosítható legyen.

07. Jermakov Katalin

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Vannak olyan ékszerek, ahol a gondolat bemutatása sokkal fontosabb, mint az, hogy ezeket az alkotáso-kat valaki hordja. Ezek a felfokozott méretű kiállítási tárgyak az átlag szemlélődő számára időnként nem is tűnnek ékszernek. Ha egy kiállítási vitrinbe kerül egy ékszer, annak kell, hogy legyen akkora kisugár- zása, amitől a gondolat átemelődik. A végső megje- lenítés, a méretezés egy kísérletsorozat eredménye. Vannak persze kifejezetten olyan ékszerek, amiket hordásra, eladásra szánok. Úgy érzem, nem jelen- tene számomra problémát, hogy nagy sorozatban gyártható ékszereket is tervezek, hiszen megtanul- tuk azokat a technológiai alapelveket, kritériumokat, amikkel egy tárgy gyárthatóvá válik.

08. Juhász Árpád

(Feleségével, Kürtőssy Magdával készített interjú)

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

(Nem lett feltéve a kérdés.)

09. Katona Katalin

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Ez annak idején úgy történt, hogy ha egy ékszerem egyedinek indult az ember megpróbált egy kiál- lításra jelentkezni vele. Ha látta, hogy egy kis egy- szerűsítés után alkalmas arra, hogy abból esetleg forgalmazzon, akkor bizonyos darabok kisszériás termékké váltak. A kisplasztikával ugyanígy van. Ha van olyan, ami egy kicsit egyszerűbb és sejteni lehet, hogy majd megveszik, akkor abból készítek egy kis szériát. Annyit, ahányat kérnek belőle. Ezeket árusít- om, a többi kiállításra viszem, de szerintem ezzel szinte mindenki így van.

10. Kecskés Orsolya

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Készítek öntött, kisszériás ékszereket, nagyrészt ezeket viszem galériákba. Ezeken túl vannak olyan tárgyak, amikből csak egy-egy darabot készítek kiál- lításokra. A Kozma-ösztöndíj, amit három éven ke- resztül kaptam, lehetőséget adott arra, hogy kísérle- tezgessek. Anyagokkal, formákkal, technikákkal.

Az ideális ékszer, amit megpróbálok elkészíteni, az nem akar túl sokat. Hordható, normális ékszer, ami egyszerűen legyen egyedi és különleges. Riasztó számomra egy olyan tárgyat létrehozni, amit nem lehet használni. Még olyan szinten sem, hogy gyö- nyörködni lehessen benne. Ezeket a konceptuális, képzőművészet felé kacsingató ékszereket van aki jól tudja csinálni, én nem vagyok erre alkalmas, meg nem is céloim. Akkor vagyok elégedett, tulajdonkép-

Kecskés Orsolya: Nyakék – ezüst, vörösréz, 2003_fotó: Turay Balázs

Kiss Éva: Porcelán ékszerek – 1970-es évek

pen sosem vagyok elégedett, de akkor lennék elégedett, hogyha mondjuk egy olyan tökéletességű dolgot sikerülne készítenem, mint, amit a természet létrehoz. Például egy gyümölcs, amin nem találsz egyetlen olyan pontot, aminek ne lenne valamilyen szerepe. Tehát szertnék olyan tárgyat alkotni, ami megtámadhatatlan, ami nem egy díszlet, aminek a hátulja is ki van dolgozva. Ami úgy tud működni, úgy hordható, hogy akár öregedhet is, de az is jól áll neki. Nekem az idő az mindig fontos, hogy mi történik majd az ékszereimmel.

11. Kiss Éva

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Volt egy porcelán ékszersorozat, amit a Hollóházán gyártottam le. Tárgyalásban voltunk egy amerikai céggel, aki a Hollóházi Porcelángyárban gyártott darabokhoz legyártották volna az ezüstalkatrészeket. Ők foglalkoztattak volna engem, mint tervezőt, aki a hollóházi gyártást felügyeli és vezeti. Ebből lett volna egy koprodukció, de ezt a második gyermek születése „hanyatt lökte”.

12. Koleszár Arany

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Kísérleti, egyedi tárgyakat készítek. Sorozatokat, ami minden műfajban meggyőző. Egy vonulat elkészítése, kifejtése annak a dolognak, ami éppen érdekel. Az ékszernél, az éremnél is, ha többet teszek egymás mellé, épp úgy, mint egy középkori bálletes kapu, melynek ismétlődnek az ívei – az egyik faragva van a másik sima – erősítik egymást. Attól nagyon kapu lesz az a bejárat és nagyon gyűrű lesz az ékszer, ha az összes variációs lehetőséget megpróbálja kidolgozni az alkotó.

13. Kopcsányi Ottó

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Csak kis szériákban gyártható ékszereket terveztem. Csak azon dolgozom, amit egyedül meg tudok csinálni. Egyszerre nem készítek többet tíz darabnál egy tárgyból, amit mint egy ügynök viszek szerte az országban. Fogom a kis táskámat és leadom a galériákba ékszereimet, dísz tárgyaimat. Most már nincs központi árueosztás, tehát fel kellennem a kapcsolatot a vidéki Képcsarnokok vezetőivel, és ha kérdezik van-e valami újdonság, leteszem az asztalra munkáimat, ami vagy kell, vagy nem kell. A tárgyakat bizományba hagyom ott, tehát ők semmit nem vesztenek vele. Aztán ha fél év után nem adják el, akkor vissza az egész és viszem máshova. Szombathely, Sopron, Pécs, Győr, Szolnok, Nyíregyháza, Debrecen, Békéscsaba, Eger. Kilenc bolt. Ezeket végig kell járni.

14. Kótai József

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Hogy mit várok egy ékszertől? Az inverziót, tehát hogy milyen ötlet alapján, milyen szándékkal áll hozzá az alkotó. Ékszer kapcsán mindig csak máséról beszélhetek, mert én az enyémet nem tartom lényegesnek. Nem foglalkoztam vele érdeemben, de azt hogy milyen befektetett szellemi energia van benne, azt azért mégis fel kell tudnom ismerni, és ez az, amit mások ékszereiben becsülök.

15. Lőrincz Réka

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Az biztos, hogy nem nagy szériában gyártott ékszereket készítek. Persze, még nem is kért meg egy nagy cég, hogy tervezek neki sorozatgyártható darabokat. Nem csináltam még olyan tárgyat, amiből tíznél több készült volna.

Szerintem nem is mindegyik feszegeti a kísérleti kategóriát, de ennek ellenére sokan nehezen fogadják még ezeket az ékszereket. Pont ezért szoktam kiállításokra vagy bemutatókra még durvább, elszálltabb gyűrűket, nyakékeket készíteni, hogy amikor bemennek egy galériába, akkor már annyira ne ijedjenek meg. Direkt nem keverem össze ezt a két kategóriát. Amikor kiállításra vagy bemutatóra tervezek ékszert, akkor nem szeretnék azzal foglalkozni, hogy megveszik vagy sem, és hogy milyen anyagot kell használnom vagy milyen méretet.

16. Lugossy Mária

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Annyira más világban élek és annyiféle ékszer van... A hiánygazdaság egyik velejárója volt, hogy nem lehetett ékszert kapni a 60–70-es években. Az OREX létezett, mint állami vállalat, meg a Pénzverő, de ott ízléstelen dolgokat lehetett kapni. A kulturált és pénzesebb emberek arra vágytak, hogy egyedi, művész által tervezett ékszert vegyenek. Voltak a Képcsarnok boltjai, az egyedi iparművészeti boltok, ahol lehetett válogatni, de ez a világ megszűnt.

17. Máté János

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Elhívtak az Állami Pénzverdébe tervezőnek. El is mentem, hittem is a dologban, és akkor azt mondták: „Máté elvtárs, az nagyon jó, amit maguk ott a főiskolán csinálnak, de arra itt nincs szükség. Felveszem tervezői állományba. Négy üzemünk van, mindegyikben eltölt két-két hónapot és meglátja, hogy mire van szükségünk. Elsőként elmehet a mintakészítőbe.” 4 napig bírtam. A mintakészítés abból állt, hogy a raktárból elő kellett kotorni mondjuk egy Nofretete-fejet és abból kellett vázadíszt, papírvágó kést tervezni, meg valami fityegő kis izét. Gyorsan föl is mondtam.

Már nem akarok ékszert csinálni. Még most is rettetes ez az ezüsttel járó kötöttség, hogy lemezzé hengerelve megvesszük, könyvelni kell róla, fémjelzetni, elszámolni a maradékkal, a hasznos hulladékkal... Ehhez semmi kedvem nincs. Én nem tudok ékszert gyártani, meg nem is tudom, hol tudnám eladni. Ha olyan tematika van, akkor szakosztály kiállításra készítek tárgyat, egyébként az ékszerkészítésnek nincs perspektívája számomra.

18. X

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

(Nem vállalta az interjút.)

19. Nagy József

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

A divatékszeren kívül ma már csak arannyal volna érdemes dolgozni.

20. Orlai Balázs

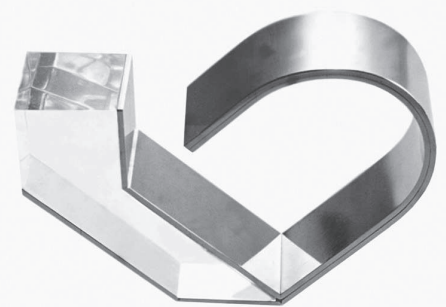
Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Jelen pillanatban nem terepem az ékszer. Érdekes viszont, hogy mindent ékszerminőségben szeretnék megtervezni, elkészíteni.

21. Papp László

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Én azt az ékszert szeretem, amit hordani lehet és nem kiállítási tárgy. Egy hordható gyűrűn kevesebb néznivaló van, és van olyan is, amin semmi néznivaló sincs, mert csak azon jó, akin rajta van. Konkrét megrendelésre és családnak szoktam készíteni ékszereket..., én „bennragadtam” az éremben.

Lugossy Mária: Gyűrű – üveg, rozsdamentes acél_fotó: L.Á.

22. Péter Vladimír

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

(Feldolgozás alatt.)

23. Pölöskei József

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Ajándékba szoktam csinálni nyakéket vagy gyűrűt. Nemesfémből és féldrágakőből. Ez a minimum. Sima kavics használatát nem tudom elképzelni ékszereimben. Csak a szeretteimnek szoktam ékszert készíteni.

24. Preininger Adolf

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Az egyszerű, anyagszerű dolgokat szerettem az ékszerben. Nem „felékesített ékszereket” csináltam... Én még gombokat is készítettem divattervezőknek. A ruha összefogására a tűket.

25. Sáray Ákos

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Soha nem készítettem még ékszerből kettőt vagy hármat. Általában megrendelésre dolgozom, számomra feladat az ékszer. Egy ugyanolyan feladat, mintha valamilyen formatervezői vagy egyéb munkát kellene csinálni.

26. Soltész György

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

A sokszorosított ékszer volt az amire „rá voltam kényszerítve”, mert nem akartam hazudni. Nem akartam, hogy úgy nézzen ki, mint egy egyedi, népvándorlás kori valami, hanem hogy látszódjék rajta, hogy ez egy mai tárgy, amit többszöröznek. Ez a jó értelemben vett bizsu fogalma, mely ha szakértő

kézbe kerül, akkor jó dolog lehet belőle. Engem inkább ez érdekelt. Egyedi ékszereket a családnak, barátoknak, barátnőknek, ismerősöknek készítettem.

27. Stomfai Kriszta

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Szépeket. Többfelé irányba ágazik el ez a dolog. Van, amire azt szokták mondani, hogy egyedi, kis szériában gyártott. Ezek azok, amelyek a galériákban találhatóak. Van, ami teljesen egyedi és van, ami megrendelésre készül és előfordul egy-egy olyan típus, amit csak néhány elszánt, bátor vevő mer megvásárolni.

28. Suszter István

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

Az ékszerben az érdekel a legjobban, hogy kicsi, hogy meg tudom csinálni úgy, hogy működjön, bele tudom tenni műszaki képességeimet. A szerkezetek kimeríthetetlen inspirációs forrást jelentenek számomra. Saját magamnak készítek ékszereket. Irtózik a megrendeléstől.

29. Tóth Zoltán

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

A legtöbb ékszerem igyekszik a hordhatóság határain belül maradni. Töreksem arra, hogy a díszítőszerepük erősebb legyen, mint a zavaró paraméterek. Hajlandóak legyenek viselni őket. Ugyanakkor a Kozma Lajos-ösztöndíj lehetőséget adott arra, hogy olyan „kompromisszumok nélküli” tárgyakat készítssek, amikben maximális örömet leltem. Ha egy ékszer úgy kívánta, nagyobbra készítettem, és akkor előbukkantak azok a rejtett, szobrászi, építész hajlamok, amik bennem vannak.

30. Varga Miklós

Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

A cégem profilja eleinte főleg az ezüstékszer volt. Később belépett a svájci mellé egy német nagykereskedés is, akinek 4 vagy 5 évig szintén dolgoztunk. Ez megszabta a tervezés irányát. Ez a svájci és német ízben történő tervezés hozta ki belőlem, hogy végre kéne már egy Varga Ékszert is csinálni.

Vannak fejlesztéseim, mint a hálótechnika, amibe rengeteg pénzt és energiát fektettem. Megoldotam, hogyan lehet kis mennyiségű nemesfémből nagy terjedelmű ékszert készíteni.

Kódolás

7. kérdés: Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

01.

Nagyszériában gyártott ékszer **So**
Forgalmazó cég számára tervezett ékszer **So**
Gyártható ékszer **So**
Eladható ékszer **E/K/S/T/So**
Nemzetközi minta szerint készített ékszer **So**
Katalógusból rendelhető termék **So**

02.

Tömegáru **So**
Tervezett ékszer **E/T**
Kísérleti **K**

03.

Új **E/K**
Kivitelezésre tervezett **T**

04.

Egyedi **E**
Kísérleti ékszer **K**
Gyűjtő számára készített **E/K/T**
Megrendelésre készített nemesfém ékszer **E**
Design ékszer **E/K/F/T/So**

05.

Galériaékszer **E/T**
Kamara műfaj **St**

06.

Kisszériás darabok **T**
„Megélhetési” ékszer **E/T**
Sokszorosítható tárgy **T**

07.

Kiállítási ékszer **E/K/St/T**

Kísérletsorozat **K**
Sorozatban gyártható **T**

08. –

09.

Kiállításra készített ékszer **E/K/St**
Kisszériás termék **T**

10.

Kísérleti **K**
„Hordható ékszer” **E/T**
Egyedi **E**

11.

Gyár számára tervezett ékszer **T/So**

12.

Kísérleti **K**
Egyedi **E**
Sorozatok **E/K/St/T**

13.

Kisszériában gyártható ékszer **T**
Galériaékszer **E/T/K/St**
Boltok számára készített ékszer **T/So**
Tranzitálásra készített ékszer **T**

14.

Egyedi **E**

15.

Kísérleti ékszer **K**
Kiállítási ékszer **E/K/St/T**
Bemutatóra készített ékszer **K/F/T**
Galériába készített ékszer **E/T/K/St**

16.

Iparművész ékszer **E/T**

17.
Állami Pénzverde mintakészítés **T/So**
18. –
19.
Divatékszer **T/So/F**
20.
Ékszerminőségű tárgytervezés **X**
21.
„Hordható ékszer” **E/T**
Konkrét megrendelés **E**
Család számára készített ékszer **E**
22. –
23.
Ajándék **E**
Nemesfém ékszer **E/T**
Drágaköves ékszer **E**
Szerettek számára készített ékszer **E**
24.
Egyedi **E**
Divattervező számára készített gomb, tű **T/So/F**
25.
Egyedi ékszer **E**
Megrendelésre készített ékszer **E**
26.
Többszörözött ékszer **T**
Egyedi ékszer **E**
Bizsu **T/So**
Hozzá tartozóknak, barátoknak, készített ékszer **E**

27.
„Szép ékszer” **E/T**
Egyedi megrendelésre készített ékszer **E**
Bátor vevőknek készített ékszer **K**
28.
Műszaki inspirálódásból készített ékszer **E**
Saját magamnak készített ékszer **E**
29.
Szobrászolt, épített ékszer **E/St**
30.
Nemzetközi vonulatnak megfelelő ékszer **T/So**
Önálló márka **T**
Technológiára tervezett **T**

Standardok

7. Kérdés: Milyen tárgyakat, ékszereket tervez, készít?

E=Egyedi ékszer: **36**

T= Többszörözött ékszer: **33**

So=Sokszorosított ékszer: **15**

K=Kísérleti: **18**

St=Stúdióékszer: **8**

F=Funkcionális ékszer: **3**

6. TEGNAP

Végighallgatva az interjúkat, a hetedik kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy bár a megkérdezett tervezők mindegyike készített ékszert, viszont kevesen foglalkoztak, foglalkoznak hangsúlyosan ékszertervezéssel. Annál több életműben találkoztam egyéb más fémműves tárgytervezéssel, éremkészítéssel, kispasztikával, zománcozott-domborított fémplasztikával, szobrászattal...

Érdekes ez a billegés a képzőművészet és az iparművészet határán, melynek okai mélyen gyökereznek. Az „ötvösfémművesdíszműkovácsstárgyalkotó szobrásziparművészékszerterveződesigner” szakma identitáskeresése régen kezdődött és a mai napig tart. Iskolák, oktatási módszerek, kiállításokra írt kritikák, személyes hangú visszaemlékezések által mutatom be a szakma elmúlt évtizedeit. Lehetőségeit, élethez való viszonyát, melyből meg lehet érteni múltját, jelenét, jövőjét. Jövőmet.

6. THEN

The many answers given to question number 7 reflect the fact that while each of the designers has created jewellery, only a few of them focus predominantly on jewellery in their work. Most designers work in many other areas of metal design, including medal design, statuette design, enamelled-relief metal sculptures...

It is interesting to witness this balancing act between applied art and fine art, with reasons rooted deep in the profession. This "metaldesignerdecorativesmithsculptorobjectdesignerappliedartistjewellerydesigner" profession has long strived to find its own identity. I portray the past decades of the profession through different schools, educational methods, exhibition reviews and personal memories, its possibilities, its relationship towards life, thus allowing us to comprehend its past, present and future. My future.

6.1 DÍSZÍTŐSZOBRÁSZ

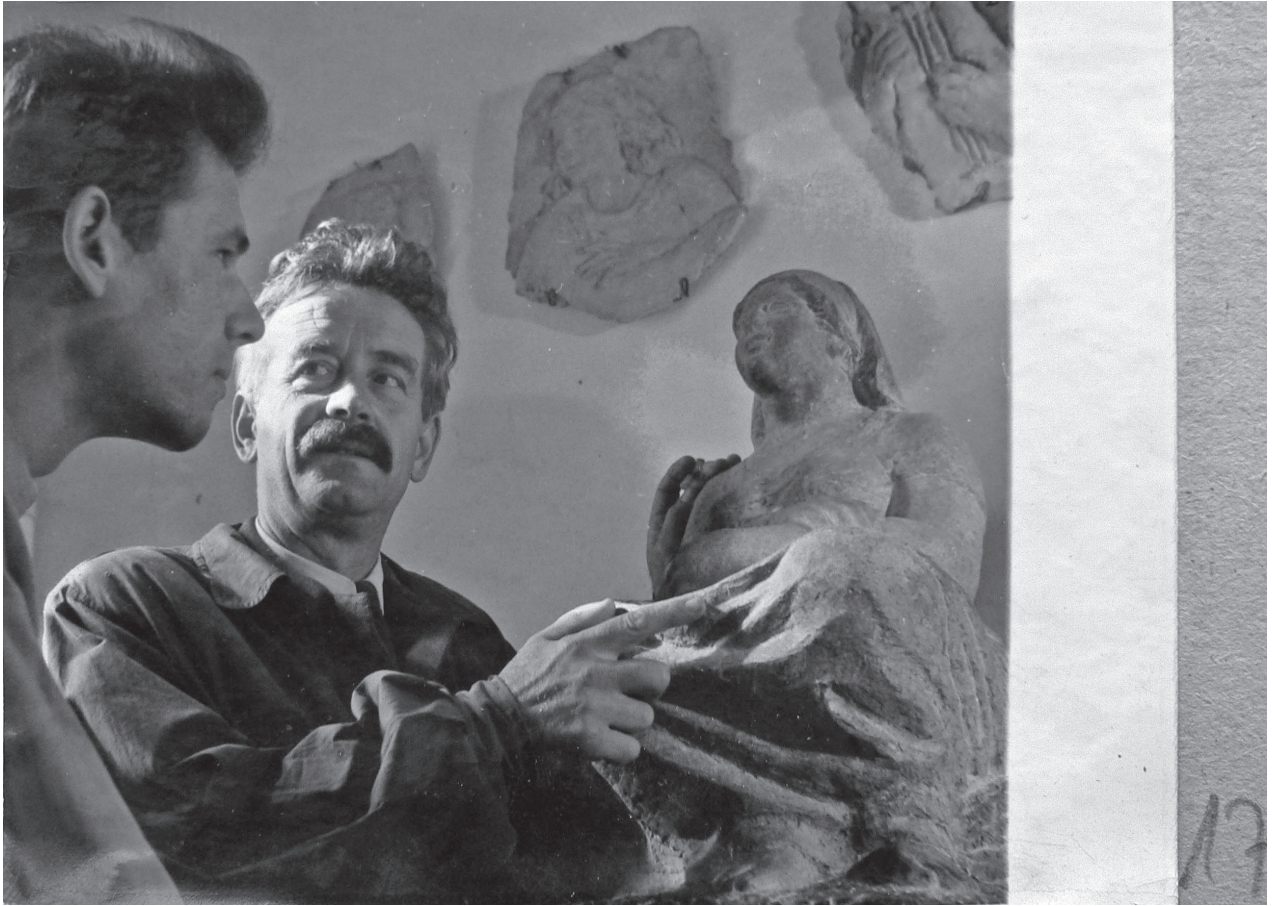
Egy szakmát meghatároz, hogy milyen szinten oktatják, kik, milyen szempontok alapján tanítják. Az Iparművészeti Iskola által 30-as évek óta kérvényezett főiskolai cím elnyerésére 1948-ban került sor. 1946-ban az Kinizsi utcai Iparművészeti Iskola az Iparművészeti Akadémia nevet vette fel. A megváltozott világ, megváltozott lehetőségei az iparművészeti felsőoktatásban is megmutatkoztak. A második világháborút követően megjelent hat új szakosztály: belsőépítészet, kerámia, grafika, textil, plasztika, ötvösművészet. A felszabadított Magyarországon az 50-es években az ötvösséget, iparművészetet képzőművészek oktatták. A következő fémműves generáció Hincz Gyula¹³³, Megyeri Barna¹³⁴ és a kitűnő mester, Borsos Miklós¹³⁵ szobrász keze alatt nőtt föl. Bár ékszertervezéssel nem foglalkozott, Borsos legendásan jól tudott vésni, érmei, bronzszobrai, nagyméretű lemezdomborításai bizonyítják, hogy vonzódott, értett a fémhez. Oktatóként jó érzéke volt ahhoz, hogy hallgatóiban felszítta az alkotókedvet. Példát mutatva, az Iparművészeti Múzeum belső udvarára nyíló műhelyében „mert” diákjai előtt dolgozni. Mindenkit hagyott azzal foglalkozni, amit szeret és szakembert keresett mellé, aki segítette munkájában. Ha kellett építészt, díszműkovácsot, tűzzománcost...¹³⁶ Hallgatói számára próbált Európa felé ablakot nyitni, a Francia Nagykövetségen keresztül például könyveket hozott a szakra, és titokban mutogatta a kortárs külföldi irányzatokat. A díszítőszobrász-ötvösművész képzés során az absztrakt formákkal való bánásmódot, egyszerű geometriai testek arányos alkalmazásán keresztül kívánta megtanítani.

A háborúkat követően Magyarországon a városrendezési tervek alapján egyre több új középület épült vidéken és a fővárosban. Mivel nőni kezdett

az „enteriórképző művészeti ágak” szerepe, Borsos Miklós úgy gondolta, szükség van az építészet és a társzművészetek összehangolására. Az 60-as évek elején Bauhaus mintára, Borsos nyitott szemléletű, összetett iskolát próbált kialakítani, sokrétű képzéssel.¹³⁷ Az Iparművészeti Főiskolán beindította a díszítőszobrász tanszéket, melybe beletartozott a kerámia, porcelántervező, ipari formatervező és az ötvös szak. Több interjúalany szájából hangzott el az a mondat, hogy ebben az időben szabadabb volt az Iparművészeti Főiskolán a légkör, mint a Képzőművészeten, ahol sokkal inkább odafigyeltek, hogy „egységesítsék” a művészeti törekvéseket. A frissen (újra)alakult ötvös szakon az ékszerek és „dísztárgyak” mellett, az iparművészeti alkotómunka jegyében, egyedi plasztikák születhettek a közterekre, épületbelsőkre. Rézből, bronzból, vasból.

Közterületen, középületekben a nyolcvanas évek elejéig csak zsúrizett alkotások valósulhattak meg. A szakmai felügyelet 1964-ig a Képzőművészeti Alap, majd a Képzőművészeti Lektorátus hatáskörébe tartozott.¹³⁸ A képzőművészet és iparművészet területén alkotók számára a „munkaelosztó bizottság” határozta meg, hogy ki milyen megrendelést kaphat. A törvény által szigorúan meghatározott zsúrizés kényszere segítette, látszólag a művészeti színvonal megtartása érdekében végzett munka során. A művészet különböző ágait, mint a politikai propaganda eszköztét igyekeztek irányítani, felhasználni.

A Művelődési Minisztérium döntött sok egyéb dolog mellett a külföldi utazásokról, külföldi valutaigényléséről, a pályázati pénzek elosztásáról. A minisztérium alá tartozó 1952-ben alakult Képzőművészeti Alap egyesült az Irodalmi és Zenei Alappal, 1968-tól a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja (MNMA) lett a neve. A művészek személyi igazolványában sok esetben szerepelt munkáltatóként a Művészeti Alap¹³⁹, ami különösen fontos volt egy olyan korban, amikor a munkanélküliség nem létezhetett. Feladatai közé tartozott az alkotóművészek jogvédelme,

Borsos Miklós és tanítványa Kopcsányi Ottó_forrás: Kürtössy Magda gyűjteménye

egészségügyi kártya biztosítása, anyagi juttatások (alkotói munkaelőleg, ösztöndíj, segély, nyugdíj) folyósítása, kollektív műtermek és alkotóházak fenntartása. Alá tartozott a Képzőművészeti Lektorátus és a Kereskedelmi Osztály. A Művészeti Alap vállalatokat is működtetett, a Képzőművészeti Alap Kiadót (KAK), a Képzőművészeti Kivitelező Vállalatot, Iparművészeti Vállalatot, Iparművészeti Kivitelezési Osztályt, a Generalartot, a Képcsarnokot.

A Képcsarnok Vállalat¹⁴⁰ 1948-ban magángalériák államosításából jött létre. Magyarországon a monopolizált állami műkereskedelem mellett valódi kereskedelmi galériahálózat nem működhetett. A Képcsarnok a képzőművészeti alkotások, festmények, szobrok mellett iparművészeti tárgyakat is kínált, melyeket az Iparművészeti Vállalaton keresztül tranzitált boltjaiba. A Képcsarnoknak önálló zsűrizési joga volt, így polcaira csak a rendszer által megszűrt alkotók tárgyai kerülhettek. A szakmai zsűri értékelte a tárgyakat, ezek számot kaptak, melyekben szerzői jogvédelmet is biztosított. Azoknak az iparművészeknek, akiknek a terveit a lektorátus, illetve a szakmai zsűri elismerte, az Iparművészeti Vállalat kivitelező háttérére a javasolt példányszámban legyártotta. A szerződötetett alkotók terveit asztalos-, kötő-, szövő-, nyomó-, bőrműves-, kerámia-, üveg-, fémmegmunkáló üzemek sokszorosították. Három kategória szerint folyt a gyártás. Az egyes kategóriába tartoztak a limitált, egyedi pár darabos darabok. A kettős kategóriába tartoztak a szériában legyártható „dísz tárgyak”, kiegészítők. A hármas kategóriába pedig a sokszorosítható trafikáru tartozott. A Képcsarnok Vállalatnak országos szinten 24 boltja volt. A budapesti központi raktárban, polcon sorakoztak a vidéki városok nevei: Szombathely, Sopron, Eger, Szeged, Pécs, Nyíregyháza, Miskolc... A boltvezetők számára kétszer volt árubemutató egy évben, féléves és negyedéves periódusokban. A kirendeltségvezetőknek meg volt szabva az összeg, hogy mennyit költhetnek, illetve meg voltak adva a

kötelező rendelési kvóták a zsűrizett tárgyakból. Az Iparművészeti Vállalat és a Képcsarnok levette a szállítás és értékesítés terhére is az alkotó válláról és állandó kereseti lehetőséget biztosított a művészeknek.

Az ötvösök számára az államosított nagyipar nem kínált szakmai perspektívát, 1958-ban fiatal ötvösművészek létrehozzák saját szervezetüket, megalakítják az Ötvös Stúdiót (Barabás Lajos, Dömötör László, Engelsz József, Máté János, Nagy József, Péri József, Szabó Gyula, Tóthfalusi László). Létrejöttében szerepet játszott a közös műhely fenntartásának és üzemeltetésének racionális igénye és egy szellemi közösségben való munka lehetősége. Az Ötvös Stúdióban az ékszertervezés mellett lakáskultúrát szolgáló kisszériás színesfém használati és „dísz tárgyak” készítésével foglalkoztak. A zsűrizett és beárazott tárgyakat a tervezői tiszteletdíj kifizetése után az Iparművészeti Vállalat forgalmazta, a Képcsarnok üzletei kínálták megvételre. Fémplasztikákat, ékszereket, háztartásunk (dísz)tárgyait. A korszak ötvös-fémműves feladatvállalási lehetőségeit, eredményeit három kiállítás bemutatásával, s az azokra írt kritikák, visszaemlékezések alapján veszem sorra. Fémplasztika '67, Ékszer '70, Magyar Design. Tíz kísérlet (1972).

6.2 HÁROM KIÁLLÍTÁS

I. Fémplasztika '67

A modern fémplasztikának magyarországi hagyománya nem igazán volt, mégis az európai irányzatoktól elzártan, de vele párhuzamosan Magyarországon is felbukkant a fémplasztika, mint önálló műfaj. A kor diktálta sajátossága, hogy nem csak szobrászok-képzőművészek művelték, hanem ötvösök-iparművészek. A Képzőművész Szövetség Ötvös Szakosztálya által rendezett Első Magyar Fémplasztikai Kiállításon, a budapesti Ernst Múzeumban zömmel iparművészeti Főiskolát végzett fémműves alkotók és mestereik állították ki. A kiállításon bemutatott tárgyak nagy része konkrét megbízásra készített épületbelsőket/külsőket díszítő fémplasztikai munkák voltak. A tárlat elnevezésében, tematikájában utalt arra, hogy sok tekintetben megváltozott a klasszikus ötvös feladatvállalás területe, határai. Felbukkant egy a kor kínálta alternatíva, hogy szobrász lesz az ötvös, és természetesen párhuzamosan felmerült a kérdés, lehet-e szobrász az ötvös. Ez volt, akinek a szemében ünnepelet lehetőség és volt, akinek ellentmondás volt.

A kiállított tárgyról a Művészet folyóiratban (1967) olvastam P. Brestyánszky Ilona írásában:

„...Az ipar- és képzőművészetek közötti határvonal meghúzása ma már erőltetett, a társadalmi igények a társzművészetek egyre nagyobb térhódítását hozták létre korunk képzőművészetében. Ötvöseink is túllépték a kismesterség történelmi kategóriájának kereteit és megmutatták, hogy különböző léptékben s korszerű formanyelven tudnak megszólalni. Vitathatatlan azonban, hogy néha meglepő kifejezési formákat meg kell szokunk. A tájékozódás, a valódi értékek kiválasztása a néző számára egyáltalán nem

könnyű feladat ezen a területen, de eredményeik, különösen a dekoratív architekturális feladatokban, nagyon szembeötlőek. A tárlaton sok új rendeltetésű munka szerepelt; térplasztikák, térszerkezetek, fémből készült monumentális szobadíszek, melyek átlépik a hagyományos ötvösség témakörét. Ötvöseink láthatóan friss szemmel néznek körül a nagyvilágban, sok helyről és sokat merítenek. Ez a sokhúrosság természetes egy új műfaj megszületésénél, amely a maga formanyelvét keresi, de nemcsak egy új műfaj új formanyelvéről van itt szó, hanem az annak megfelelő dekoratív és tartalmi jegyekről, sőt az ezzel adekvát technikai megoldásokról is. Így a messzi múlt, néha nemzeti múlt ösztönzése harmóniába olvad a modern nyugati ötvösség, szobrászat, térplasztika, sokszor a szecesszió, az afrikai és óceániai művészet emlékképeivel. Ez a hatás a legjobb művekben alárendelődik a funkciónak, a dekorativitásnak, az anyagok szépségét előtérbe juttató kiváló technikának. Ez a törekvés a legbriliánsabban Engelsz József munkáin jelentkezik, aki szegedi házasságkötő terembe tervezett térrácsán a szimbolikus tematikát dekoratív módon, egyiptomi és kínai díszítőelemekre emlékeztető motívumokkal fogalmazza meg, és izgalmasan, modern felületi szépségekkel gazdagítja. Maszkjai erőteljes plasztikáikkal a monumentális faldíszítés iskolapéldái.

A maszk egyébként sokat foglalkoztatja fiatal művészeinket. Itt is, ott is felbukkan a kiállított anyagban, más-más megoldásban. A játékos fantáziájú Kopcsányi Ottó maszkjait szecessziós sugallatú formaritmussal ötvözi egy térrács kötött fegyelmébe. Kis ördögfigurái ötletes, nagyon kulturáltan megoldott lakásdíszek.

Ugyancsak játékoság csillan fel Juhász Árpád mértani elemekből konstruált fali díszein, Jajecnicza Róbert vörösréz huzalból alakított rácstervén, amelylyel a szürrealista művészet egyik jellegzetes, az ún. „ready made”, a funkcionális szerepüktől megfosztott használati tárgyak, alkatrészek illogikus összeillesztése

vonult be hazai művészetünkbe. A kiállítás legjobb, legkiérleltebb művei a térrácsok és oszlopdomborítások voltak.

A Váci utcai divatszalon nagyon dekoratív, mértani elemek variációival készített oszlopburkolata Péri József bravúros munkája. Engelsz József oszlopburkolatait ornamentális elemekből építette fel bámulatos ritmusérzékkel.

A vas súlyos, nemes veretű hangjának modern formát talált Pölöskei-Német József a jáki templom kerítéséhez készített jó ritmusú vaskapujával. Kerész Géza a Várban elhelyezendő Néprajzi Múzeum kapujának rézbetétein viszont a magyar népművészet formaelemeit öntötte formába.

A kiállítás sok új ötletet is felvetett. Ilyen volt például Gorey János konstruktív réz-vas-fém kombinációja, amely szobadísszé, még hozzá nagyon hatásos szobadísszé szelídíti a konstruktív fémplasztika szobrászatban oly sokat vitatott formamegoldásait. Itt is beigazolódnak az a tétel, hogy az izmusok képzőművészeti törekvéseinek majd mindegyike nem a szorosán vett képzőművészetben, hanem az ipar-, tárgyabban véve környezetművészetekben találja meg legmegfelelőbb alkalmazási lehetőségeit.

A hagyományos ötvösség technikáinak a modern életformára alkalmazását mutatja a zománckép feléledése, melynek a lakásban való létjogosultságát E. Bokor Kornélia életfája bizonyította be. Ugyancsak a zománc alkalmazásának új útjait keresi Halászi Tibor zománcozott maszkjain.

Ötvösségünk szép hagyományait Muharos Lajos színes zománcczemekkel ékesített lófeje és Dömötör László lendületében is mértéktartó egyszarvúja képviselték.

Sok ötvösünk kísérletezik a modern kisplasztikával is. Ezek nemegyszer megmaradnak ugyan a kiváló technikával létrehozott problémafelvetésnél, mutatva azt, hogy ötvöseinket elsősorban az anyag szépsége és rejtett lehetőségei érdeklik. Természetesen ötvöseinket éppúgy, mint kortárs szobrászainkat is

megérintette a modern nyugati ötvösség bálványainak, Giacomettinek, Moornak hatása is. Ezen nem kell csodálkoznunk egy módfelett nyugtalan korszak útkereséseiben. a vázlatok gyakran pusztán ötletmegragadások, nemegyszer az anyag lehetőségeit fürkésző műhelyjátékok, de találkozunk nem egy új formavilágú, kiemelkedően sűrített, sőt többsíkú mondanivalójú kisplasztikai alkotással is, melyek a művész személyes benső élményeit a formák elvont összefüggéseivel fejezték ki. Ilyenek például Nagy József figurái, Soltész György kis bronzai, amelyek közül különösen az ironikus Christoforos hordozott mély értelmet. Tóthfalussy László konstruktív, mértani alapformákra egyszerűsített zománcozott szárnyú, lendületes Pegazusa a modern formszemléletet egyesíti a hagyományos ötvöstechnikával.

A sokoldalú Juhász Árpád bronzszobrocskáival a nyugati nagyplasztika, elsősorban Moore hatása alatt áll.

Vasművességünk kiváló képviselője, Percz János a kiállításon csupán egy nagyvonalúan megoldott gallyat vivő madárral szerepelt.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy ötvösségünknek - mint művészetünk minden ágának - korunkban sokszorososan kiterjedt funkciókat kell vállalnia, „hasznosság-plasztikai funkciókat, építészeti plasztikai funkciókat, városszervezési -plasztikai funkciókat, nevelési -plasztikai funkciókat, művelődési plasztikai funkciókat, költői-plasztikai funkciókat ” mint a magyar származású Vasarely vallja a műalkotás szerepéről. É tegyük hozzá, nem utolsósorban díszítő-plasztikai funkciókat is. ...”¹⁴¹

Pál Endre a Művészet folyóiratban publikált kritikájában így ír a téma kapcsán:

„...A kiállított anyag nem csak azt dokumentálta, hogy mi mindent engedhet meg a művészi szabadság, hányféle hangnemben és szólamban tudnak ma alkotni a magyar ötvösművészek, milyen tárgy

Nagy József: Sakkfigurák – bronz, 1967_forrás: *Koczogh Ákos: Fémművéség*

és témagazdagok az alkotók, hanem az elkövetett – és következetesen elkövetett – hibákra is utal. Mondhatni, hogy ötvösségünkben a hibáknak és a téves alkotószemléletnek is tradíciói vannak már. Olyan jelenségek ezek, amire valójában semmi szükség sincs. Mert ugyan milyen szándék vagy akarni vágyás húzódhat meg a tudatos szobrásztevékenység mögött, hacsaknem a szobrász? Akkor viszont miért ötvös? ...Nos a kiállításon bemutatott formázott munkák jó részét kedvezőtlen fogadtatásra találtak. Ennek pedig az volt az oka, hogy ezek az alkotások bizony gyenge munkák, rossz szobrok vagy szobrocskák, ilyeneket a szobrászművészek nem készítene, jobbakat, lényegesen jobbakat igen. Azt ugyan meg lehet érteni, ha valaki más művészeti területen való tevékenységre érez vágyat és ez a vágy alkotásokat is szül. Ilyenkor azonban már azzal is számolni kell, hogy az ott kialakult gyakorlat és szemlélet alapján élő normákkal mérni majd az alkotásokat és ez a mérce – mert ismeretlen – mást mutat, mint amit az alkotó várt.

Az „elkalandozás” vágy érthető és serkentő is a művészeknél. A „mássá válás”-ra törekvés, a „mi majd megmutatjuk” nektek hozzáállás ugyanakkor érthetetlen és nem vezethet jó eredményre. Nemigen van még egy olyan alkotó terület, ahol annyira és annyi-féleképpen érezhetné a művész az anyag, a fém dik-tálta követelményeket és az anyagszerűséget, mint éppen az ötvösség. Tucatnál is több alapvető technológiai eljárást alkalmazhat és alkalmaz is munkája végzésekor az ötvös és az öntött, kalapált, vésett és színekkel dekorált fém anyagi forma, téma és technikai játékvariáns kialakítását megengedi, hogy azt szinte kifejezni sem lehet. Mindezt figyelembe véve és a legtágabban értelmezett művészi szabadsággal együtt is nehéz megmagyarázni, hogy miért formáz szobrot az ötvös, miért készíti színes kerámiautántzatot zománcozott fémből, zománcozott ötvöstarly helyett, vagy miért választ a burkoló – tehát látott – fémanyag tulajdonságait meghazudtoló konstrukciót. Úgy gondolom, hogy e kérdéseknél már nem

az egyes tárgyak milyenségével, az alkalmazott ötvöstechnikákkal van baj, hanem a szemléletében vannak torzulások és a célok meghatározása tisztázatlan. ...”¹⁴²

A 60–70-es évek Magyarországon a tömegeknek szóló „közösségi műformák” megvalósulásainak évtizedei. Kivitelezésük anyagi hátterét az állami beruházási zárolt keret, az ún. 2 ezrelék adta. Nőtt az „enteriórképző művészeti ágak” szerepe, az építészet és a társzművészetek szintézise, hangsúlyosan az fémművességé, amely a szobrászat és az ötvösség határán egyensúlyozva, a „Három T”¹⁴³ kontroll vakfoltjában készítette közösségi terekbe „murális”¹⁴⁴ alkotásait.

Az ötvösszakma ezen specializálódott művészeti, iparművészeti részterülete felveti, hogy hol van a határ képzőművészet és iparművészet között. Az egyetemes művészettörténet rengeteg jó példával szolgál, ahol egy művész oda-vissza átlép ötvösségből szobrászatba, festészetbe, más tervező/alkotó műfajokba és nem bicsaklott meg. A mai napig megoszlanak a vélemények arról, hogy a képzőművészet, a szobrászat az ötvös szakma „határterülete”, vagy „határon túli területe”. Van, aki úgy gondolja, hogy mint alkotó szabadságot és jogot érez arra, hogy kirándulást tegyen egy másik műfaj területére, amivel nem megtagadja, hanem gazdagítja szakmáját. Van aki, pedig azt mondja, hogy az ötvös alkotásaiban csak ötvös maradhat, aki ötvös az ötvös módra fest, rajzol, készít térplasztikát, szobrot.

II. Ékszer '70

Az ékszertervezés a 19–20. századforduló óta nem volt a hazai ötvösművészet meghatározó műfaja. Az ötvösöket első körben a századelőn megjelenő gyárak, üzemekkel, manufaktúrákkal való konkurálás örölte fel, majd a világháborúkat követő nincstelenség lehetetlennitette el a szakmát.

Az utolsó „csapás” a szocializmus évtizedeiben következett be, amikor egy 1954-es rendelet állami monopóliummá tette a nemesfémeket.¹⁴⁵ Ötven évig nem készíthetett a szakma nemesfém tárgyat, ékszert. A nagyobb gyártókat államosították, a kisebb műhelyek, boltok működését ellehetetlenítették. Az aranyműves, ezüstműves hagyománya, szaktudása az Állami Pénzverde brettasztalai mögött őrződött meg. Az önálló tervezők-iparművészek számára maradtak a színesfémek, illetve új megvalósulási, megélhetési lehetőségek keresése. A fémplasztikák – épülethomlokzat díszek, cégérek, feliratok, kapuk, belsőépítészeti elemek, világítótestek stb. – kivételése mellett színesfém ékszerek tervezése, készítése. Zománcozott-galvanizált nyakékek, öntött-trébelt-cizellált karkötők, féldrágakövekkel díszített gyűrűk. Alternatív, egyedi, útkereső, kísérleti kiállítási darabok.

Szinte mindegyik interjúalanyom megemlítette ilyen, vagy olyan aspektusból a Csók Galériában megrendezett Ékszer '70 kiállítást, ahol a szakma hosszú idő elteltével először megmutathatta ékszertervező habitusát. A jubileumi tárlatot a Képző- és Iparművész Szövetség rendezte, a kiállításon a felszabadulás óta az Iparművészeti Főiskolán végzett ötvösök és a szakma néhány idősebb tagja vett részt:

Barabás Lajos, Barta Éva, Dömötör László, Engelsz József, Engelszné Bokor Kornélia, Juhász Árpád, Kertész Géza, Koleszár Arany, Kodolányi László, Kótai József, Máté János, Muharos Lajos¹⁴⁶, Pap Zoltán, Percz János¹⁴⁷, Péri József¹⁴⁸, Pölöskei József, Rozgonyi Ida, Soltész György, Sümeghy Sára, Szilágyi Ildikó, Tóthfalusi László, Vaál Valéria.

Az eredeti alkotásokról láttam pár fotót különböző kiadványokban, az Iparművészeti Múzeum XX. századi ötvösművészet archívumában tett látogatásom alkalmával a kezembe is foghattam az ékszereket, illetve a tervezőnél, családnál megőrzött tárgyakból is megtekinthettem pár darabot. A kiállított ékszerekről, tervezőkről, a korról P. Brestyánszki Ilona „A modern

ékszer paradoxona” című kritikájában olvashatunk: „...Az egyedi ékszerek külföldön is, és nálunk is két irányzatot mutatnak. Az egyik a tiszta szerkezetesség, a racionális értelem, a geometrikus absztraháltság jelentkezése az ékszerben is, a másik pedig a romantikus elvágódás a megszokottól, a racionális kategóriáktól az ősi, az archaikus és a természetben feltalálható példaképek felé. Ez jelentkezik az amorf formákban éppen úgy, mint a dekoratív, erősen ornamentizáló törekvésekben. Ha ezek találkoznak az anyag tiszteletével és a régi mesterek alázatával párosulnak a művesség, a techné előtt, akkor olyan egyedi remekművek születnek belőlük, mint Engelsz Józsefnek drágakövekkel díszített mellpajzsai, vagy a szinte gótikus katedrális szerkezetességére utalóan tiszta felépítésű óriási kesztyűgyűrűje, a kettős ívek és gömbök ritmust fokozó sodrával, vagy archaikus ízü, gazdagon trébelt csigavonalak és négyszögek rendszereiből felépített remekbe készült nyakéke. Ebbe a csoportba tartoznak Bokor Nelly ékszerei is, a briliáns mesterségbeli tudással összeépített, a drágakő és az arany minden előnyös tulajdonságát érvényre juttató impozáns estélyi nyakék, vagy az erősen szerkezetes, magas plasztikájú alkalmi kesztyűgyűrűk.

A modern magyar ékszer klasszikus mestere Gorej János kristályosan tiszta szerkezetű, modern formavilágot lehelő, nagyvonalúan felfokozott, mégis municiózusan kidolgozott ékszereivel, melyek a legkiválóbb külföldi példákkal is versenyre kelhetnek. Nemes egyszerűség és harmónia jellemzi Máté János mértani idomokból álló, függőkkel díszített nyakpántjait, Muharos Lajos apró lovas figurával díszített fülbevalóit, Kertész Géza kiérlelt kesztyűgyűrűit, Székely Ildikó aranyozott nyakékéét. Dömötör László aranylánca csüngőjének pillangót utánzó vonalvezetésével a szecesszió jelenlétére utal a hazai formakincsben. Más utakon jár, a modern szobrászati térkialakítás ékszerbe való átvitel, és az aranylemez szaggatott hatásán alapuló esztétikai

Juhász Árpád: Nyakék – ezüstözött bronz, bőr, 1970_fotó: Fövényi Sándor

élmény foglalkoztatja Péri Józsefet aranyékszerein. Salvador Dalí és a Pomodoro fivérek ékszerei járnak ezen az úton a modern európai ékszművészetben.

A modern formavilág számunkra megszokottabb formaképzését mutatták Kodolányi László, Percz János munkái, Tóthfalusi László gömbformákkal díszített ékszerei, melyek kiváló széria-prototípusok. Zumpf Klári kísérletei az ötvösség és a porcelán összehangolására mutatnak példát a divatékszerben.

Mai tartalmú divatékszer megteremtésére több kísérletet látunk a bemutatón. Ezek között a legnagyobb feltűnést, az ún. teenager-ékszerek keltették, a bőr és vas, bőr és nikkel felhasználásával. Juhász Árpád variálható, nikkel pálcá-idomokból összeállított, bőrszíjon függő csüngője, Koleszár Arany bőrszíjra fűzött font és bronz kombinációjú nyaklánc, bőrszíjon lógó nyakéke, Tóthfalusi László mondriános vonalvezetésű függővel ellátott, remekbe készült vaslánc a legújabb divatú pulóver-díszítések lennének, ha az áruk elérhető lenne. Hasonló divatékszerek a külföldi nagyáruházakban olcsó áron megszerezhetőek a teenagerek számára is, hiszen főleg ők igénylik. Excentrikusabb, egyéni ízlést elégít ki Pölöskei József vas nyakpántja, amely rusztikus felületével a magyar kovácmesterség hagyományaira utal. Ugyancsak a magyar hagyományokból táplálkozik, annak művészi áttétele a ma formarendszerébe Pap Zoltán kis kolomppal díszített aranyozott nyaklánc.

Új utakon jár, fűjt üveget kívánja ékszer körébe bevonni Soltész György gyönyörűen megkomponált, ezüstözött nyakláncain, amelyek nagyon tetszetősek ugyan, de féltő, hogy a színes üveggömbök törékeny jellege miatt a funkciónak kevésbé megfelelőek. Barabás Lajos munkáin a most oly a népszerű famaszkek jelentkeznek az ékszer területén.

Gorej János klasszikus szépségű ezüst ékszerei mellett Barta Éva zománcos divatékszerei arattak osztatlan sikert. Ezek ugyan egyediek, de áruk többé kevésbé hozzáférhető. A modern egyéni öltözködés

céljait kitűnően szolgálják az ő ékszerei. Klasszikusan egyszerű lila és rózsaszín zománcozott téglalapokból álló, Modrianra utaló kompozíciójú nyakéke, különleges ünnepélyes alkalmakra készült türkizkék, lila, vízkék szabálytalan alakú zománcos lapokból összefűzött, estélyi ruhára készült öve. A kiállítás legszébb divatékszere volt sűrű és barna szabálytalan alakú, ezüstdrótba foglalt, lapos kavicsokból komponált nyakpántja, a kiegészítő melltűvel és csüngővel, amely a legtöbb szövetruhának és pulóvernek sajátosan egyéni jeleget kölcsönöz.

Az Ékszer '70 kiállítás negatívumaival együtt is fontos szerepet töltött be modern ötvösségünk fejlődésében. Reflektorfénybe állította a modern ékszert, felvetett olyan kérdéseket, melyeknek megoldása mai gazdasági fejlődésünk mellett időszerű, mint az aranytörvény módosítása, a technikák racionalizálása és ötvösségünkben a differenciáltságra való törekvés. Megmutatta azokat a problémákat, melyek a divatékszer és a kincs-képzés eszközeül is szolgáló klasszikus tartalmakat hordozó arany- és ezüstékszer felvet: különböző útkereséseket és stílustörekvéseket, melyeken át ötvöseink korunk eszmei tartalmát akarják formába önteni és ezen keresztül a közösség tudatát formálni." ¹⁴⁹

A kiállítás visszhangja felszínre hozta az ötvösszakma ékszertervezéshez fűződő viszonyának ellentmondásait. Reflektorfénybe állította a modern ékszer fogalmát. Olyan kérdéseket vetett fel, mint az 20. századi elérhető (elérhetetlen) technikák-technológiák megjelenése, a differenciáltságra törekvés, a nemesfém-törvény módosítása. Nemesfémekkel csak a Magyar Állami Pénzverde dolgozhatott. Az egyedi megrendeléseket, nemesfém-ékszereket csak az állami vállalatok készíthettek. Arany-ezüst tárgyat csak a Fővárosi Óra és Ékszeripari Vállalat¹⁵⁰ forgalmazott, melynek zöme külföldről, Olaszországból importált aranyáruból állt. Az eltelt évtizedek alatt a megváltozott értékrendek, a diktatúra által megnyesett szellemiség, az irányított

közízlés, a korlátozott információáramlás, az állami monopóliumok, a hiánygazdaság mind-mind oda vezetett, hogy a táncoló balerinás medál, a Nofretete egyiptomi hercegnő portréjával díszített ezüstözött színesfémlánc, a pecsét nélküli pecsétgyűrű fedte le az ékszer fogalmát.

A nemesfém-törvény meggátolta az ötvösmesterek, ékszertervezők szabad munkavállalását, hiszen pont a nemesfém alapanyagot volt kénytelen nélkülözni az iparos, az ötvösmester, az ékszertervező. Mivel nem készíthetett a szakma ezüst- vagy aranytárgyat, alapanyagának maradt a vas, az acél, a színesfémek, szintetikus anyagok. Bronz, sárgaréz, vörösréz, nikkelezve, nagyritkán ezüstözve, aranyozva, zománcal díszítve. Anyagkísérletek ékszerbe fogalmazva.

A kiállítás rámutatott azokra a problémákra, melyek alapvetően abból fakadtak, hogy nem voltak tisztázva az ékszer alapfunkciói és hogy milyen szerepet tölt, tölthet be az emberek életében. Az alkotók munkásságukban nem építhettek a modern magyar ékszertervezés előzményeire. A felsőoktatásban tanult iparművészek önjelölésű, az 50–60–70-es évek bezárt kelet-európai formavilágon nevelkedett alkotói szemléletükre támaszkodva próbálták definiálni az ékszertervezés hazai lehetőségeit: egyedi, nagy értékű, alkalmi ékszerek, kísérleti darabok, többszörözhető tárgyak, képzőművészet felé húzó alkotások, öltözködést kiegészítő divatékszerek, szériában gyártható bizsuk.

A paradox helyzet abból adódik, hogy bár a 70-es évek gazdasági fellendülése, a kirakatkonszolidáció, reprezentatív építkezések, kispolgári látszatjólét, óvatos modernizáció, lazuló kontroll érezhető volt a mindennapokban. A megnövekedett életszínvonal lehetővé tette, hogy egyedi iparművészetszert vásároljon magának az erre nyitott közönség. A kiállítások gerjesztette reflexiók, kritikák mind arra vonatkoztak, hogy a kortárs ékszertervezés és a közönség érintkezési felülete kicsi, márpedig a lehetőségeknek és szükségleteknek találkozniuk kell, a

feladatvállalásnak életszerűnek kell lennie, különben az alkotó légtérbe kerül.

Ékszerparadoxon:

Közönségékszer = nemesfém ékszer – sok esetben kommersz tárgy

Iparművészékszer = nem-nemesfém ékszer – sok esetben útkeresés, próbálkozás, kiállítási, kísérleti alkotás

III. Tíz kísérlet

Kísérletezés nem csak az ékszertervezés területén zajlott. Az 1972-ben Pohárnok Mihály szervezte Magyar Design. Tíz kísérlet kiállításon Borz Kováts Sándor, Soltész György, Jahoda Maya, Horváth László, Semsey Gabriella, Minya Mária, Szekeres Károly, Deákné Blazsek Gyöngyvér szerepelt különféle „otthonba való” használati tárgyakkal. A fiatal tervezők több iparágra kiterjedő kezdeményezése volt, hogy megteremtsék a házgári lakásokban élő családok számára a mindennapi konyhák használatához szükséges eszközrendszert. A tömeges lakásépítkezés volumene, a hely fontossága és ugyanakkor a megoldandó feladatok áttekinthető volta alkalmassá tette arra, hogy modellként szolgáljon a formatervezés módszerének kimunkálásához. Mindezt úgy, hogy gyakorlati és elméleti munka révén kutassa és feltárja a komplex környezettervezés lehetőségeit a korabeli gazdaság keretei között.

E tárlat vetette fel mind a résztvevőkben, mind a sajtóvisszhangban a magyar formatervezés, design újragondolását, mely az ötvösségre-fémművészségre is hatással volt. Ez nagyrészt Soltész György fémműves tervezőnek köszönhető, aki Pohárnok Mihály designer teoretikussal és Borz Kováts Sándor belsőépítésszel együtt a folyamat élére állt, mely a Házgári konyha-programban és az azt bemutató 1975-ös nagyszabású BNV kiállításon csúcsondott

ki. Soltész György a vele készített beszélgetés során így emlékszik vissza erre az időszakra:

Nagyon fontos volt számunkra, a többszörözött, sokszorosítható tárgyak felé való orientálódás. Az indítatás onnan jött számomra, hogy miután a főiskola elvégzése után ékszertervezéssel kezdtem el foglalkozni, mert bizonyos ékszerből többet rendeltek. Engedve az üzleti lehetőség csábításának legyártottuk belőle a kívánt rendeltést. Megdöbbentő hatása volt, amikor ott sorakozott az asztalon 100 db olyan tárgy, amit úgy terveztem, hogy csak 1 db készül belőle. Megváltozott az anyaghasználat, a tárgy lényege, mondanivalója, értelme. Ekkoriban kezdtünk el gondolkodni páran, ha már egyszer többszörözni kell egy tárgyat, akkor ne hazudjunk. Legyen őszinte a tárgy, látszódjon rajta, hogy egy sokszorosított termék. A korszellem is kedvezett ennek a törekvésnek, mert Finnországból, Angliából és más országból el tudtak érni Magyarországra azok a design áramlatok, ahol fölfigyeltek, hogy van valami érdekesség abban, ha sokszorosítanak egy tárgyat. Több hazai tervezőnek is az eszébe jutott ezzel a lehetőséggel foglalkozni, akik a Fészek Klubban Magyar Design. Tíz kísérlet című kiállításon be is mutatták tárgyaikat nagyközönségnek. Pohárnok Mihály volt a teoretikusunk, Borz Kováts Sándor belsőépítész lámpákat¹⁵¹ és bútorokat tervezett. Két keramikus kollégánk, Semsey Gabriella és Szekeres Károly, akik „gyári tervezők” voltak, étkészleteket állítottak ki, amiknek a csomagolását is megtervezték. Én szériában gyártható álló és asztali hamutartókat terveztem.

A kiállításnak nagy hatása és sajtóvisszhangja volt, utána kellett gondolni, hogy mi legyen a következő lépés. Ez főleg elméleti szempontból volt érdekes. Aki sokszorosítható tárgyakat tervezett ebben az időben ezt olyan indítatásból tette, hogy volt mögötte talán egy ki nem mondott morális magatartás: egy tárgyba a technológiai, üzleti paraméterek mellett a humán paramétereket is be kell építeni, illetve a közösség életére sokkal nagyobb hatást tud

gyakorolni egy tárgytervező, ha szériában gyártható termékeket tervez, mint egyedi tárgyakat. A 60-as, 70-es években nem lehetett belső terekbe, ott-honokba olyan lámpákat, ülőbútorokat, asztalokat, háztartási eszközöket találni, amik harmonizáltak volna egymással és azt sugallta volna, hogy tudatosan sorozatgyártásra tervezett. Ezek a „kézi design” módszerrel tervezett és készült tárgyak az összes korabeli modern belső tér fotóján szerepeltek, sőt ha valaki egy külföldi krimi, vagy más planétán játszódó fantasztikus filmet forgatott, akkor ezeket a tárgyakat komponálta bele, mert úgy néztek ki, hogy modernekek, „dizájnosak”.¹⁵²

A Tíz kísérletben résztvevő fiatal iparművészek elsődleges célja nem egyszerűen a formatervezés akkor még nem túl nagy társadalmi presztízsének kivívása volt. Olyan dizájnról gondolkodtak, amelynek elvi alapjait a jól funkcionáló szériatermékek mindennapi életünket szolgáló programjának felvázolásával a Bauhaus munkálta ki a húszas-harmincas években, és amely a második világháborút követően a fejlett nyugati országok termékkínálatának legnívósabb darabjait jellemezte.¹⁵³ A bauhausi gondolatok elültetésében nagy szerepe volt az akkori Iparművészeti Főiskola szellemének, melynek 1964 és 74 között a rektora Pogány Frigyes¹⁵⁴ építész volt. Bauhaus mintájú, design centrikus, szabadgondolkodású új Iparművészeti Főiskolát teremtett, mely a hallgatók megnövekedett száma miatt ekkor már a Kinizsi utcából részben átköltözött¹⁵⁵ a Farkasdy Zoltán és munkatársai által alkotott Zugligeti úti épületbe. 60-as évektől egyre bővülő külföldi kapcsolatok is segítették az oktatást, az intézmény munkáját számos nemzetközi szakmai szervezet méltatta; az Iparművészeti Főiskola sikeres működésének hivatalos elismeréseként 1971-ben egyetemi rangot kapott (bár elnevezésében főiskola maradt).¹⁵⁶

Pogány Frigyes rektor hitte és tanította, hogy a környezet osztatlan egészként kezelendő.

Emelkedett előadásainak légkörén keresztül szűrődött át hallgatói számára a klasszikus művészettörténet és a XX. század elejének modern szelleme és a Bauhaus kisugárzása.¹⁵⁷

„Oktatásunk további alapvető irányelve, a képzés nem elégedhetik meg azzal, hogy a konkrétan jelentkező gyakorlati, főként ipari igények pusztán kiszolgálója legyen. A hagyományok helyes értelmezése mellett jövőbe lendítő erőt, fejlődésre ösztönző szellemi képességet kell kifejleszteni...”¹⁵⁸

Az 50-es, 60-as években az Iparművészeti Főiskolán időközben a sors, az ideológiák, rektori karakterek mentén mindenféle személyi változások történtek, melyek kusza szálait kibogozni nem célom. Kit miért váltottak le és neveztek ki bizonyos posztokra és miért, ezek a kérdések a mai napig indulatokat szítanak. A döntések hatásai tárgyalható generációk életét, munkához, művészetéhez való viszonyát befolyásolta. Az Iparművészeti Főiskolán az ötvenes évektől tanított, majd az ötvös tanszéket 1973-tól nyugdíjazásáig Engelsz József vezette.

6.3 ÖTVÖS

Engelsz József meghatározó karakteréből kicsit íze-
lőt kaptam vele való beszélgetésem során, mely
a munkáival gazdagon borított csillogó fogadószo-
bában kezdődött, és a műhelyében, szerszámok
között ért véget. Levegőbe suhinthattam zöldre
patinázódott nyelű kalapácsaival, megszemlélhet-
tem több doboznyi poncolóacéljait, fekete szurok-
golyóit... Nem telt bele sok idő, miközben tanácsait
hallgattam, szuggesztív személyisége „rám is hatni
kezdett”. Mihelyt szerszámot látott a kezemben ar-
ról kezdett gyözködni, hogy készítsek bankok-iroda-
házak belső tereibe monumentális fémplasztikákat,
domborműveket, mert abban van a sok pénz!

Az interjúkat végighallgatva róla szóló történe-
tek és a szakirodalom alapján mindenki véleményét
alkothat munkájáról, személyiségéről az ötvösség-
fémművesség oktatásában betöltött szerepéről. Ő
maga erről így emlékezett:

*Nemcsak hogy tanítottam a főiskolán, az életre is
neveltem a hallgatókat, anyagilag is segítséget ad-
tam nekik. Rengeteg munkám volt akkoriban és al-
kalmaztam, hogy segítsenek megcsinálni dolgokat.
Természetesen jól meg fizettem őket. Nálam, ha
nyáron valaki dolgozott, az ősszel egy használt kocsi-
val jött be a főiskolára. Nem is szerettem bennünket a
többi tanszékek, mert a nekem járó tanszéki össze-
get, ami a tanszék költségvetése volt azt, nem sű-
rűn vettem fel. Úgy csináltam, hogy meghirdettem
az országban, hogy van egy tanszék, ahol megve-
szik az anyagot, kevés munkabért kérnek és ingyen
tervezéssel bármit vállalunk. Ezért a hallgatók pénzt
kaptak. Voltak olyan évek, hogy hatalmas összege-
ket szedtünk be. Megvettük az anyagot, a megren-
delők fizették a rezsit, és még így is nagyon jól jártak.
Megbízta minket serlegek, sportdíjak készítésével,*

*és akkor egész évfolyamoknak ilyen feladatuk volt.
Csodálatos alkotásokat készítettek a diákok. Más,
amikor egy konkrét feladatot kap a hallgató, az élet-
nek csinál valamit és más, amikor azt mondják neki,
hogy hát csináljál valamit... Ezeket a munkákat olyan
célra készítették, amire fel is használták, tehát volt
funkciója.¹⁵⁹*

Engelsz Józsefet oktatókollégája, Pölöskei József
segítette az ötvös tanszék vezetésében. Ő így emlé-
kezik vissza erre az időszakra:

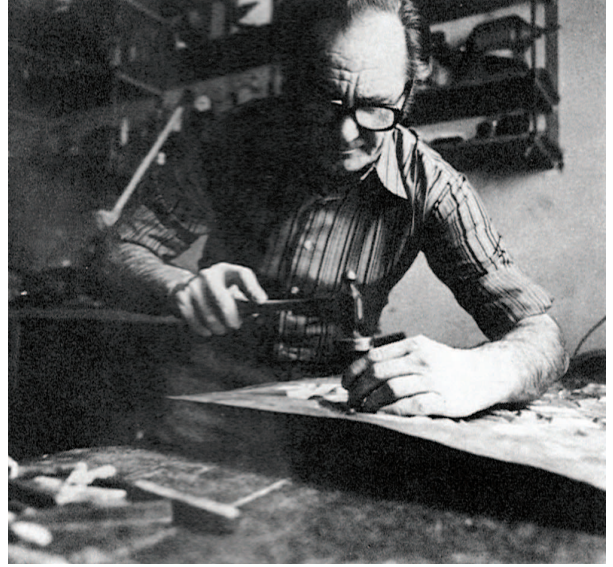
*Amikor diplomáztam Tar István¹⁶⁰ szobrász volt az öt-
vös tanszék vezetője¹⁶¹, aki bár nem volt szakmabeli,
de nagyon szimpatikus személyiség volt. Dicsérettel
diplomáztam, a főiskola pedig oktatókat keresett a
tanszékre. Engelsz Józsefet, aki ekkor már elismert
művész volt és engem kértek fel, hogy vállaljuk el a
tanítást. 1969 körül, mint óraadó tanárok kezdtünk
el dolgozni. Kértük, hogy ne vegyenek minket stá-
tuszbába, mert ha nem tudjuk jól csinálni, meg nekünk
se tetszik, ne kelljen „palotaforradalmat” csinálni. Így
kezdődött a tanári pályafutásom. Amikor azt mond-
tuk, hogy jó, tudjuk csinálni, akkor státuszba vettek
minket. Engelsz József lett a docens úr, én pedig az
adjunktus úr. Ketten vittük a tanszéket, mindenféle
nézeteltérések nélkül, egymást kiegészítve tudtuk
tenni a dolgunkat.*

*A diákok oktatása során a legfontosabb szempont
az volt, hogy felfedezzük bennük a tehetséget, azon-
kívül kötelező volt „fémés” szakmával rendelkezniük
amikor felvettük őket. Hiszen a Zeneakadémiára is
úgy vesznek fel valakit, hogy tud hegedülni. Minden-
ki testreszabott feladatot kapott, és arra minden hé-
ten kapott korrektúrát. Ha olyan volt az elképzelése,
hogy a mi műhelyünkben nem lehetett elkészíteni,
akkor például megszereztük neki a Hajógyári Üze-
met vagy a Pénzverdét és kivitelezte a tervét. A
szakemberek számára ezek a feladatok érdekesek
voltak, a művészpálántának pedig hasznos volt az*

együttműködés. Rengeteg olyan munkát készítettek el a hallgatók, ami valami konkrét helyre készült. A tanszéki költségvetésből nem tudtuk volna megteremteni a lehetőséget, hogy mindenkinek megvegyük az anyagot, hanem például szerződést kötötünk egy polgármesteri hivatallal, akkor tanácsnak hívták, hogy készítünk nekik, mondjuk a házasságkötő termükbe valamit, hogyha kifizetik a rezsijét. Megkapták a korrigált tervet, és ha azt mondták, hogy „Igen, nagyon tetszik!”, akkor másnap hozták kis Tefu tehertaxival a 3 tábla vörösrézlemezt, és a hallgató nekiállhatott dolgozni.

A 1983-ban Gergely István¹⁶² rektor által indított nagyszabású reform az Iparművészeti Főiskolán való oktatás szempontjainak a létező igényekhez való alkalmazását tűzte ki célul. A szervezeti és képzési reformmal megvalósult az általános alapképzésre épülő, kétfokozatú szakképzési rendszer, nyolc- ill. tizenegy szemeszteres időbeosztással. Az első két félév alapképzése általános elméleti, rajzi, forma- és anyagismereti oktatást és kreatív feladatok megoldását jelentette. A rostavizsgán továbbjutott hallgatók két szakirányt választhattak; a főiskolai szint befejezésével az egyetemi szintnek megfelelő mesterképzőben lehetett folytatni a tanulást.¹⁶³ A szakpárválasztás nyitott lehetősége, a szabadon kombinálható kurzusrend, a programok blokkosítása és a pontrendszerű értékelés bevezetése megteremtette az egyetemközi áthallgatások, a külföldi oktatási kapcsolatok, valamint a hallgatói mobilitás lehetőségét.¹⁶⁴

Engelsz József cizellál_forrás: Koczogh Ákos: Engelsz József, 1980

6.4 FÉMMŰVES

Az Iparművészeti Főiskola reformjai hatására az ötvös tanszék, mint fémművesség szak beleilleszkedett, a formatervező tanszék szakjai közé kihangsúlyozva, a fémművesképzés megújuló karakterét, mely a design, a tárgyalakotás irányába fordult Péter Vladimir szakvezető és Bánfalvi András mester jóvoltából. Péter Vladimir könyvében így fogalmazza meg gondolatait a Tanítás című fejezet alatt:

„1983-ban Gergely István, a nagyformátumú szervező és gondolkodó, az Iparművészeti Főiskola akkori rektora meghívott tanítani. Akkorra már meglehetősen tekintélyem volt, munkáimat ismerték.

Művész-tanári pályám nem indult zökkenőmentesen. Gergely szándéka, hogy fiatal, új szellemmel frissítse az addigra odakozmált oktatást az ötvös tanszéken (is), majdnem megghiúsult. Az akkori tanárok (ugyanazok, akiknél magam is végeztem) kurtán-furcsán elutasították a jelenlételemet. Gergelynek nagyszabású, máig ható tervei voltak az egész intézmény átalakítására, korszerűvé tételére. A tanszék tanárai nem értették meg ezeket a törekvéseket, görcsösen ragaszkodtak a felszínes, célját vesztett gyakorlathoz. Az elzárkózás radikális lépésre kényszerítette Gergelyt: egy év múlva én lettem a szak vezetője.

Azalatt átgondoltam a szakma és oktatásának múltját és jövőjét. Tudtam, hogy a kézművesalapokon nyugvó dekoratív plasztika és dísz tárgykultusz nem folytatható, provinciális, kiüresedett. A mesterséges, gerjesztett kirakati reprezentáció és a hamis, hagyományt imitáló anyagelvűség mögül kihullott minden, pénz, igény, tartalom. A főiskola tökéletesen átstrukturálódott, kiemelt hangsúlyt kapott a formatervezés, a régen csak skandált „bauhausos” elvek, az életmódhoz szervezett-szerkesztett tér, és

tárgyainak okos célszerűsége új értelmet kapott. A szigorú „anyagelvű” tagozódás, a céhes szellem fel lazult, a műhelyek összenyíltak, az ablakok kitárultak, friss levegő tódult be. Számtalan izgalmas kurzus zajlott az „interdiszciplinaritás” szellemében. A diákok euforikusan áramlottak az érdekesebbnél érdekesebb események, szellemi műhelyek között.”¹⁶⁵

A két mester az ötvösfémművesdesigner szakma olyan egyetemi szintű oktatását biztosítja, melynek záloga folyamatos tervezői, alkotói munkájuk, tudásuk, személyiségük. A fémművesség szak a tantervi struktúrája úgy reflektál a ma igényeire, hogy a szakmai hagyományokból, tradíciókból merítve, igazodva a korhoz-élethez, a szakmai tudás mellett, tervezésmódszertant, felelős gondolkodásmódot, designetikát és műveltséget ültet el az ide jelentkező hallgatókban. Én magam is ennek alapján a szemeszterekre bontott, feladataiban változatos, előre meghatározott, tantervi ív alapján végeztem el az öt évet. Péter Vladimir könyvének Tanterv című fejezetében mutatja be azt a feladatfolyamot, mely a fémművesség szak oktatási módszertanának kézművességen alapuló, anyagorientált, tervezési, gyakorlati megvalósulását szolgálja:

„Első feladatcsoport:

Olyan, egyszerű tárgy tervezése-készítése, mely a test szabadon választott részére illeszkedik, homogén anyagból, szerkezetes megoldások nélkül, tisztán „szobrászolt” módon készül. Olyan tárgy-test szituáció keresése, mely túlmutat a konvenció szűkre szabott keretein, egyéni felismerés eredménye. (Meglepő, de ennyi év után is felbukkannak üde és frappáns újdonságok.) Gyakorlati anatómia, ergonómia, mozgás, tér. Formaképzési metódusok: kívülről befelé haladva, bontva, és belülről kifelé építve. Olyan fogalmak megismerése, mint: tömb, héj, szál, üreg, nyílás, szemcse, rost, massa, lap stb. Alapfogalmak, formák nyelve, az alap gondolat megtisztításának,

izolálásának módszerei, az ötletben, felvetésben rejlő variációs lehetőségek minél szélesebb felgombolyítása, értékelés, kiválasztás. Gondolatrögzítés, vázlatozás, tervezés. Modellkészítés, bemutatás, a prezentáció módszerei.

Ezzel párhuzamosan kutatás az ékszertörténet kincsestárában: távoli kultúrák, elmúlt korok hasonló tárgyai között, feldolgozva azok formai és tartalmi vonatkozásait, helyi értékeit és általános tanulságait.

Mellékszálként, mintegy a tapasztalatok alkalmazására, óvatos kísérletet teszünk partnerkapcsolat jelzésére szolgáló ékszerpár (jeggyűrű) tervezésére, mintegy gyakorlatiasítva friss tudásunkat.

A stúdium következő felében félretesszük az anyaghasználat módjának korlátozásait és az ékköves ékszer sztereotípiát igyekszünk új tartalommal megtölteni. Anyagok egymáshoz való viszonya, formai-anyagi-szerkezeti hierarchiája, szerkezet-etikai (!) kérdések, hagyomány-konvenció újraértékelése, új lehetőségek, szempontok felvetése. A hasonló műszaki szituációk keresése építészeti, természeti stb. jelenségekben, azok adaptálása. Anyagi (fizikai kémiai, optikai, keménységi stb.) és szellemi érték. Színek. Új anyagok és technológiák. Gemmológia, ásványtan, korszerű szempontok szerint. Fossziliák, állati és növényi héjak, termések, csontok világa. Talált tárgyak használata, új összefüggésbe helyezése. A foglálás, beágyazás, rögzítés újragondolása.

Második feladatcsoport: a közösség legkisebb egysége, a család környezetéhez kötődik. A lakás elemző bejárása, a hétköznapi és ünnepek életmódelemzése, annak tárgyi vonatkozásai, majd egy tárgynak, tárgyegyüttesnek a kiválasztása, feldolgozása történeti, szociológiai, technikai, funkcionális szempontok szerint, végül (újra)tervezése. Annak követése, hogy az életmód és a funkciók változását hogyan jelzik a stílár-formai változatok. Hogyan örökíti át a korábbi technika követelte formát a tárgy, mi módon „ornamentalizálódik” a célját vesztett szerkezet, hogyan keresi formáját az új. Végül tervezés a tapasztal-

taltak, és személyes vágyak mentén. Mindvégig életszerűen vizsgáljuk a problémát, beleélve magunkat a hajdani-majdani család életmódjába.

A feladat utat enged a diák életkori és alkati sajátosságainak, önmegmutató szándékainak, vágyainak. A különösség, a kézműves egyediség, az akár divatos formai frissesség és az új esztétikát kereső, hagyományt tagadó antidekorativitás mind tágítják a mozgásteret. A „lázas” felszítása, majd a palackból kigomolygó szellem hámba kötése, domesztikálása úgy, hogy a lendület, a felszabadult energia ne vesszen el, hanem kanalizálódjon. Izgalmas, felelős emberi-pedagógiai feladat.

A harmadik feladatcsoport nagy lépést jelent kifelé, a társadalom immár szervezett formái felé, ahol a feladatot konkrétan megfogalmazott megbízások, közösségi csoportigények és elvárások jelentik.

Ez a tárgyféleség a díjak, trófeák világa. Kollektív elismerést, kiemelkedő teljesítményt jelző-díjazó, honoráriumot megtestesítő, azt kísérő műtárgyokról gondolkodunk.

Nagyon életszerű, az erejét próbálgató civil társadalom napi gyakoriságú feladatai ezek. Kitűnő gyakorlóterep. A növendékek életkoruk szerint ugyan már felnőttek, de először szembesülnek olyan feladattal, mely túlmutat a pusztán esztétikai-személyes szempontokon. Azonosulni egy csoport (sokszor rosszul artikulált) várakozásaival, megismerni, megtanulni a tevékenységet, amiben a teljesítmény létrejött, olyan mélységben, hogy inspirációkat adjon. Nem közömbös immár az előállítás módja, ismételhetősége, költsége. Újdonságot jelent a kötelező szöveges információ (név, évszám, kibocsátó, cím, logó stb.) integrálása, a betűhasználat tudománya, tipográfia, plasztikus-grafikus komponálás. És egyértékű módon, együtt tervezett tok, csomagolás. A készülő műtárgy teljes „életének” megtervezése, az átadás, átvétel ünnepélyességének fokozása, a díj későbbi kiállításának, elhelyezésének lehetősége, a kitüntetett személy tárgyi és szellemi környezetéhez

Péter Vladimír és Bánfalvi András_fotó: *MOME archívum*

való illeszkedés. Végül, hogy a trófea az ismétlődő ünnepélyes rituálé emblematikus, szimbolikus jelképévé válhasson, megjeleníthető legyen.

Negyedik feladatcsoport. Helyszín: közösségi terek. Emlékjel-tervezés. Köztéri, állandó elhelyezésű tereptárgy, olyan személy (esetleg esemény) emlékének őrzésére, felidézésére, akit-amit közfigyelem, közmegebecsülés övez, akár helyi, akár tágasabb értelemben.

A téma (az előző feladat során gyakorolt feldolgozás munkamódszerén túl) kibővül a térszervezés, téralakítás felelősségteljes újdonságával. Mialatt a tervező megismeri a kiválasztott személyt v. eseményt, elhelyezi a világ kulturális térképén, körvonalozódik maga a műtárgy, melynek oly módon kell illeszkednie pontosan kiválasztott környezetébe, hogy megemeli, mintegy szakralizálja azt. Feltárul a városnövekedésnek a históriát érzékenyen regisztráló, sajátos természetrajza, a települések törekeny organizmusa, az egymást átható kultúrrétegek finom szövedéke, a traumák hegeivel, az agresszív beavatkozások hasadékaival együtt. A munka szakmai tanulságain túli hozadéka, hogy ráébreszti a hallgatókat a művész-tervező felelősségére, az értelmiségi-patrióta magatartás szakmán túlmutató kötelezettségeire.

A sokkolóan nehéz feladat, mely mintegy beavatási szertartása a hivatásosságnak, a hamvas ösztönösségtől való megfosztottság traumatikus élménye után olyan feladat következik, mely látszólag megszakítja a témák táguló határfokú szekvenciáját. A fókuszálás megint közeli, a vizsgálódás újra befelé irányul, az immár újraértelmezett szakma eszköztára irányába.

Ötödik feladatcsoport.

Egy olyan kifejezési eszközt emelünk ki, boncolunk rostjaira és építünk újjá, mely végigvonul a művészet és tárgytörténet teljes hosszán, mindig hozzáidomulva a látás és a láttatás szüntelenül változó formáihoz, céljaihoz. Ez a féleség az érem-érme,

plasztikai eszköze a dombormű. A kérdés, hogy ez a látszólag szűk spektrumú archaikus tárgyféleség miért és hogyan maradt meg makacsul az ember által készített, végtelen változatosságú kifejezési formák, műnemek között? Hogyan volt képes minden időben létrehozni megfelelő, életképes változatát, változó funkcióban, bűvópatakként újra és újra felbukkanva? A hipotézis a következő: a művész (alkalmazott vagy autonóm, egyremegy) az érzékszervein keresztül beérkező élményt, vagy a belső képernyőjén gomolygó látomást materializálja, leképezi, választott médiája közvetítésével kivetíti, projektálja. Ehhez a művelethez anyagokat, eszközöket, módszereket alkalmaz, melyek alkalmasak arra, hogy a befogadó - látása és tapintása közvetítésével - fölvehesse, befogadhassa a közlést.

Nos, a vizsgálat tárgya ezúttal ez a változó módszer. Megpróbáljuk megfogalmazni, képletbe foglalni az érmek, érmék domborzatának koronként változó kódját, és ezt kulcsként alkalmazni. Ha ez sikeresnek bizonyul, megkísérlünk immár saját közlendőnknek megfelelő új kódokat kidolgozni. A téma szinte tetszőleges. Kézenfekvő ön(arc)kép alkotása, minden ifjú tükörrel él, ellenőrzi, elemzi, alakítja saját imázsát, ez természetes. De bonyolultabb, egyben prózaibb feladatokat is állítunk. A forgalmi fémpénz vagy emlékpénz ilyen tárgyféleség. Az is érem, domborzattal, információval, nagyon szigorú, szabályokhoz kötött rendeltetéssel, hosszú történettel és múlttal, és még egy darabig jövővel. Sok egyéb mellett ez is valamiféle portré, egy államnak az ön-képe, olyan, amelyet számtalan példányban terjeszt. Értékhordozó funkcióján túl hívja fel a figyelmet, különbözteti meg magát. Ha hibás, ügyetlen, akkor félrevezető és igencsak kártékony. Ha viszont pontos, tiszta képletű, akkor tekintélyt, méltóságot sugároz.

Az önmagában is vaskos feladat kiegészül a meszterjegy - a nemesfém és egyéb tárgyak szignatúrájának - tervezésével. Amellett, hogy ez egy speciális dombormű, ha mégoly kicsiny és redukált formában

is, kiváló téma az emblematikus gondolkodás, a jelképzés, a hagyomány és újszerűség, az önismeret, valamint számos technikai, technológiai, kompozíciós probléma elsajátítására. Az ön-jel elhelyezése, szinte rituális beütése, megpecsételése a tárgynak, nemes gesztusa a befejezésnek. És egyúttal szimbolizálja az ifjú kolléga útjára bocsátását is, ezentúl saját védjeggyel, névjelével, önálló és büszkén vállalt új arcával a gyönyörű mesterség, a művészpálya világába.

Diploma. A tanulóévek mesterművel, annak alapos, tudományos dokumentálásával, valamint közönség előtti bemutatásával, megvédésével zárulnak. A je-löltre közösen azon vagyunk, hogy a választott téma egyaránt reprezentálja az alkotókészséget, annak különös erősségeit, adottságait, egyben meggyőzőn mindenkit arról, hogy képes lesz önálló, felelős-ségteljes tevékenységre, netán az elsajátítottak ok-tatóként való továbbadására, amennyiben terveiben szerepel a doktori képzésben való „továbbszolgálat”. Minden olyan hézagot igyekszünk közösen kitölteni, ami a korábbi évek során kimaradt, olyan lehetséges utakat felvillantani, melyet ezután önálló gondolkodóként, egyedül kell bejárni, meghódítani. Ha az eltelt évek programján feszült figyelemmel végighaladt, akkor a felmerülő kihívások legtöbbször talál támpontot, kulcsot, és nem okozhat gondot az addig nem tapasztalt feladatok megközelítésének kidolgozása és megoldása. A diploma-paletta kialakításában nem mulasztom el a szakma új, tágasabb értelmezésének folyamatos manifesztálását, annak ellenére, hogy ez konfrontációkkal jár.”¹⁶⁶

Az én öt évem:

1. szemeszter: Alapképző (Úristen hol vagyok?)
2. szemeszter: Alapképző (Kreatív lubickolás)
3. szemeszter: Monolit ékszer (Nem értettem, hogy mi a feladat - valami ujjak közé fogható izé?)
4. szemeszter: Foglалás (Acélgolyó-foglалás – meglepődtem, hogy „szabad” radírgumiból is „fura” gyűrűt készíteni)
5. szemeszter: Az otthon tárgyai (Olaj- és ecetkiöntő – beleragadtam a kísérletezésbe / tanulságos kudarc)
6. szemeszter: Díj (Nem csináltam semmi értékelhetőt, mert be voltam zsongva / felesleges kudarc)
7. szemeszter: Emlékjel (Vajda Lajos Múzeum küszöbe – áttörés, elkezdtem érteni a mestereket)
8. szemeszter: Érem (Erasmus Ösztöndíj; Berlin, UDK – újrhasználható papírpoharak, élménybomba)
9. szemeszter: Mesterjegy (Erasmus Ösztöndíj „Reloaded”: Berlin, UDK – papírmaséékszer, hazavágytam)
10. szemeszter: Diploma (Nyuszi, Róka, Krokodil, Cápa, Pingvin, Galamb, Kutya és Rinocérosz – műanyag lapból kihajtogatható „tinigyűrűk”) design!

Lipóczki Ákos: Lipi Zoo gyűrűk – műanyag, MOME diplomamunka, 2003_fotó: *Oravecz István*

7. MA

A doktori disszertáció zárófejezetében ismertetem a mestermű témaválasztását. Az írott anyagot kiegészíti a dolgozathoz csatolt CD-melléklet, mely az „öltözéket szervező ékszer” elkészülésének virtuális naplója. Háttéranyagok, gyűjtések, analógiák, fotók, rajzok, feladatértelmező prezentációk és az elkészített interjúk digitális tárháza.

Az Ékszer tegnap és ma című doktori disszertáció elméleti munkája befejezéseként összeállítottam egy olyan „ékszerfát”, amely bemutatja a különböző ékszerfunkciókat és feladatvállalási lehetőségeket, melyek kijelölik gyakorlati DLA-témám feladatát:

„Öltözéket szervező ékszerek tervezése a Je Suis Belle divattervező csoport részére.”

7. NOW

In the final chapter of my doctoral dissertation I present the design and execution related details of my final project. The written dissertation is complemented by a CD attachment, which is a virtual diary of the design process of the "apparel shaping jewellery". It contains a wide range of background material, collections, analogies, and project defining presentations.

As a conclusion to this doctoral dissertation titled "Jewellery then and now", I have created a so-called "jewellery tree" which presents the various jewellery functions and subject choice possibilities that define my personal DLA project:

"Apparel shaping jewellery for fashion designer label Je Suis Belle."

7.1 J.S.B.+L.Á.

Érdekes számomra az interjúkon keresztül átérezni a múltat, miközben én már félig beleszülettem a „jóba”. Nekem már a rendszerváltás is történelem, generációm adottságként kezeli vívmányait.

Az ezredfordulón, egy szabad demokráciában, nyitott, globalizált, kapitalista, multikulti, modern világban, határ nélküli internettársadalomban élünk. Napi 1-3 órát netezek, magyarul, angolul, németül böngészek, vagy összevissza kattintgatok a kortárs design/jewellery/ceramic/glass/fashion/architecture/foto/graphic/art nemzetközi blogokon. Naponta újabb és újabb szűretlen tárgyömeget pörgetek át, hogy ami megtetszik, behúzzam a „Food” mappámba. Évfylyamtársaim szerte a világban dolgoznak. Életük minden főbb vagy teljesen lényegtelen eseményét „live” követhetem a Facebookon, és kommentelhetem. A nagy ívű beszélgetéseket Skypon ejtjük meg, miközben persze egy másik ablakban csetelek és pizzát rendelek. Egy fapados repülőn 7000 forintért elröphenhetek látogatóba Párizsba, Londonba, Berlinbe, Milánóba. 2004. május 1-jén 00.00 órakor Magyarország hivatalosan is tagja lett az Európai Uniónak, így a kiruccanásra a személyimen kívül csak megfelelő mennyiségű eurót kell magammal vinni.

Olyan egyetemen tanulhattam, taníthatok, ahová vágytam. Nagyszerű mesterek műveltek, oktattak tárgyakat tervezni, készíteni. Ékszereket, gondolati tartalommal bíró alkotásokat, használati eszközöket, elhalványítva az ortodox határvonalakat tárgy és tárgy között. Tudok mintázni, rajzolni, kézzel, számítógéppel, síkban, térben. Ha kell, leskiccelem, ki- reszelem, ha a kell Rhino-ban, 3D-ben modellezem le a prototípust. Fürödhetek a technikai és technológiai újításokban. Ha valamiből sok darab kell, csak átküldöm neten vektorosan a lézervágónak a terítéket, aki másnap futárral visszaküldi a kész roz-

damentes alkatrészeket. Kísérletezhetünk különféle anyagokkal. A szerszámvásárlás nem probléma. Ha szükséges vehetek „sarki boltban”¹⁶⁷ egy kiló ezüstöt, 0,8 milliméteres drótnak lehúzva, vagy akár olcsón rendelhetek az interneten Idar-Obersteinből¹⁶⁸ kaboson formára¹⁶⁹ csiszolt ametisztet. Magyar és nemzetközi pályázatokon indulhatok, alapítványok segítik munkámat. Interjút adhatok tévében, írnak rólam magazinokban. Felkérik és eldönthetem, mivel min szeretnék dolgozni. Kiállíthatok európai, budapesti múzeumokban, tárgyaimat értékesíthetem designboltokban, designvásárokon, galériákban.

Az egyetemet végzett ékszertervezők, frissdiplomás hallgatók Ráday utcai fészke, a 2004-ben alapított STERLING Ékszergaléria. A fémművesség szakképzés próbaköve a galéria, hiszen az itt kiállított és eladásra kínált tárgyak mind olyan diplomás tervezők brettasztalán készültek, akik a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen tanultak. A galéria polcain kiderül, mi történik a tanítvánnyal, ha a mesterek „elengedik” a kezét. Megéli az alkotó, hogy hogyan viszonyul munkájához az értő és értetlen közönség. Látszik, hogy ki az, aki hivatásszerűen, ki az, aki csak alkalomadtán készít ékszert. Ki milyen gondolattal, anyaggal foglalkozik? Ki hogyan közlekedik a design világában? Ki talál önálló, ismerős vagy lecsengett hangot az ékszertervezésben? A galéria negyedéves csoportos kamarakiállításai lehetőséget teremtenek arra, hogy egybe láthassuk a mai magyar kortárs ékszertervezés produktumait, ami egyaránt érdekesség vásárlónak, gyűjtőnek, teoretikusnak, tanulságos szakmai fórum az alkotók, az alkotóvá válók számára. Köszönet ezért Csorna Erikának, akinek szíve csücske a galéria és minden alkotó, kinek mesterjele a Sterling ajtajára van matricázva.

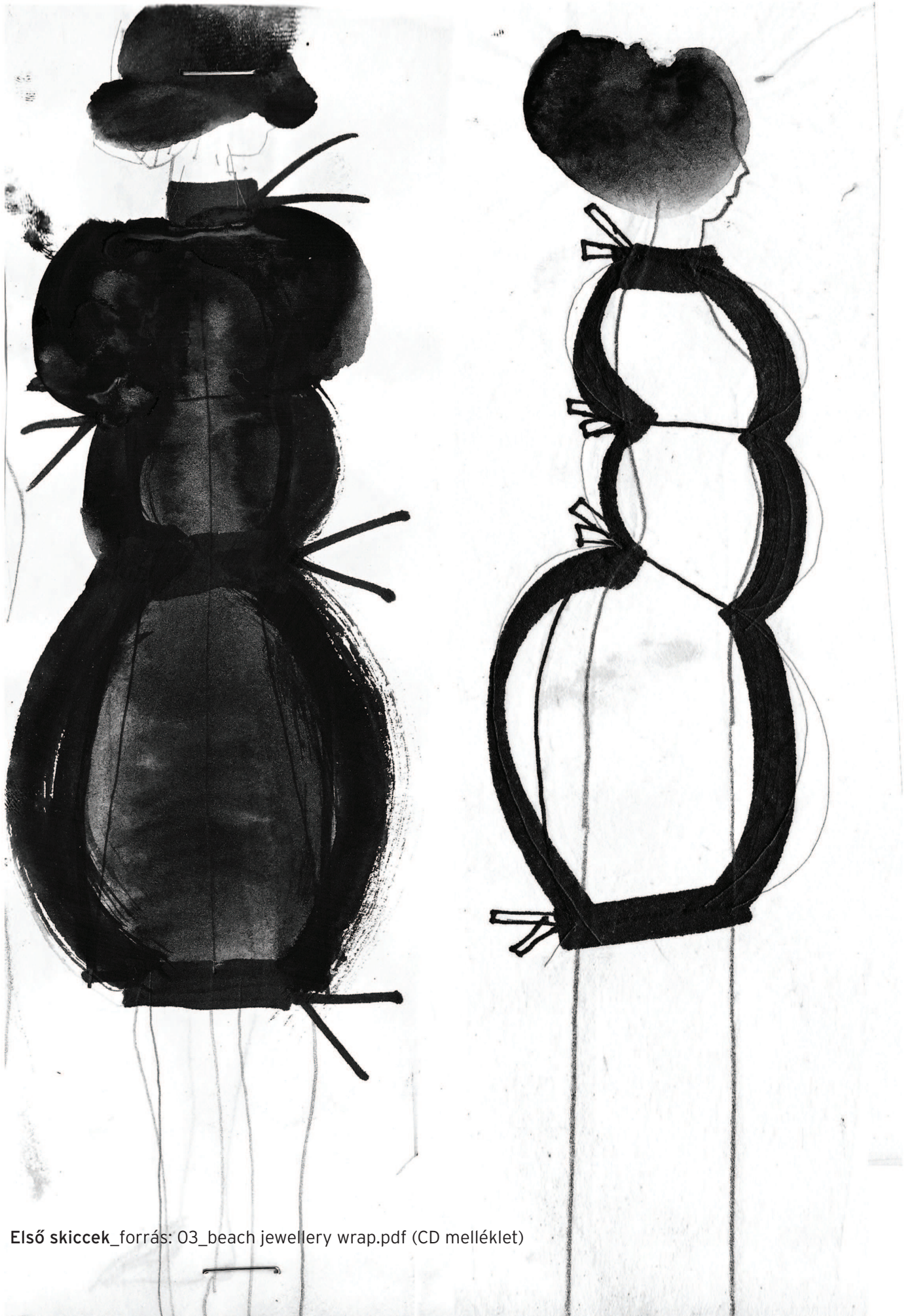
Ékszer tegnap és ma című doktori disszertáció elméleti munkája végén összeállítottam egy olyan „ékszerfát”, amely bemutatja a különböző ékszer-funkciókat és feladatvállalási lehetőségeket, melyek segítséget nyújtanak számomra gyakorlati DLA-témám kiválasztásában. A csillagot a divatékszer kategóriája mellé tettem.

A mestermunka feladata lehetőséget teremt, hogy megoldják egy olyan összetett tervezői feladatot, amelyben az ékszertervezés alkalmazott tárgytervezői műfajként designeri gondolkodásmódot, más tervezőkkel való együttműködést kíván. Az öltözékszervező ékszer, mint „kulturális szignál” jelentéstartammal bír, illetve a testtel-ruhával együtt élve meghatározott gyakorlati funkciója is van:

- Kapcsolódik kultúrához, életmódhoz, trendhez, divathoz, eseményhez, szezonhoz, kollekciónak.
- Alkalmazkodik az emberi test ergonómiájához.
- Összehangolja, rendszerbe szervezi az emberi testet-öltözéket.
- Rendez, zár, rögzít, összeakaszt, nyit, old, mobilizál, komponál, elhangol, kiemel, elrejt...
- Van igazi helye, közlendője, anyaga, tradíciója, célcsoportja, termék-karaktere, hasznossága, ami által az ékszerek tervezettség mértéke és értékelhető.

A pontos feladatot témavezetőmmel Bánfalvi Andrásal így fogalmaztuk meg:

„Öltözéket szervező ékszerek tervezése a Je Suis Belle divattervező csoport részére.”

CD MELLÉKLETEK

interviews (folder)

Az interjúk mappa tartalmazza a 30 ékszertervezővel készített beszélgetéssorozat hanganyagát és fotódokumentációját.

jewellery then and now (folder)

A mappa anyagai közt olvasható az Ékszer tegnap és ma című doktori disszertáció és annak tézisei angolul, magyarul.

lipocski akos (folder)

Ebben a mappában a portfólióm és a szakmai önéletrajzom található..

01_mmm.pdf

Maison Martin Margiela bemutatásával elemzem, hogy milyen jeleket használ egy divattervező ikon, annak érdekében, hogy kihangsúlyozza karakterét, szemléletét, jellegzetességét.

02_apparel shaping.pdf

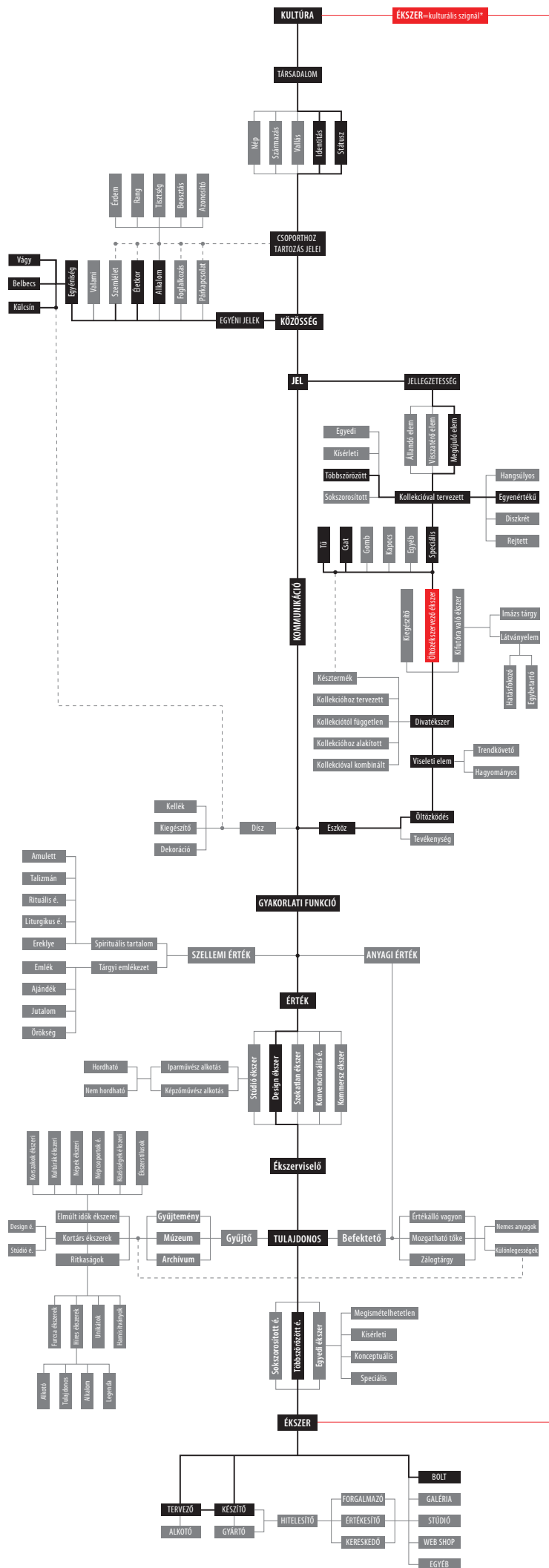
Öltözékszervezők című gyűjtésem lajstromba veszi azokat a csomópontokat, melyek tanulságos analógiák lehetnek a tervezés folyamán.

03_beach jewellery wrap.pdf

A prezentáció betekintést nyújt a divattervező csoporttal való együttműködés folyamatába, a tervezés menetébe, melynek végeredménye egy „strandékszerlepel”. Egy nyári ruha és ékszer kollekció, amit a Je Suis Belle és Lipóczki Ákos neve fémjelez.

04_my fallwinter.pdf

Az „Ősztelem” című vetítés egy hangulati inspirációs anyag, mely megelőlegezi az együttműködés folytatását, egy őszi-téli kollekció létrejöttét.

VÉGJEGYZET

- 1 Csányi Vilmos: A kommunikációs kényszer, Magyar Tudomány, 2006/4 393. o.
  - 2 Csányi Vilmos: A kommunikációs kényszer, Magyar Tudomány, 2006/4 393. o. A nyelvtudomány a társadalomtudományok tükrében
  - 3 (Cheney-Seyfarth 1990).
  - 4 Tóth Péter, A kommunikáció az evolúció perspektívájából, In Béres I. – Horányi Ö. (szerk.) Társadalmi kommunikáció. Budapest: Osiris 2001. http://www.communicatio.hu/konyvek/beres_horanyi_tarsadalmi_kommunikacio/toth_peter_a_kommunikacio_evolutioja.DOC (2008.01.01.)
  - 5 Desmond Morris: Állatlesen
  - 6 Már Darwin is rámutatott, hogy az izgalmi állapot okozta légzésváltozás lehetett a vokalizációs kommunikáció eredete.
  - 7 Részlet a dr. Csányi Vilmosmal készített beszélgetésből
  - 8 Sir Julian Sorell Huxley (1887. június 22.-1975. február 14.), angol biológus, zoológus, szakíró.
  - 9 Tóth Péter, A kommunikáció az evolúció perspektívájából, In Béres I. – Horányi Ö. (szerk.) Társadalmi kommunikáció. Budapest: Osiris 2001. http://www.communicatio.hu/konyvek/beres_horanyi_tarsadalmi_kommunikacio/toth_peter_a_kommunikacio_evolutioja.DOC (2008.01.01.)
  - 10 Desmond Morris: Emberállat
  - 11 Ezt a folyamatot Lorenz (1963) kulturális fajképződésnek nevezte.
  - 12 Egy egyed fenotípusán érthetjük teljes fizikai megjelenését, vagy egy specifikus jelleg megjelenését, úgy mint a szemszín, amely variálódik az egyedek között. A fenotípust a genotípus, vagy az egyed kromoszómáin hordozott allélek jelenléte alapján határozhatjuk meg. A fenotípus a legtöbb esetben számos géntől és a környezeti hatásoktól együttesen függ. Azonban nem minden allél jelenlétéből lehet következtetni a fenotípusra. Wikipédia
  - 13 Csányi Vilmos: Az emberi természet biológiai gyökerei (jegyzet)
  - 14 Csányi Vilmos: Az emberi természet biológiai gyökerei (jegyzet)
  - 15 Csányi Vilmos (1999): Az emberi természet. Humánétológia. Vince, Budapest
  - 16 Az emberi arc kb. százötven-kétszáz különböző üzenetet, pontosabban belső állapotot képes kifejezni. Wilson, Edward O. (1975): Sociobiology - The New Synthesis. The Belknap Press, Cambridge, 697.
  - 17 Csányi Vilmos: Az emberi természet
  - 18 A beszélt nyelvben a fonéma a hangok olyan elemi, elvont egysége, amely szavakat különböztet meg egymástól. Önálló jelentéssel nem rendelkezik, hanem jelentésmegkülönböztető szerepe van. Egy fonéma több olyan hangot képvisel, amelyek fonetikailag hasonlóak vagy fonológiai közel állnak egymás-
- hoz (e kapcsolatnak nem kell fonetikailag is nyilvánvalónak lennie; ez a fenti elméleti keret egyik gyengéje).
- 19 (Cavalli-Sforza 1992) Tóth Péter, A kommunikáció az evolúció perspektívájából, In Béres I. – Horányi Ö. (szerk.) Társadalmi kommunikáció. Budapest: Osiris 2001. http://www.communicatio.hu/konyvek/beres_horanyi_tarsadalmi_kommunikacio/toth_peter_a_kommunikacio_evolutioja.DOC (2008.01.01.)
  - 20 Pete Krisztián: Szokás (Módosította: Koltai Andrea) Kommunikációtudományi Nyitott Enciklopédia <http://ktnye.akti.hu/index.php/Szok%C3%A1s>
  - 21 Balogh Jánosné Horváth Terézia: Gyűrűk. 42. o.
  - 22 Balogh Jánosné Horváth Terézia: Gyűrűk. 43. o.
  - 23 Katona Edit: A magyar népi ékszerek funkciói
  - 24 Magyar népi ékszerek, kiállításkatalógus. 7. o.
  - 25 A fül ékszerét fülbevalónak főleg a keleti országrészekben, a Tiszántúlon nevezik, a Duna-Tisza közén és a Dunántúlon függő, míg a keleti és déli részeken fülönfüggő a neve. Az erdélyi és moldvai csángóknál a csecseré szó jelöli ezt az ékszert. A csecseré román eredetű, a magyarban 1526 óta használt szó.
  - 26 Érsekcsanádi idézet. Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX-XX. században. 44. o.
  - 27 Katona Edit: A magyar népi ékszerek funkciói
  - 28 A női parádézás kapcsán a nyakszorító érdemel külön említést. A rokokó idején a palóc lányok „fojtókat is viselnek nyakokon. Ez keskeny fekete bársony pántlika, s ezzel a' hiúbbak, hogy pirosabbak legyenek, igen megszokták nyakokat szorítani”. Szeder F. 1819: 43.o.
  - 29 Gergely Katalin: Öltözködés, viselet. 806. o.
  - 30 Kiss Lajos: Szegény emberek élete. 349. o.
  - 31 Katona Edit: A magyar népi ékszerek funkciói
  - 32 Magyar népi ékszerek, Katona Edit: Ékszerfunkciók. 30. o.
  - 33 A „jegykést” a falusi asszonyok láncon, övükre akasztva, reneszánsz kori gazdasszony módjára viselték.
  - 34 Magyar népi ékszerek, Katona Edit: Ékszerfunkciók. 30.o.
  - 35 Elgyűrűzéskor a menyasszony megbízottja ezekkel szavakkal adott kendőt: „A menyasszony ime ezen keszkenőt nyújtja, és ezzel lekötelezi magát a békességés türesre, mert ez jele, hogy a házassági sorsban előforduló hibákat ezzel fogja eltakarni. A legény megbízottja a következő szavakat fűzte a menyasszonynak adott gyűrűhöz: „Ezen gyűrű kerek. És se vége, se hossza nincs, úgy azon szeretet, amelyet most előttünk felvalottatok, legyen végnélküli.” Horváth Terézia: A jeggyűrű története dióhéjban. 73. o.
  - 36 Nemespátrói idézet: „Aki fülbevalót visel, azt mindig viseli, más ékszert – jeggyűrűt is – csak díszként. A mezei munkában minden ékszer zavar csak a fígő nem.” Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX-XX. században. 43. o.
  - 37 Magyar népi ékszerek, Katona Edit: Ékszerfunkciók. 36. o.
  - 38 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX-XX. században. 44. o.
  - 39 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX-XX. században. 43. o.
  - 40 Katona Edit: A magyar népi ékszerek funkciói / A tanulmány

- egy korábbi publikáció változata (Ékszerfunkciók. In: Balogh Jánosné Horváth Terézia – Katona Edit: Magyar népi ékszerek. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2005, 19–41).
- 41 Katona Edit: A magyar népi ékszerek funkciói / A tanulmány egy korábbi publikáció változata (Ékszerfunkciók. In: Balogh Jánosné Horváth Terézia – Katona Edit: Magyar népi ékszerek. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2005, 19–41).
- 42 Katona Edit: A magyar népi ékszerek funkciói / A tanulmány egy korábbi publikáció változata (Ékszerfunkciók. In: Balogh Jánosné Horváth Terézia – Katona Edit: Magyar népi ékszerek. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2005, 19–41).
- 43 Katona Edit: A magyar népi ékszerek funkciói / A tanulmány egy korábbi publikáció változata (Ékszerfunkciók. In: Balogh Jánosné Horváth Terézia – Katona Edit: Magyar népi ékszerek. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2005, 19–41).
- 44 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX–XX. században. 84. o.
- 45 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX–XX. században. 45. o.
- 46 Paks, Dunaszentgyörgy, Fadd környéke
- 47 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX–XX. században. 48. o.
- 48 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX–XX. században. 48. o.
- 49 A hunyor vagy hérics pálcaszerű, szárított gyökérdarabja.
- 50 Gulyás Mihály, Hajdú Mihály, Szabó Mihály: Állattartás, 249. o.
- 51 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX–XX. században. 50. o.
- 52 Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX–XX. században. 51. o.
- 53 Bogatirjov, Pjotr: Az általános funkció (a funkció struktúrájának funkciója) „A mi viseletünk”, Divatszociológia. I-II. köt. Szerk. Klaniczay Gábor, S. Nagy Katalin. Budapest, 1982, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, I. köt. 104. o. (Membrán Könyvek 8.)
- 54 Kártyázó cigányok, Laurvik János felvétele, 1940. június 2.
- 55 Klaniczay Gábor: Miért aktuális a divat? Divatszociológia. I-II. köt. Szerk. Klaniczay Gábor, S. Nagy Katalin. Budapest, 1982, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, I. köt. 10. o. /Membrán Könyvek 8./
- 56 1867-1916, Ferenc József uralkodása
- 57 Eötvös József vallásügyi miniszter 1868-as reformjai
- 58 873, Pest és Buda egyesítése
- 59 http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_tortenelem
- 60 A kazinczy, a dolmány és a mente keverékét, egy hosszabb testhez álló, kettős ujjú kabátfeleséget.
- 61 A főhercegnő ötlete nem volt új keletű. 1813-ban Marianne királyi hercegnő fordult felhívással a porosz nőkhöz, hogy aranyékszereiket adományozzák a kincstárnak, a Napóleon elleni felszabadító harcok katonai költségeinek fedezésére.
- 62 F. Dózsa Katalin: Letűnt idők, letűnt divatok, internetes portál <http://www.idg.hu/expo/divatcsarnok/divat/index.html#014>
- 63 1918. október 28–31, őszirózsás forradalom
- 64 November 13-án IV. Károly király eckartsauai nyilatkozat
- 65 1919. március 21.
- 66 http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_tortenelem
- 67 1920. március 1-jétől 1944. október 16-áig a Magyar Királyság kormányzója.
- 68 1941
- 69 Budapesten még csak fonalhiány volt, Párizsban viszont már komolyabbak voltak a gondok. A Lanvin-ház kerékpárruhát tervezett, hozzávaló nagy bevásárlótáskával, mivel szállító járműként csak a bicikli állt rendelkezésre, otthonra pedig báránybőrrel bélelt háziruhát, mert a fűtőanyag is elfogyott. A Riviérán még rosszabb volt a helyzet, a vitorlák vásznaiból varrtak ruhát, és spárgából kötötték a szandálok talpát. Angliában egy kabát-ra négy méter anyag jutott. F. Dózsa Katalin: Letűnt idők, eltűnt divatok, internetes portál <http://www.idg.hu/expo/divatcsarnok/divat/index.html#014>
- 70 Gertrud Lehnert: Divat, Budapest, 2003, Kossuth Kiadó, 144–145. o.
- 71 I. Ami a divatra hat | F. Dr. Dózsa Katalin, <http://fdk.hu/>
- 72 http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_tortenelem
- 73 A pengő aranyalapú pénz volt, átváltási kötelezettség nélkül. Az első pengők 1926. december 27-én kerültek forgalomba. Kezdetben a legnagyobb címlet a 100 pengős volt, majd az 1930-as évek végétől ismét jelentkező infláció jeleként megjelentek a nagyobb címletek is. Az infláció a háborús években egyre gyorsuló ütemre váltott, és 1945 tavaszától a világtörténelem legnagyobb mértékű értékcsökkenését produkálta. 1939. augusztus 26-tól a stabilizációig – 1946. augusztus 1-jéig – az árak Magyarországon 399 623 quadrillióra emelkedtek. 1946. július végén a forgalomban lévő bankjegyek értéke együttesen csupán 600 ezer dollárt tett ki.
- 74 1945-1989
- 75 Valuch Tibor: A lódentől a miniszoknyáig. Az öltözködés és a divat Magyarországon az 1950-es és az 1960-as években, interneten közzétett írás, <http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/evkonyv02/valuch.html#eleje>
- 76 F. Dózsa: Letűnt idők... 315-329. o. Az elit foglalkozású szakmunkások esetében „a kimenőöltözék fekete szövetöltöny volt, fehér inggel, keménygallérral, nyakkendővel, óralánccal, keménykalappal, esetleg fekete puhakalappal, fekete magas szárú cipővel”. A segédmunkások kimenője „a parasztsághoz hasonló fekete szövetöltöny volt, puha gallérú fehér inggel, nyakkendő nélkül, puhakalappal”.
- 77 Az Elzett Zár- és Lakatgyár különböző lakatok, záruk, zárbetétek gyártására szakosodott nagyvállalat volt
- 78 Sátoraljaújhelyi ruhaipari cég
- 79 „A dolgozó nőnek természetesen más ruhadarabokra van szüksége a mindennapi életben, mint a dísznőnek. A modern tervezőművésznek nem az a feladata, hogy néhány divatdámának agyaljon ki soha nem látott ruhafantáziákat, hanem hogy millió és millió nő számára tervezzen szép és praktikus ruhákat, melyek az élet, az otthon, a munka, a sport és az ünnep alkalmainál jól szolgálják a millió és millió dolgozó asszony igényeit.” 1947 végén a Magyar Divattervező Művészek Szakszervezete

divatbemutatót rendezett. Az ismertető tartalma, nyelvi fordulatai sokatmondóak. Valuch Tibor: A lódentől a miniszoknyáig. Az öltözködés és a divat Magyarországon az 1950-es és az 1960-as években, interneten közzétett írás, <http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/evkonyv02/valuch.html#eleje>

80 Egy 1962-es riport így számolt be az új szokások elterjedéséről és fogadtatásáról:

„Újdivatú ruha van rajta, a frizurája magasított, lábán túsarkú cipő. A kapuban megáll egy pillanatra, riadozva kidugja a fejét, majd gyorsan visszakapja. Zsebkendőjét kap elő a retikülből, le-törli ajkáról a rúzszt, mert ismerős jön szembe az utca túlfeléről. Mindez pedig a több mint tízezer lakosú nagyközségben, Kistelek történi, Kiss Eszter kozmetikusnő háza előtt. Péntek van, a hetivásár napja - ilyenkor sok az ismerős, és megszólják az embert a kozmetikázásért. Pedig sokan járnak ide, az udvaron biciklisor.” Nők Lapja, 1962. 8. sz.

81 Stefany Judit: Paraszti öltözködés. História, 1986. 5-6. sz.

82 Gergely: i. m. 207. o.

83 http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_történelem

84 Magyar Iparművészeti Főiskola (MIF), Magyar Iparművészeti Egyetem (MIE), Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME)

85 Deatti Stúdió Iparművészeti Tervező és Kivitelező Bt. – Miskolc

86 Filmefex Studio Budapest special effects facility

87 Wladis Műteremgaléria, Budapest

88 Sterling Ékszergaléria, Budapest

89 EFEB Felnőttoktatási Központ, Budapest

90 D24 Belsőépítész Stúdió, Budapest

91 DEFO, Design in Focus, Budapest

92 Kolbászból Kerítést Design Stúdió, Budapest

93 Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME)

94 Moholy-Nagy Művészeti Egyetem szakmai előkészítő, Budapest

95 Generátor Stúdió, nyitott kreatív műterem, Budapest

96 LIPI Design Stúdió, Budapest

97 „A mintavételi terv azokat az embereket tartalmazza, akik a kutatott téma szempontjából relevánsnak vehetőek.” Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 2000, 341. o.

98 Égi Marcell ékszertervező (Budapest, 1973–)

Tanulmányok: 1988–92: Képző és Iparművészeti Szakközépiskola, 1994–1999: Iparművészeti Egyetem, formatervező tanszék, fémműves tervező szak. 2002–2008 Goldwear Kft.-nél ékszertervező

99 Név: Egri Zoltán fémműves, ötvös (Budapest, 1960. január 19. –)

1975–78: VI. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet, ötvös-aranyműves. 1978–82: Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola esti tagozat, fémműves szak. 1981–91: Magyar Iparművészeti Főiskola Tanárképző Intézet, 1985–89: Magyar Iparművészeti Főiskola Tervezőképző Intézet, 1990–92: Magyar Iparművészeti Főiskola mesterképző. 1989: Lóránd László-díj; 1996: Ezüst Gerely III. díj; 1998: Kortárs ötvös, különdíj.

1978–96 között az Állami Pénzverő ékszermodelllezési gyárt-

mányfejlesztője, majd uo. 1992–96-ban tervezőművész. 1991-től a Magyar Iparművészeti Főiskola formatervező tanszékén tanít. 1990–93 között az OMFB ösztöndíjasaként a Halotti kultuszunk tárgyainak áttervezése c. program kidolgozója. Tevékenységi köre az alkalmazott plasztika (érem, plakett, kisplasztika, ékszer, díszmű), de készít grafikát is.

<http://www.artportal.hu/>

100 Engelsz József (Répcelak, 1928 – 2009), ötvös, szobrász.

A győri öntödében, mint mestervizsgát tett szoboröntő dolgozott. 1950-1955: Magyar Iparművészeti Főiskola ötvös szak, mestere: Borsos Miklós. 1964, 1971: Munkácsy-díj; 1969: finn Oroszlán Lovagrend I. fokozata; 1974: a torontói Iparművészeti Világkiállításán elismerő oklevélben részesült, székesfehérvári munkája 1976-ban az év legjobb köztéri alkotása címet nyerte el; 1977: érdemes művész; 1978: az erfurti nemzetközi iparművészeti tárlat fődíja. Szentendrén telepedett le feleségével, Engelszné Bokor Kornéliával, a Munkácsy-díjas ötvösművésszel. 1958-tól az Úri utcában létrehozott Ötvös Stúdiót vezette. Az ötvenes években kezdett el tanítani a Magyar Iparművészeti Főiskolán, melynek ötvös tanszékét 1973-tól nyugdíjazásáig vezette. Főiskolásként érmeivel jelentkezett kiállításokon, majd számos rézdomborítást készített. Domborításait gyakran rekeszománc díszítéssel látja el. A réz mellett, főleg ékszereinél, nemesfémeket is alkalmaz. A SOTE rektori láncát lemezdomborítással készített Semmelweis-érme díszíti. Fettich Nándorral közösen elkészítette a Bécsben őrzött ún. Nagy Károly, ill. Attila-kard aranyveretes másolatát. Művei gyakran archaizálnak, hol a görög vagy a bizánci művészet hangulatát idézik, hol a honfoglalás korának emlékeivel, illetve a magyar népművészet kifejezésvilágával állnak kapcsolatban. Bel- és kültéri épületplasztikái sajátos organikus, olykor geometrikus formákból épülnek fel.

(Matits Ferenc) <http://www.artportal.hu/>

101 Fördős László (1938 –), ötvös

102 Holló István (Budapest, 1965. június 30. –), fémműves tervező, érmész

1979–83: Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola ötvös szak, tanára: Balogh Mihály; 1985–90: Magyar Iparművészeti Főiskola fémműves szak, mesterei: Péter Vladimír és Bánfalvi András. 1991–93: Kozma Lajos kézműves iparművészeti ösztöndíj; 1991: az MNB új forgalmi pénzérme tervezésére kiírt nyilvános pályázatának I. helyezése, az MNB elnökének III. díja és különdíja; 1999: az MNB Millenniumi emlékpénz tervezésére kiírt meghívásos pályázat I. helyezése. A FISE és 1992-től a Matéria Csoport tagja. Ötvöstárgyakat, érméket, fémműves termékeket tervez és kivitelez főként nemesfémekből, gyűrűit zománcozással díszíti. <http://www.artportal.hu/>

103 Jajnesnica Róbert (Budapest, 1934. dec. 24. –), ötvös, tervezőművész

104 Jermakov Katalin (Budapest, 1969. június 11. –), ötvös, fémműves formatervező

1988–92: Magyar Iparművészeti Főiskola, fémműves-fémipari formatervező szak; 1992–94: mesterképző, mesterei: Péter Vladimír és Bánfalvi András. 1991: Rubik Alapítvány ösztöndíja, Iparművészeti Főiskola, Lahti (FIN); 1993: Lóránth László Alapít-

vány díja; 1994-97: Kozma Lajos-ösztöndíj; 1996: Szt. Eligiusz-díj, Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége; 1997: MM díja; 1999: Fiala Iparművészek Stúdiója-ösztöndíj. 1994-től a Fiala Iparművészek Stúdiója vezetőségi tagja, 1997-től a stúdió alelnöke. 1995-től az ötvös szakosztály választmányi tagja. 1997–2000 között a Nemzeti Kulturális Alapprogram Iparművészeti Kollégiumának tagja. 1994 óta tanít a Budai Rajziskolában, 1997 óta szakvezető tanár. Motívumrendszereiben a legősibb elemeket alkalmazza. Ékszersorozatai egy-egy adott témára épülnek, pl.: a XVI. századi ikergyűrűk típusára, mely egymásba fűzött formából áll, amely viselet közben egészen látszik. E hagyományos ékszertípus hatására olyan ikergyűrűket, ill. gyűrű-párokat készít, melyek valamilyen módon – közvetlenül vagy színben, formában, díszítésben – egymáshoz kapcsolódnak, jelezve ezzel viselőik összetartozását is. Az ezüst mellett gyakran alkalmaz ébenfát, egyéb nemes fákat és csontot, melyeknek egymásra helyezett rétegei, az ezekből kialakuló mintázatok, valamint különleges formáik alkotják az ékszerek díszítését. Nagyobb méretekben az épített környezetet kiegészítő tárgyak tervezésével is foglalkozik. <http://www.artportal.hu/>

105 Juhász Árpád ötvös (Trieszt, 1936 – Budapest, 1971)
1954–1959: Magyar Iparművészeti Főiskola, ötvös szak, mestere: Borsos Miklós. 1965-ben elnyerte a Budapesti Történelmi Múzeum kerámia-vasplasztika tervére kiírt pályázatot. 1966: a Nemzeti Színház pillérburkolataihoz készített pályaművét I. díjjal jutalmazták. 1967-ben ugyancsak I. díjat kapott a tatabányai párház pilléreire kiírt pályázaton. 1968-ban Munkácsy-díjjal ismerték el munkásságát. Monumentális belső téri plasztikáiban, oszlopburkolataiban egyszerű mértani formákból kiindulva, természetes szépségében meghagyva formálta a fémet. Legkedveltebb anyaga a vörösréz volt. A formálás módja geometrizáló és archaizáló hatású. Ékszereket és dísz tárgyakat is készített, amelyekben fém és bőr újszerű kombinációját teremtette meg. Ezeknek a munkáinak jellegzetessége a kör és a különböző ívelt formák használata. Függőinek, gyűrűinek gyakori anyaga a krómozott bronz. Művészetére jelentős hatást gyakorolt Henry Moore. Mestere: Borsos Miklós. <http://www.artportal.hu/>

106 Interjúorozatom különleges darabja ez, amit Kürtössy Magdával, Juhász Árpád (1936–71) özvegyével készíték. Az egyetlen olyan interjú, ahol nem a művész fogalmazza meg személyesen a gondolatait, hanem az őt legjobban ismerő társa, a felesége. Így fogalmaztam meg motivációmát: Juhász Árpád, mint egy kedves fantom fel-felbukkan beszélgetéseim során. Furcsa mód sokan fontosnak tartották, hogy megemlítsék „Fagint”, „Árpit” és munkáit. „Az ékszer '70” című kiállítás során mindig kiemelték ékszerei újszerűségét, modernségét, amit én csak akkor érthettem meg, amikor Kiss Évánál tett látogatásom során kezembe foghattam, majd a Ponton Galériában (2007) megláthattam a rajzokat, melyeken megtervezte azokat. A vázlatlapokon tökéletesen olvasható gondolatok, designerre valló tervezési szemlélet tükröződött, melyben az ékszer nem csupán dísz, hanem problémafelvetések és arra adott intelligens válaszok sora. Komponált formák, sorolható elemek, csomópontok, végződéses, melyek megtalálásához

olyan tervezésmódszertan vezetett, aminek elemzése bármilyen más tervezési feladatban hasznos lehet. A vázlatokra vett írásából kiderül, hogy tudatosan kereste azokat a részletmegoldásokat, elveket az építészetben, szobrászatban és az összes többi művészeti ágazatban, amelyek egyaránt érvényesek ékszerre, plasztikára, épületre. Ezeket az összefüggéseket csak az az ember veheti észre, aki ugyanolyan elragadtatással tud írni egy jól sikerült installációról, mint a rajta bemutatott műtárgyról.

Furcsán hatott rám a kiállítás. Egyrészt pontosan értettem Juhász Árpád munkáit, ami így több mint harminc év távlatából közös büszkeségünk lehet. Felismertem bennük a gondolatiságot, érzékelttem a folytonosságot, azt, ahogy a különböző alkotásai felismerhető egységet alkotnak és magukban rejtik a következőt. A tárgyakban éreztem önkifejezési vágy és tervezői racionalitás egészséges arányát. A munkák minősége egy olyan tervezőt sejtet, aki egy olyan belső értékrendszer, tervezői etika szerint dolgozott, melynek megismerése tanulságos és példaeértékű lehet mind nekem, mind másoknak.

Őszintén örülök, hogy Juhász Árpád munkáit, rajzait, írásait egy gondos kéz megőrizte és hogy a bennük rejlő gondolatokról egy hiteles személlyel, a feleségével beszélgethettem. (L. Á.)

107 Katona Katalin (Ráckeve, 1948 –), ötvösművész

1975-ben végez a Magyar Iparművészeti Főiskolán. Tanárai: Engelsz József, Illés Gyula. 1990 óta tagja a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének.

Díjak: 1984: Iparművészet az otthonért című pályázat, II. díj; Ezüstgerely, sportdíj pályázat, II. díj; 1996: I. Ötvös Biennálé, Ráckeve, II. díj; 2000: III. Ötvösművészeti Biennálé; Corpus Regni, Művészet Malom, Szentendre, MAOE Millenniumi Nagydíj; 2001: Ferenczy Noémi-díj. A Magyar Iparművészek és Képzőművészek Szövetsége ötvösművészeti szakosztályának a vezetője és a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének Választmányi tagja. <http://www.artportal.hu/>

108 Kecskés Orsolya ékszertervező

Végzettség: 1992–1997: Iparművészeti Egyetem, Féműves szak, 1988–92: Képző és Iparművészeti Szakközépiskola, ötvös szak

Díjak: 2000–2003 Kozma Lajos alkotói ösztöndíj, 1997: Soros Alapítvány tanulmányi ösztöndíj; Hanau, Németország, 1996: Soros Alapítvány tanulmányi ösztöndíj; Bécs

109 Ötvös, fémműves tervező

110 Koleszár Arany (Budapest, 1946. szeptember 21. –), ötvös, szobrász

1970: Magyar Iparművészeti Főiskola; mesterei: Nagy József, Engelsz József. 1992: Kaposvári Grotteszk, szövetség díja; 1995: Ferenczy-díj. Nagy szünetekkel, belső készítésre, elsősorban magának dolgozik. Első munkái rituális formájú, vasból készült ékszerek. Nagy hatással van rá a nagy kultúrák misztika- és mítoszvilága. Emlékmeket (pl.: a fasizmus leverésének 40. évfordulójára) és versekhez éremillusztrációkat (pl.: Petőfi S.: Alföld) is készít. Formavilága egyre tisztább, anyaghasználata változik. Néhány éve vörösrézlemezekből, sima felületű, üreges plasztikákat készít. Az anyag mágikus kisugárzása és a tárgyak-

ban megfogalmazott üzenet mindig fontos volt számára. <http://www.artportal.hu/>

111 Kopcsányi Ottó (Budapest, 1933. január 28. –) Ötvös 1953–58: Magyar Iparművészeti Főiskola, mesterei: Borsos Miklós, Illés Gyula. 2003: Ferenczy Noémi-díj. 1960–64 között a Magyar Iparművészeti Főiskola tanársegéde. 1969–71 között a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége ötvös szakosztályának titkára, 1974–88 között a Művészeti Alap ötvös szaklektora. 1992-től 1995-ig a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány ötvös szaktitkára. Használati tárgyakat, bronzérmeket, plasztikákat, kitüntetések tervez és kivitelez. <http://www.artportal.hu/>

112 Kótai József (Sopron, 1940. február 13. –), ötvös 1958–1963: Magyar Iparművészeti Főiskola, mesterei: Illés Gyula, Kopcsányi Ottó, Litkei József. 1976: I. Ötvös Quadriennálé díja, Miskolc; 1977: A népművészet szellemében díja, Kecskemét; 1978: II. Iparművészeti Quadriennálé díja, Erfurt; 1983: IV. Országos Éremművészeti Biennálé, Civitas Fidelissima-díj, Sopron; 1985: V. Országos Érembiennálé, Express Utazási Iroda díja, Sopron; 1987: VI. Országos Érembiennálé, a Rendezőbizottság díja, Sopron; 1993: Ferenczy Noémi-díj; 1995: MAOE Iparművészeti Tagozatának kiemelkedő művészi teljesítmény díja. A Soproni Éremművészeti Biennálén és a kecskeméti zománcművészeti alkotótelepen több alkalommal vett részt. A Magyar Ötvös szerkesztőbizottságának tagja, 1992-től a Magyar Nemzet külső munkatársa. Az Iparművészeti Vállalatnak dolgozott, majd 1975-től viaszveszejtési eljárással régi kézműves mesterekről, szentekről kisméretű ezüstfigurákat készített. A 60-as években az iparművészeti boltok számára készített falidíszeket, dobozokat, gyertyatartókat. Néhány restaurálási munka (Eszterházi-székek, Iparművészeti Múzeum, Budapest) elvégzése után a 70-es évektől foglalkozik éremkészítéssel. Alkotásait elmélyültség, aprólékoság és humor jellemzi. <http://www.artportal.hu/>

113 Lőrincz Réka, ékszertervező (Budapest, 1978. július 25. –) Művészeti tanulmányait a Budai Rajziskola Művészeti Szakközépiskolában kezdte, ahol 1999-ben szerezte meg szakvizsgáját. Ezt követően a MOME forma- és fémműves tervező, majd vizuális nevelőtanár szakára járt. 2002-ben az Erasmus-ösztöndíj segítségével Barcelonában végzett tanulmányokat. Később elnyerte a Kozma Lajos-ösztöndíjat, 2007-ben pedig a birminghami művészeti iskola workshopján vett részt. A Sterling Galériával és a Nanushkával működik együtt. 2008-ban elnyerte a Kép a képben VIVA pályázat egyik díját.

Egyszerű vonalú, főként geometrikus alapformákból kiinduló, hangsúlyos tárgyai biztos arány- és formaérzékéről, valamint jó humorról árulkodnak. A méretek és a formák kiválasztásánál túllép a hagyományos ékszerformák határain. Ékszereihez a ruhákat is maga tervezi, illetve a manökeneket is személyesen választja ki. Tárgytervezőként tudatosan küzd a minket elárasztó, rosszminőségű és rossztervezésű tárgyak ellen, melyek „használat” után a környezetet is szennyezik. Épp ezért maga is tervezett lebomló műanyagból készült tárgyakat. Diplomamunkája egy olyan divatbemutató volt, ahol a modellek átlátszó nejlonzacskókat viseltek ékszerként vagy kiegészítőként. A bemutató

végén ezeket vízzel spriccellték le, aminek következtében ezek a tárgyak megsemmisültek.

114 Lugossy Mária (Budapest, 1950. május 9. –) Ötvös, üvegtervező, szobrász

1969–1973: Magyar Iparművészeti Főiskola, ötvös tanszék; 1973–1975: Továbbképző Intézet 1993-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége érem szakosztályának vezetője 1992-ig, üveg, szobrász szakosztály, Magyar Szobrász Társaság, G. A. S. (Glass Art Society, USA) tagja. <http://www.artportal.hu/>

115 Máté János (Szabadka, 1938. április 13. –), ötvösművész 1962: Magyar Iparművészeti Főiskola, ötvös szak. 2001: Ferenczy Noémi-díj. Műveire, különösen ezüstékszereire a geometrikus rend és a kubisztikus szemlélet a jellemző. A különlegesnek számító aquamanile, a középkorban használt vízöntőedénnyel kísérletezik. <http://www.artportal.hu/>

116 Nagy József (1931. Kiskunhalas –), ötvös

117 Orlai Balázs (1972. március 13. –), designer, <http://www.kolbasz-studio.eu/index.php>

Soros Ösztöndíj, 2002

Részvétel a 4. metró engedélyezési terveinek elkészítésében, 2004

„Pont Itt Most” köztéri szoborpályázat, „Gombák a téren” projekt, 2004

Kérdezz, felelek játékok, Fővárosi Állat és Növénykert, 2003

Észak-Déli metró Arculat és információs rendszer pályázat, 2. hely (közösén Zsótér Lászlóval és Kukorelly Péterrel)

Ülőbútor terv az UNICEF magyarországi irodája számára

Design Week, WOKA Lamps, Ausztria, Bécs, 2009

Publikációk:

Kreatív energia, HVG 2004 szeptember

Metromorfózis, Oktogon, 2003 április

Ami a csövön befér!, HVG 2003 május

Megvalósult tervek:

2004 Sterling ékszergaléria belsőépítészeti tervezése (társtervezők: Ádám Krisztián, Lipóczy Ákos) 2005 Hatvan város főterén elhelyezett utcabútorok tervezése

2006 Budapesti Corvinus Egyetem közösségi bútorai (társtervező: Lipóczy Ákos)

2009 A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tájékoztató feliratrendszerének tervezése (társtervező: Lipóczy Ákos)

118 Papp László (Budapest, 1947. április 13. –), ötvös

1969–74: Magyar Iparművészeti Főiskola, mestere: Engelsz József. 1975: Nemzetközi Olimpiai Éremterv-pályázat, Montreal, Honourable Mention; 1976: a Nemzetközi Éremművészeti Szövetség XVII. budapesti kongresszusa emlékérmének tervezésére és kivitelezésére kiírt pályázat, I. díj; 1996: Ferenczy Noémi-díj. A Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány ötvöskuratóriumának – a kuratórium lemondásáig – tagja. A Szent István-évforduló alkalmából (1988) vert érem sorozatot készít, ettől kezdve első sorban éremszettel foglalkozik. Általában sajtolt, maratott emlékérmeket készít iskolák, egyetemek, városok és egyesületek, valamint bajnokságok, versenyek számára. 1990-től, a Korona Bizottság felkérésére, Péri Józseffel a Szent Koronát vizsgál-

ta. Rajzai az Élet és Irodalomban és a Mozgó Világban jelentek meg. <http://www.artportal.hu/>

119 Pölöskei József (Budapest, 1936. július 11. – 2006), ötvös 1962–1967: Magyar Iparművészeti Főiskola, mestere: Sima Sándor. 1979: Munkácsy-díj; 1980: Nívódíj. A Szovjetunióban, a Német Demokratikus Köztársaságban és Indiában járt tanulmányúton. 1969–1988 között a Magyar Iparművészet Főiskolán adjunktusként tanított. Elsősorban felkérésre, megbízásból dolgozik, részt vesz meghívásos pályázatokon és restaurálási munkákban is. Eleinte sokat kísérletezett zománcozott, színes fémnyomott kerti figurák készítésével. Leginkább melegen (kovácsolással) vagy hidegen (lemezből) megmunkált vassal dolgozik, de az alumíniumot is kedveli. Ember- és állatfigurákat, ill. szakrális tárgyakat (pl. monstrancia, oltár) egyaránt készít. Monumentálisabb munkái közé tartozik a mohácsi bronzkapu, valamint az alumínium felhasználásával készült terelőfal öntött, szerelt térplasztikája Delhiben. A fémeken kívül munkáihoz üveget, plexit, zománcot és fát is használ. 1967 óta alkotóművészként is dolgozik. 1967–1996 között az összes országos szakmai kiállításon részt vett. <http://www.artportal.hu/>

120 Péter Vladimir, ötvös, fémműves tervező (Budapest, 1947. június 28.–)

1968–1973: Magyar Iparművészeti Főiskola, ötvös szak, mestere: Engelsz József. 1973: Ezüst Világkiállítás, II. díj, Mexikóváros; 1978: Nemzetközi Képző- és Iparművészeti Quadriennálé, Erfurt, I. díj; Nemzetközi Ékszerbiennálé, Jablonec, I. díj; 1985: Ötvös- és Fémműves Quadriennálé, Miskolc, I. díj; 1986: Handwerksmesse, Ékszerkiállítás, München, a zsűri díja; 1987: Nemzetközi kályhapályázat, különdíj, London; 1989: Munkácsy-díj; 1996: érdemes művész; 1997: DLA (Doctor of Liberal Art). 1993 óta a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja; 1983 óta tanít a Magyar Iparművészet Főiskolán, 1997-től egyetemi tanár. 2001-től megbízott tanszékvezető. ~ a 70-es években egyik megteremtője annak a régi kézművesmunkát fölelevenítő, a hagyományokat gyakran erős ironiával, humorral fűszerezve felhasználó hazai iparművészeti irányzatnak, amelynek képviselői 1975-ben a Manuál csoportot megalakítják. ~ a csoport alapító tagja, szobrászi kvalitásokkal rendelkező, vérbeli ötvösmester. Tárgyaiban úgy emlékezik különböző korok, népek, kultúrák hagyatékára, mint Gulácsy a quattrocentóra: a régiek mesterségbeli tudásának szintjén szuverén, XX. századi műveket teremt. A 70-es években készíti első nagyobb díszítőszobrászi munkáját: a Hungária Kávéház bárjába 18 festett műanyagszobrot: egy századfordulós vurstli álombeli, vaskosan jóízű és szelíden szomorkás figuráit. Különös, kultikus ékszereivel megújítja a magyar ékszerművészetet. Merészen túllép a hagyományos, „nemes” ékszeranyagokon: az ezüst, a drágakövek, féldrágakövek mellett fölhasznál cserepet, üveget, csontot, bőrt, textilt, szarut, kovácsoltvasat, bármit, amit a befektetett aprólékos munkával tesz nemessé. Készít ékszert régi korok szerszámformáinak ihletésére, kiindul ősi fegyver- és hangszerformákból, remekbe formál csiszolt kövekkel, állatfejekkel, emberarcokkal ékes gyűrűplasztikákat, bőrszíjon, bonyolult textilonadékon, gyöngysorokon függő nyakláncsüngőket. Közöttük kő-, üveg-,

csontjeleket, korallgyöngysoron függő, ezüstszegecsekkel kivert elefántcsont lovackát, vízmosta kő simaságú ezüstmadarakat. Ékszereinek többsége végletekig kimunkált, abszolút forma, ahonnan már nincs több lépés, a tapintásnak, a szemnek, a léleknek egyaránt jóleső tárgy: „gondolat és munkaesszencia”. Az anyagokból a maximumot hozza ki: az ezüst nagyon ezüst, a kő, az üveg, a csont erősen, karakterisztikusan önmaga lesz, felfokozódik keze alatt. Ékszereivel párhuzamosan készít bizarr, groteszk ízekben bővelkedő egyéb ötvösműveket: diplomamunkának réz verklembert, gomboscipős, kopasz angyalt az Anna Margit–Ámos Imre Múzeum udvarára, csavart üvegoszlopot egyensúlyozó, aranycsillogású elefántokat galériacégernek, s megmintázza – remek fintorral – artista-puttóként kézen álló bronz-önmagát egy jovialis, vízköpő tengeri csuda hátán szökőkútnak. 1994 óta az általa alapított Wladis ékszermanufaktúra számára kisszériás ékszereket tervez. (Kernács Gabriella) <http://www.artportal.hu/>

121 Preininger Adolf (Szentgotthárd, 1927. május 29. –), ötvös, művészeti pedagógus 1953: Magyar Iparművészeti Főiskola; 1965: Magyar Képzőművészeti Főiskola, mesterei: Borsos Miklós, Dózsa-Farkas András. Tevékenységének középpontjában a művészeti nevelés állt, hiszen 1954-től nyugdíjazásáig a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnázium tanáraként, majd az ötvös szakosztály vezetőjeként ötvösgenerációk sora került ki a kezei alól. Az ötvösség csaknem minden ágában dolgozott. <http://www.artportal.hu/>

122 Sáray Ákos (Tokaj, 1965. június 3. –), fémműves tervező, formatervező

1984–85: Rózsa R. Szakmunkásképző Intézet, Budapest, ötvös szak; 1988–92: Magyar Iparművészeti Főiskola, Tervezőképző Intézet, fémműves-formatervező szak, mesterei: Péter Vladimir, Bánfalvi András; 1993–95: Magyar Iparművészeti Főiskola, Mesterképző Intézet 1996–98: Moholy-Nagy László formatervezői ösztöndíj; 2000: Soros-ösztöndíj. 1995-től önálló tervezőművészként dolgozik. Ékszerek, használati tárgyak, kisplasztikák tervezésével és készítésével foglalkozik. Tervez sorozatgyártású használati tárgyakat is, valamint illusztrációkat készít. A Moholy-Nagy formatervezői ösztöndíj keretében köztéri játszószerkeket tervezett. <http://www.artportal.hu/>

123 Soltész György (Parádfürdő, 1939. február 25. – 2006), ötvös, formatervező

1964: Magyar Iparművészeti Főiskola, mesterei: Borsos Miklós, Nagy József. 1978: SZOT-díj; 2004: Ferenczy Noémi-díj. A 60-as években figurális, murális műveket, kisplasztikákat és ékszereket készített, majd az ipari forma felé fordult és használati tárgyakat (pl.: asztali és álló sokszorosítható hamutartók, 1970) edényeket kezdett tervezni. 1972-től elsősorban tárgytervezéssel foglalkozik, részt vesz a házgyári konyhaprogram tervezői csoportjában. 1973-tól hosszabb ideig a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége ötvös szakosztályának a titkára. A Formatervezési Tájékoztató Központ alapító tagja, 1986-ig a fémszekció vezetője. 1985–90 között a Magyar Iparművészeti Főiskola formatervező szakán, ill. a Mesterképző Intézetben tanított. A 90-es években információs rendszerek,

cégerek, portálok tervezésével és kivitelezésével foglalkozott, ill. kisplasztikákat alkotott. <http://www.artportal.hu/>

124 Stomfai Krisztina (Budapest, 1967. november 19. –), ötvös
1987–92: Magyar Iparművészeti Főiskola, fémműves szak, majd
1992–94: Magyar Iparművészeti Főiskola, Mesterképző Intézet, mesterei: Bánfalvi András, Péter Vladimír. 1993–96: Kozma Lajos kézműves iparművész ösztöndíj; 1996: Ötvösművészeti Biennálé, Ráckeve, Szent Eligiusz-díj; 1996: Ezüstgerely '96; 1997: Ezüstsarkantyú, Legnica [PL] 1999: Moholy-Nagy László ipari formatervezői ösztöndíj. 1990-től tagja a Matéria-csoportnak. Egyedi ékszereket, főképp gyűrűket tervez. Munkáiban sokféle anyagot – pl.: nemesfémeket, porcelánt, karneolt – kombinál. Kedvelt és jellemző technikája a niello. Kisbronzokat, plaketteket, érmekeket is tervez. <http://www.artportal.hu/>

125 Suszter István (1953 –), ötvös
1953-ban született Budapesten. 1980 óta tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének és a Képző- és Iparművészek Szövetségének. Ékszereket, világítótesteket, plasztikákat, cégfeliratokat, finommechanikai alkatrészeket tervez és készíti. Megrendelői közé nagyvállalatok, bankok, múzeumok valamint magánszemélyek tartoznak.

126 Tóth Zoltán (1973 –), ékszertervező
A Képző és Iparművészeti Szakközépiskola elvégzése után a Magyar Iparművészeti Egyetemen diplomázott 1998-ben fémműves szakon. 1998 óta tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének és a Fiatal Iparművészek Stúdiója Egyesületének. 2003-ban elnyerte a Kozma Lajos kézműves iparművészeti ösztöndíját. Válogatott kiállításai: 1999 FISE Kiállítás Kuopio, Finnország; 2001 Ékszer Fiatal magyar ékszertervezők kiállítása, Dorottya Galéria, Budapest; 2002 FISE Kiállítás Magyar Intézet, Berlin; 2006 Inhorgenta, München; 2006 Kozma-ösztöndíjasok kiállítása, Iparművészeti Múzeum, Budapest.
www.tothzoltan.com

127 Varga Miklós ötvösművész közel 40 éve tervez egyedülálló ékszereket, ezüsből, aranyból, platinából, drágakövekből és tahiiti gyöngyből.
A manufaktúrában előállított összes darab kézi munkával készül. A különleges „pókháló technikával szőtt” mesterműveket nemzetközi szabadalom védi.

Ezekkel az ékszerkülönlegességekkel a művész számos díjat nyert nemzetközi kiállításokon és így válhatott több királyi család beszállítójává. Szalonja a belvárosban, a Váci utcából nyíló Haris köz 6. szám alatt található.

128 Bánfalvi András (Jászberény, 1948. november 4.-), designer, ékszertervező
1968-73: Magyar Iparművészeti Főiskola. 1973 óta önálló tervező, 1981-től több hazai és nemzetközi válogatott kiállítás résztvevője. 1998-ban elnyerte a Soros Alapítvány Képzőművészeti Díját, 2001-ben Ékszerdoboz (Jewelry Box) c. alkotása Szép Magyar Könyv-díjban részesült. Művei megtalálhatóak az Iparművészeti Múzeumban (Budapest) és a Die Alice and Louis Koch Sammlung-ban. 2003-ban DLA címet, 2009-ben Ferenczy Noémi-díjat kapott.
Publikációk:

Bánfalvi András: Ékszerdoboz - Jewellery Box, magánkiadás, Budapest, 2000 p.

dokumentum típusa: Könyv/Monográfia

nyelv: Magyar és angol

Bánfalvi András: Ezüstös üzenetek, Átrium folyóirat - 1997/6., pp. 71-72

dokumentum típusa: Folyóiratcikk/Szakkikk

nyelv: magyar

Kiállítások:

2000 „Bánfalvi: Ékszerdoboz / Jewelry Box” Tölgyfa Galéria, Budapest

2003 DLA kiállítás, Magyar Iparművészeti Egyetem, Budapest

2009 Állami kitüntettek kiállítása, Olof Palme Ház

129 Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 2000, 370. o.

130 Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 2000, 370. o.

131 Az MP3 (vagy pontosabban MPEG-1/2 Audio Layer 3) egy hangtömörítési algoritmus, mely alkalmas a hangok visszaadásához szükséges adat nagymértékű lecsökkentésére miközben igyekszik hűen visszaadni az eredeti hangzást a hallgató számára. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Mp3>

132 Török Judit: Kulturális szignál, Kommunikációtudományi Nyitott Enciklopédia, Wiki

133 Hincz Gyula (Budapest, 1904. május 17. – Budapest, 1986. január 26.) Festő, grafikus. 1922 és 1929 között Rudnay Gyula és Vaszary János tanítványa volt a Képzőművészeti Főiskolán. Tanulmányi úton járt 1926-ban Párizsban, ahol Paul Gauguin s Pablo Picasso műveit tanulmányozta, s megismerte André Breton Szürrealizmus kiáltvány c. manifesztumát. 1928-as berlini tanulmányútján kapcsolatba került a Der Sturm körül csoportosuló expresszionista képzőművészekkel, de a Der Sturm valamennyi modern művészeti irányzat (kubizmus, konstruktivizmus, futurizmus, dadaizmus) gyűjtőmedencéje volt. Hincz ismeretséget kötött a Der Sturm főszervezőjével, Herwarth Waldennel, aki a következő évben, Moholy-Nagy Lászlóval közösen kiállította műveit a Sturm Galériában. Itthon Kernstok Károly, Galimberti Sándor és Kmetty János festészete állt hozzá közel, 1928-ban az UME, 1929-ben a KUT tagja lett, velük állított ki a Tamás Galériában és az Ernst Múzeumban. Az 1940-es évek elején komor balatoni tájképeket festett, de 1943-ban Erdélybe utazott, az ottani táj és folklór hatása alatt művészete újra derűsre változott.

1946 és 1949 között az Iparművészeti Főiskola tanára, majd 1958–1963 között igazgatója volt. 1950–1963-ig tanított a Képzőművészeti Főiskolán is. Nemcsak festményeket és rézkarcolatokat, hanem könyvillusztrációkat, szobrokat, murális alkotásokat, köztük üvegmozaikokat, kerámiát, gobelint is készített. A Képzőművészeti Főiskolán számos jeles tanítvány került ki keze alól, köztük Meggyes László festőművész, Gácsi Mihály grafikusművész, Kass János grafikus- és szobrászművész, Reich Károly grafikusművész, Gyémánt László festőművész.

http://hu.wikipedia.org/wiki/Hincz_Gyula

134 Megyeri Barna (Nagyvárad 1920. július 12. – Budapest, 1966.

március 14.) Szobrász.

135 Borsos Miklós (Nagyszeben, 1906. augusztus 13. – Budapest, 1990. január 27.) Szobrász, grafikus, éremművész. A család 1922-ben költözött Győrbe, ahol a helybeli festőktől tanult. Gimnáziumi tanulmányait félbeszakítva apja műhelyében lett aranyműves. 1940-ig vésnöki munkából élt. 1925-ben kiállítja rajzait, 1927-től rézkarcokat is készített. Festőnek készült. 1928–1929-ben bejárja Olaszországot és Dél-Franciaországot, közben rövid ideig a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Glatz Oszkár tanítványa volt.

1931-től szobrokat is készített. Először kalapált és hajlított rézlemezről, 1932-től fából, 1933-tól kőből is. 1934-ben végleg felhagyott a festéssel. 1938-ban nagy utazást tett Erdélyben. 1943-tól a nyarakat a Balaton melletti Tihanyban töltötte, ez a táj lett művészetének fő ihletője. A háború után Budapestre költözött. Az 1940-es évektől jelentős illusztrátor, 1947-től készített érmeket. 1946–1960: a Magyar Iparművészeti Főiskola, 1981–1986 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola tanára. 1959-től többször járt Olaszországban. 1963-ban Londonba utazott, ahol megismerkedett Henry Moore-ral. 1964-ben Görögországban járt. 1973-ban súlyos szív műtéten esett át, a kőfaragásról le kellett mondania. 1979-ben Győrött Borsos Múzeum nyílt. 1941–1949: tagja a Képzőművészek Új Társaságának és 1945–1949: a Szinyei Társaságnak. 1954: Munkácsy-díj; 1957: Kossuth-díj; 1959: Premio Carrara; 1967: érdemes művész; 1969: I. Országos Képzőművészeti Biennálé, Pécs város nagydíja; 1972: kiváló művész; 1977: I. Országos Éremművészeti Biennálé, Ferenczy Béni-díj.

Korai művei között vannak drámai hangvételű, az expresszionizmussal rokon alkotások (Siratóasszonyok, 1939), de művészetét inkább a lírai hang vagy a finom melankólia jellemzi (Merengő). Fő művei az európai szobrászati hagyománynak az Arp, Brâncuși nevével jelzett irányához tartoznak. Ezt egyesíti azzal a „pannon szellemmel”, amelynek forrása a dunántúli táj (az egykori római Pannonia provincia) és annak kulturális tradíciója. Különleges márványokból készült, nagyon érzéketesen megmunkált szobrai a mítosz és a történelem olvad egységbe a végletesen leegyszerűsített természeti formákkal (Orfeusz, 1963; Sibilla Pannonica, 1963; Ifjú párka, 1964). Vonzódását az irodalomhoz nemcsak nagyszámú illusztrációja bizonyítja, hanem olyan szobrai is, mint a Godot-ra várva, (1963) vagy; Lampedusa novellájának ihletésére készült Lighea címet viselő variációk (1964, 1965, 1967). Fő művei közé tartoznak a magyar irodalom és művészet legkiválóbbjairól készített portréi (Egry József, 1951; Szabó Lőrinc, 1961; Kassák Lajos, 1964), valamint azok a Fejek, amelyek nem portrék, hanem lelkiállapotok vagy hangulatok kifejezői (Mosoly, 1933; Csillagnézó, 1962). Több száz érmet és plakettet készített, közülük különösen érdekes az a mediterrán légkört és életörömet megjelenítő sorozat, amelyet mintázással és apró kavicsok, kagylók, levelek lenyomataival formált (Tavaszi I. –V., 1958).

(Nagy Ildikó + kieg. Kövy Gyula), www.artportal.hu

136 Kopcsányi Ottó visszaemlékezése alapján

137 Soltész György visszaemlékezése alapján

138 Simonffy Szilvia: Kállai Ernő művészettörténeti ösztöndíj

2005. évi beszámolója

<http://www.lektoratus.hu/osztondijak/simonffy05.html>

139 Az 1952-ben alakult Képzőművészeti Alap az Irodalmi és Zenei Alappal egyesült. 1968-tól a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja (MNMA) lett a neve, röviden a Népköztársaság Művészeti Alapjának, vagy egyszerűen Művészeti Alapnak nevezték.

140 A Képcsarnok Vállalat 60 éve alakult, melynek jogutódja a Képcsarnok Kft. Jelenleg a tulajdonos a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány.

Hány és hány vita folyt már arról, miként egyeztethető össze a művészet és piac fogalma, főleg a mindennapok gyakorlatában, amikor alkotók és műélvezők között kell megteremteni a kapcsolatot úgy, hogy az egyszersmind jövedelmező is legyen.

A Képcsarnok immár hatvan éve van jelen a hazai műkereskedelemben s jelenleg korlátozott felelősségű társaságként ennek a kapcsolatnak a megteremtésén munkálkodik.

Partnereiként tartja számon a művészeket, akiket új és új alkotások létrehozására ösztönöz, hogy elterjeszthesse azokat egész Magyarországon és a világban. Partnereiként fordul a művészetszerető emberekhez, akik számára a kortárs képző- és iparművészet teljes kínálatát nyújtja s partnerekként kezelve üzletfeleit, arra inti, hogy maguk is igyekezzenek művészet és piac emberléptékű, teljesítményorientált, ugyanakkor jövőbelátó viszonyának ápolásán.

Erre szolgál ez a honlap is, abban bízva hogy még több emberhez viszi el a magyar kortárs vizuális kultúra értékeit - az alkotók hasznára és a művészet terjedésére.

141 P. Brestyánszky Ilona: Fémplasztika kiállítás, Művészet folyóirat, 1967, 15. o

142 Pál Endre: Ötvösség - fémplasztika, Művészet folyóirat, 1967, 12. o

143 A képzőművészet és iparművészet területén alkotók számára a „munkaelosztó bizottság” határozta meg, hogy ki milyen megrendelést kaphat. A törvény által szigorúan meghatározott zsűrizés kényszere segítette, hogy látszólag a művészeti színvonal megtartása érdekében végzett munka során, leginkább ideológiai kérdéseket szem előtt tartva válogassák ki a műveket. A művészet különböző ágait, mint a politikai propaganda eszközt igyekeztek irányítani, felhasználni. Tiltott, Túrt, Támogatott azaz a „Három T” a kommunista kultúrpolitika „terméke” volt.

A mű és alkotója elválaszthatatlan, tehát a művészek, akik a politikailag nemkívánatos „imperialista” művészeti stílusokhoz kapcsolódó műveket hoztak létre, legyenek azok képzőművészek, iparművészek, zenészek, előadók, írók, költők, maguk is nemkívánatosak lettek. Ők kerültek a le nem írt, de a politikai bürokrácia jól működő gépezetében ismert Tiltott kategóriába.

A politikailag megbízható, a rendszert kritika nélkül kiszolgáló alkotók jelentették az ellenpólust, akik az állami kitüntetések és elismerések mellett, a többség számára elérhetetlen, esetenként rendkívül kiemelkedő anyagi elismerésben részesültek. Ők alkották a Támogatott művészek csoportját, számtalan megrendelést kaptak, alkotásaikat rendszeresen az állampárt mecénatúrájának köszönhetően bemutathatták külföldön, a

„nyugati” országokban is. Mint szakértők meghatározták, hogy ki milyen megrendelést kaphat, nyilvánosság elé kerülhet-e művészete.

A két szélső pont között helyezkedtek el a Türt kategóriába tartozó alkotók. Sokan a Türt és Tiltott besorolás között „ingázta”, természetesen nem saját belátásuk, hanem a hatalom kénye-kedve szerint. Itt az átmenet megvolt, de ebből a helyzetből a támogatott körbe bekerülni csak kivételes esetben lehetett. Három T „kifinomult” változata a köztudatban Aczél György nevéhez kapcsolódik, aki személyes kapcsolatot tartott a jelentősebb, vagy számára fontosnak ítélt kortárs alkotókkal, tudósokkal, vezető értelmiségiekkel. A fenyegetés és jutalmazás ősi eszközével irányította a kultúra területét.”

144 A murális művészeti alkotásokat közvetlenül falra, mennyezetre, vagy más, állandó felületre hozzák létre. A szűkebb értelemben vett muráliák közé a festett képek tartoznak, mint a freskó, szekko és a szgrafitto (ez lehet egyszerű vagy többszintű - festett, karcolt), de ide érthetjük a falat díszítő egyéb technikákat is, például kerámia, mozaik, stukkó, stuccolustro, dekoratív téglafalak, illetve a marouflage. Határesetként a graffitó, a stencilés és az óriásposzter is ide sorolható. <http://hu.wikipedia.org>

145 Ez a mai napig érvényben van. Ezért kell sorba állnom a pénzverde boltjában, hogy anyagot igényeljek, majd miután megvettem, tárgyat készítettem belőle, beütöttem a mesterjeletemet, vissza kell mennem, be kell adnom az ékszert, hogy azt lemérjék, majd hitelesítsék, máskülönben megbüntetik a galériatulajdonost, aki boltjában értékesíti az ékszert. Ez a teljesen felesleges metódus kicsúcsosodása, a Nemesfémvizsgáló és Hitelesítő Hatóság 2006-tól megszabja névjelem alakját, méretét és egységesíti tartalmát, arra hivatkozva, hogy így tudja kezelni az adatokat, azonosítani az alkotókat. Természetesen a beütök elkészítését a saját hatáskörük alá vonták.

146 Muharos Lajos (Balassagyarmat, 1941. április 13. -), ötvös 1965: Magyar Iparművészeti Főiskola (ötvös szak). Mesterei: Kopcsányi Ottó és Nagy József. 1973: Munkácsy-díj; 1974: Erfurt (NDK), I. Nemzetközi Iparművészeti Quadriennálé, II. díj. 1971-ig évfolyamtársával, a keramikus Thury Leventével dolgozott közös műhelyben. Korai művei közül mindenekelőtt vörösréz lemezdomborításaival és öntéssel készült középkori hangulatú bronz tárgyaival aratott sikereket. Az utóbbiak domború felületeit gyakran díszítette limoges-i beágyazott zománccal. Életművének kiemelkedő területe az ékszerkészítés. Elsősorban a 80-as évek második felétől kezdve alkot ezüstékszereket, melyeken tudatosan vállalja fel a hagyományok megőrzését, folytatását, tradicionális eszközök és anyagok segítségével, de egyben újító módon. Különösen egyediek a bibliai történeteket nemes humorral bemutató kollektív darabjai, melyekben kiemelt szerepet kapnak a saját maga által csiszolt, faragott drágakövek. Kiemelendők még ezüstből készült, liturgikus célokat szolgáló kelyhei.

Mesterei: Kopcsányi Ottó, Nagy József.
<http://www.artportal.hu/>

147 Percz János (Budapest, 1920. augusztus 12.-Budapest,

2000. június 23.), fémműves, ötvös

1940–1946: Magyar Képzőművészeti Főiskola, festő szak, majd grafika szak; rajztanári diploma, mesterei: Varga Nándor Lajos, Bory Jenő, Sidló Ferenc, Kisfaludi Strobl Zsigmond. 1961: Munkácsy-díj. A Német Demokratikus Köztársaságban, Olaszországban és Ausztriában járt tanulmányúton. A II. világháború idején rövid ideig katonáskodva Nyugatra került, ahonnan 1945 őszén tért haza. Előbb a főiskolán befejezte tanulmányait, majd 1948-ig ugyanitt az ábrázoló geometriai tanszéket vezető Krocsák Emil, ill. a mozaikot oktató Fónyi Géza tanársegédje volt. Művészi pályáját grafikusként kezdte, a korai évekből több fametszete ismert. 1949-ben a Magyar Grafikusok Egyesületének tagja lett. 1948-1960 között ipariskolai rajztanárként kezdett fémtárgyakat készíteni. 1957–1960 között hét iparművészeti pályázaton vett részt, hat I., négy II., hat III. és egy IV. díjat nyert. Sikerei hatására 1960-ban szabadfoglalkozású iparművészként önállósította magát; 1958-tól ösztöndíjban részesült. A magyar ötvösművészet és fémművéség egyik megújítója: számtalán kitalálta a fémművéség formavilágát és méretbeli határait, művészete sok tekintetben a szobrászattal rokon. Művei – ékszerek, vázák, tálak, gyertya- és hamutartók, maszkok, kispasztikának is felfogható figurális ábrázolások, fali applikációk, térelválasztó rácsok stb. – felszabadult fantáziáról, érett formakészségről tanúskodnak. Járatos volt a tűzzománc, különösen a rekeszzománc alkalmazásában; épületdíszítő vörös- és sárgaréz lemezdomborításai, kovácsoltvas kompozíciói monumentalitás iránti érzékéről vallanak. Érmei, plakettjei (Balaton-sorozat, Ady-sorozat stb.) is a műfaj legjobbjai közé tartoznak. Művészetére a primitív népek plasztikája és a gyermekrajzok naiv világa gyakorolt hatást, jellemzője a játékoság; munkássága e tekintetben élesen elüt a kortárs nagymesterekétől. Eleinte a rézlemez, később a vas lett művészetének alapanyaga; újdonságnak számítanak huzalkompozíciói és borzolt felületű kazánlemezről készült, a szobrászathoz leginkább közelítő állat- és emberábrázolásai. A rajzhoz élete végéig hű maradt: szabadkézi vázlatai, grafikai szerves alkotórészei művészetének. Külföldön – kollektív tárlatok keretében – Brüsszelben, Moszkvában, Prágában, Stockholmban, Oslóban, Torinóban és Helsinkiben mutatták be műveit.

Mesterei: Varga Nándor Lajos, Bory Jenő, Sidló Ferenc, Kisfaludi Strobl Zsigmond.

<http://www.artportal.hu/>

148 Péri József (Budapest, 1933. január 1.-Budapest, 2003. február 13.), ötvös

1951-1956: Magyar Iparművészeti Főiskola, mesterei: Borsos Miklós, Major István, Schey Ferenc, László Gyula. 1970: Munkácsy-díj; 1986: Vörös Oroszlán Rend parancsnoki kereszt; 1994: Magyar Köztársaság Érdemrend tisztikereszt; 1996: Szent Elígyusz-díj. 1999-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Ékszerművészséggel foglalkozik. Leginkább olyan régi, elfelejtett technikák inspirálják, mint a viaszöntés, a niello és különféle zománctechnikák. Az 1968-ban alakult Prizma 13 csoport alapító tagja, a csoport minden kiállításán részt vesz. A Koronabizottság felkérésére 1989-től Papp Lászlóval együtt a Szent Koronát vizsgálja. 1954-

től valamennyi hazai, 1957-től a jelentősebb külföldi magyar kiállításokon részt vesz.

Mesterei: Borsos Miklós, Major István, Schey Ferenc, László Gyula.

<http://www.artportal.hu/>

149 P. Brestyánszky Ilona: A modern ékszer paradoxona, Művészet folyóirat, 1970, 18. o.

150 1950-ben jött létre Óra- és Ékszerkereskedelmi Vállalat

151 „Vargánya” lámpák 1966

152 Részlet Soltész György fémműves tervezővel készített interjúból, Zsámbék, 2004. 05. 10.

153 KRITIKA – 2008. november / Vadas József / Mindennapi dizájn / Egy 68-as bútor

154 dr. Pogány Frigyes (Budapest, 1908. szeptember 9.-Budapest, 1976. december 15.) magyar építész, művészettörténész, a művészettörténeti tudományok doktora, főiskolai és egyetemi tanár, urbanista, esztéta, díszlettervező; műemlék-topográfus, a budapesti műemlékvédelem és műemlék-nyilvántartás egyik megszervezője; a Magyar Építőművészek Szövetsége és a Union Internationale des Architectes elnöke, az Iparművészeti Főiskola igazgatója Ybl- és állami díjas. Iskoláit Budapesten végezte, 1933-ban szerzett építészmérnöki oklevelet a budapesti Műegyetemen. 1933 és 1935 között díszlettervezőként, majd Szabó Márton építész irodájában dolgozott. Ybl-díjjal (1954) és Állami Díjjal (1966) is kitüntették.

155 1954 őszén

156 http://www.mome.hu/a_mome_tortenete.html

157 Péter Vladimir könyve / Tanítás fejezet – The book of Péter Vladimir, Budapest, Terc, 2007

158 dr. Pogány Frigyes rektor írta az 1971-ben megjelent Ezüst-könyv képes katalógus bevezetőjében

159 Részlet Engelsz József ötvösművésszel készített interjúból, Budapest, 2004. 04. 29

160 Tar István szobrász (Újpest, 1910. augusztus 24.-Budapest, 1971. október 3.) 1932–1940: Magyar Képzőművészeti Főiskola, mestere Bory Jenő. 1941–1942: római ösztöndíj; 1950, 1958: Munkácsy-díj; 1958: Brüsszeli Világkiállítás bronzérme; 1968: érdemes művész, 1969: Szakszervezetek Országos Tanácsa-díj és a Művelődésügyi Minisztérium nívódíja; 1970: Főváros Pro Arte érme. 1948-ban európai tanulmányúton járt. Katonai szolgálat, hadifogság után aktívan bekapcsolódott a művészeti életbe. Egyik szervezője volt az 1949-es Közösségi művészet felé c. kiállításnak. Az MKSZ egyik alapítója, 1952–1964 között titkára és egyben a szobrász szakosztály titkára 1956-ig, a szövetség választmányi elnökségének tagja 1954-től. A Művészeti Alap elnöke, majd vezetőségi tag 1957–1968 között. 1965–1969 között a Magyar Iparművészeti Főiskola ötvös szakának tanszékvezető tanára. 1967-től a Kilencek csoport tagja. A főiskola előtt jogi tanulmányokat folytatott. 1937-től kiállító művész. Korai műveinél mesterének klasszicizáló stílusát követte, de hamar rátalált expresszív realista egyéni hangjára. Legfőbb szobrászi problémája maga az emberi alak. Realizmusa belső meggyőződéséből fakadt, az élet egész drámája, lírája, minden öröme és szenvedése az ember robusztus, tömör vagy nyúlánk, karcsú,

részletformákat elhagyó figurájában sűrűsödött. Műveit – az 50-es évek klasszicizáló realizmusa kivételével - dinamikus, expresszív formálás jellemzi. Munkái zömében szakított az emberi alakra általában jellemző arány- és tömegrendszerrel, a szimmetriával. Formanyelvére jellemző, hogy egymással ellentétbe állított formák, tömegek élénk ritmusára, figuráinak dinamikus sziluett hatására épített és nem az arckifejezésre. Művein szenvedélyesen kereste a mozgást és a belső feszültség szobrászi kifejezésének eszközeit. Vallotta, hogy a szobrászatnak az adott korról és az építészettel összhangban kell fejlődnie, s e gondolat jegyében egész pályafutása során kereste a találkozási lehetőséget az épített környezettel. Kevés kisplasztikát készített, igazi területe a monumentális plasztika, mintegy 50 szobra áll köztelen. Egyik leglendületesebb, expresszív erejű alkotása a kispesti Felszabadulási emlékmű, míg egyéni stílusát leginkább a pest-erzsébeti Tánc reprezentálja. Életében felállított utolsó művét (Március 15. téri Cohors, 1971) expresszív formák jellemzik, de az emberi alak szinte teljesen felbomlik, új lehetőséget vetve fel szobrászatában.

Mestere: Bory Jenő.

161 1965–1969

162 Gergely István belsőépítész (Budapest, 1930. május 21.-)

1949–1953: Magyar Iparművészeti Főiskola, mestere: Kaesz Gyula. 1964: Munkácsy-díj, 1980: érdemes művész. Pályája elején a KÖZÉPTERV munkatársaként kereskedelmi és idegenforgalmi létesítményeket tervezett, 1962-től a Kereskedelmi Kamara, majd a Hungexpo alkalmazottjaként a magyar állam hivatalos külföldi kiállításainak főépítészé. Munkáiban a vizuális információ és kommunikáció legkorszerűbb módszereivel közvetítette Magyarország – mindenekelőtt kultúrája – nemzetközi rangú értékeit. 1982–1992 között az Iparművészeti Főiskola rektora. Az intézményben jelentős reformot vezetett be: a modernizáció gazdasági-társadalmi igényeihez igazította a képzés tartalmát és az iskola szervezeti rendjét. Számos cikket, tanulmányt publikált a környezet- és tárgykultúráról. Fontosabb könyvei: Mai lakás, mai ízlés (1961), A kiállítás művészete (1979), A helyek világa – a világ helyei (1983).

2007-ben a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME) Moholy-díját vehette át.

Mestere: Kaesz Gyula.

163 www.mome.hu

164 www.artportal.hu

165 Péter Vladimir könyve / Tanítás fejezet – The book of Péter Vladimir, Budapest, Terc, 2007

166 Péter Vladimir könyve / Tanterv fejezet – The book of Péter Vladimir, Budapest, Terc, 2007

167 Magyar Állami Pénzverde boltja

168 Németországban ebben a városban kerül évente megrendezésre a Német Gyémánt- és Drágakőbörze.

169 Félkerek kőcsiszolás

IRODALOMJEGYZÉK

- Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris, 1997
- Angi István: Értéktől jelentésig. Kolozsvár, Pro Philosophia, 2004
- Attenborough, David: Élet a földön. Budapest, Park Kiadó, 1992
- Az iparművészet jelene és jövője. Budapest, Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége
- Az Iparművészet Könyve I. Éber László-Czakó Elemér: Sokszorosító művészet. Budapest, 1902
- Baksay Sándor: Magyar népviselet, Összegyűjtött irodalmi dolgozatai III. Budapest, 1917
- Balogh Jánosné Horváth Terézia: A magyar parasztság ékszerkultúrája a XIX–XX. században, kandidátusi értekezés. 1986
- Balogh Jánosné Horváth Terézia: Gyűriük. Budapest, Néprajzi Múzeum, 1999
- Bánfalvi András: Ékszerdoboz – Jewelry box (előszó Janáky István; fotó Hübner Teodóra), 2000
- Benedict, R.-Mead, M.: Patterns of Culture (New York, 1959)
- Bihari Péter: A 20. század története fiataloknak. Budapest, Holnap Kiadó, 1991
- Britannica Hungarica. Budapest, Magyar Világ, 1994
- Broby-Johansen Rudolf: Az öltözködés története. Gondolat Kiadó, 1969
- Charles S. Carver–Michael F. Scheier: Személyiségpszichológia. Budapest: Osiris Kiadó, 1998
- Csányi Vilmos: Az emberi természet biológiai gyökerei (jegyzet)
- Csányi Vilmos: Az emberi természet. Budapest, Vince Kiadó Kft., 1999
- Dömötör Tekla: Naptári ünnepek – népi színpálya (Bp., 1964)
- Durkheim, Emile: A társadalmi tények magyarázatához. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1978
- Ernyei Gyula: Design – Tervezéselmélet és termékformálás 1750–2000. Budapest–Pécs, Dialog Campus Kiadó, 2000
- F. Dózsa Katalin: Letűnt idők, letűnt divatok 1967–1944. Budapest, Gondolat, 1989
- Faschion: The Collection of Kyoto Costume Institute Gáborján Alice: Magyar népviseletek. Budapest, Corvina Kiadó. 1969
- Gehlen, A.: Der Mensch. Seine Natur und Seine Stellung in der Welt (Frankfurt am Main, 1962)
- Gergely Katalin: Öltözködés, viselet. 1983
- Gertrud Lehnert: Divat. Budapest, Kossuth Kiadó, 2003
- Gulyás Mihály, Hajdú Mihály, Szabó Mihály: Állattartás. 1965
- Hankiss Elemér: Érték és társadalom: Tanulmányok az értékszociológia köréből. Budapest, Magvető Kiadó, 1977
- Héjné Détári Angéla: Régi magyar ékszerek. Corvina Kiadó, Budapest, 1965
- History from the 18th to the 20th Century, Taschen, 2003
- <http://www.c3.hu/~prophil/profi062/egyed.html>
- Egyed Péter: Érték a történelemben I.
- Imreh Zoltánné: Korok és divatok. Az öltözködés története. Comenius Kiadó, 2004
- Iparművész titkársága, 1979
- Lorenz, Konrad: Az állati és emberi viselkedésről, Budapest, Totem Kiadó, 2001
- Mauss, Marcel: Szociológia es antropológia, Budapest, Ozirisz Kiadó, 2000
- Ki kicsoda? Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 3. kiadás
- Kiss Lajos: Szegény emberek élete. Budapest, 1981
- Klaniczay Gábor – S. Nagy Katalin: Divatszociológia I–II. kötet
- Koczogh Ákos. Engelsz József. Corvina Kiadó, Budapest, 1980
- Koczogh Ákos: Mai magyar iparművészet. Fémművesség. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1977

- Koczogh Ákos: Szép tárgyak dicsérete: a tárgyak világa, Budapest, Gondolat, 1978
- Kortárs magyar művészeti lexikon. Főszerk.: Fitz Péter. Budapest, Enciklopédia, 2000
- L. Kovásznai Viktória: Borsos Miklós. Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1989
- Louis Lavelle: Traité des valeurs, Tome premier: Théorie générale de la valeur, Paris: Presses Universitaires de France, 1951. Ford.: V. Szabó László
- Lukács György: Az esztétikum sajátossága (Bp., 1969)
- Magyar Értelmező Kéziszótár. Budapest, MTA NYI, 2003
- Magyar Nagylexikon, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993
- Magyar népi ékszerek, kiállításkatalógus Balogh Jánosné Horváth Terézia és Katona Edit írásaival. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2005
- Magyar Néprajz IV. kötet, Életmód. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988–2002
- Magyari Beck István: Kulturális marketing és kreatológia. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2006
- Mihalik Sándor: Ötvösségünk új útjai. Szabad Művészet, 1956
- Morant: Az iparművészet története. Corvian Kiadó, Budapest, 1975
- Morris, Desmond: Állatlesen Budapest, Európa Könyvkiadó, 1992
- Morris, Desmond: Az emberállat. Budapest, Magyar Könyvklub, 1997
- Németh Imre: Néprajzi és szociológiai módszerek a szokáskutatásban.
- Oberfrank Ferenc: Az aranyművesség története. Budapest, Műszaki Kvk., cop.1996
- P. Brestyánszky Ilona: A modern ékszer paradoxona, Művészet folyóirat, 1970
- P. Brestyánszky Ilona: A pest-budai ötvösség. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1977
- P. Brestyánszky Ilona: Fémplasztika kiállítás, Művészet folyóirat, 1967
- Pajor András: Axiológia 2000 – Értékfilozófia és értékteológia az ezredfordulón. Kecskemét, Korda Kiadó, 2000
- Pál Endre: Ötvösség – fémplasztika. Művészet, 1967
- Pallai Sándor: Fémdíszmű: lakásdíszek, divatékszerek. Budapest, Műszaki Kvk., 1976
- Péter Vladimir könyve – The book of Péter Vladimir. Budapest, Terc, 2007
- Roland Barthes: Válogatott írások. Budapest, Európa Kiadó, 1992
- Stefany Judit: Paraszti öltözködés. Budapest, História Kiadó, 1986
- Tóth Péter: A kommunikáció az evolúció perspektívájából, Társadalmi kommunikáció. Budapest, Osiris 2001.
- Ungvári Zrínyi I., 'Böhm Károly axiológiája.' In Böhm K., Az ember és világa: 3. rész. Hága: Mikes International
- Untracht, Oppi: Jewellery: Concepts and technology. New York: Doubleday, 1985
- Valuch Tibor: A lódentől a miniszoknyáig – fejezetek a XX. század második felének magyarországi öltözködéstörténetéből. Budapest, 1956-os Intézet – Corvina Kiadó, 2004
- Weber, M.: Szociológiai alapfogalmak. In: Felkai G., Némedi D., Somlai P. (szerk.), Szociológiai irányzatok a XX. században. Budapest, Új Mandátum
- White, L. A.: A kultúra fejlődése. Budapest, 1973

TARTALOM

Bevezetés	2
1. Agyar	4
1.1 Ösztönös	6
1.2 Kulturált	13
2. Fülönfüggő	20
2.1 Óvatosan az ikszekkel!	22
2.2 Csecsere	24
2.3 M. CS. / P. V. / L. Á.	32
3. Csorba	34
3.1 Vetkőzés	36
3.2 Átöltözés	42
3.3 Ákos-mákos	46
4. Tizenhat kérdés	48
4.1 Miért?	50
4.2 Kikkel?	52
4.3. Miről?	54
4.4. Hogyan?	55
4.5 Tizedik kérdés	58
5. Ékszer	72
5.1 Jel	74
5.2 Hetedik kérdésre	76
6. Tegnap	88
6.1 Díszítőszobrász	90
6.2 Három kiállítás	93
6.3 Ötvös	103
6.4 Fémműves	106
7. Ma	112
7.1 J.S.B.+L.Á.	114
Végjegyzet	118
Irodalomjegyzék	130

DLA 2011